

МАРК ТВЕЙН

ПРИГОДИ
ТОМА СОЕРА

ВИДАВНИЦТВО „ДЛЯ ШКОЛИ І ДОМУ“
Ч. 9, 9 а.

МАРК ТВЕЙН

ПРИГОДИ ТОМА СОЄРА

У редакції, з передмовою та поясненнями

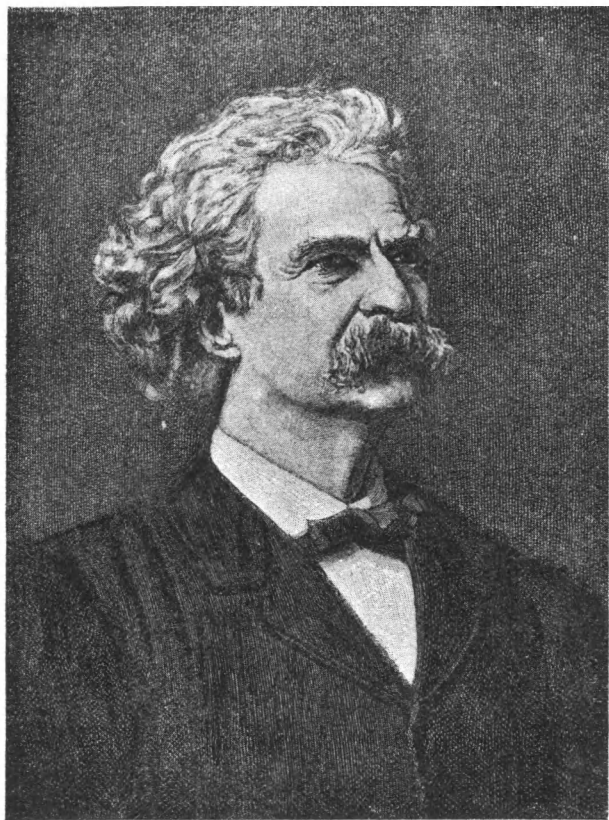
Дра Івана Брика.

У ЛЬВОВІ, 1929

НАКЛАД КНИГАРНІ НАУК. ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА, РИНОК 10.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

МАРК ТВЕЙН

МАРК ТВЕЙН

(1835—1910)

Се прибране імя, псевдонім великого американського письменника, якого дійсне імя: Самійло Ленгорн Клеменс (Samuel Langhorne Clemens). Його життя плело справді по американськи.

Родився 1835 р. у Фльориді, в стейті Міссурі північної Америки, а хлопячі літа прожив над рікою Міссісіпі. Тоді ця могутня ріка була важною комунікаційною дорогою. На ній кипіло життя, роїлося від кораблів і сплавів. Нічого дивного, що в серці молодого Клеменса загорілось бажання стати моряком. Та батьки не були тому раді й віддали хлопця на науку до друкарні. Він став складачем. У сімнадцятому році життя вернув у своє рідне містечко й опинився знову над Міссісіпі. Діточі мрії віджили і він став лоцманом.

Свої хлопячі літа змалював Твейн у клясично гарних і безсмертних оповіданнях: Пригоди Тома Соєра (The adventures of Tom Sawyer, 1876) і Пригоди Гека Фіна (The adventures of Huckleberry Finn, 1885). Прегарним поясненням і доповненням тих двох творів, що їх називають справжньою „Одиссеєю на Міссісіпі“ є нариси: Життя над Міссісіпі (Life on the Mississippi, 1874).

Лоцманом був Клеменс досі, доки залізниця не зробила конкуренції річній комунікації і не підірвала торгівлі, веденої рікою Міссісіпі. Клеменс переїздить тоді до Невади і стає секретарем у свого брата, вищого адміністраційного урядовця. Та не довго. Пускається на приманчиву але й небезпечну дорогу копачів золота, шукає в землі за золотом і сріблом. Незабаром і те кидає. Подорожує і шукає пригод у диких околицях Канади й Каліфорнії.

Ті повні пригод подорожі та життя північно-американських копачів золота описав у своїх веселих нарисах: Не легка дорога (Roughing it, 1872).

Відтак почувши в собі божу іскру письменника, стає публіцистом, редактором і здобуває славу відчитами про свої подорожі.

Та значно більша слава чекала його як письменника. Перша літературна збірка появилася в 1867 р. п. н. Жаба скакунка (The jumping frog...). Автор підписав себе

Марк Твейн (Mark Twain). Цей псевдонім взяв собі з колишнього лоцманського життя на Міссісіпі. Як моряки міряли глибину ріки, спускаючи олов'яний тягар, то викликували: mark one, с. е. одна міра (сажень), mark twain замість mark two, с. е. дві міри, mark three, с. е. три міри і т. д.

Оженившись 1872 р., відбув дві далекі подорожі: одну до південної Європи й Палестини, другу через Швейцарію, Німеччину й Англію. Вони й описані з незрівняним гумором в творах: Невинні поза домом (The innocents abroad) і Подорож в чужину (A tramp abroad).

Постійно жив у місті Гартфорд, де й помер 1910 р.

Там теж „Товариство приятелів Твейна“ закупило будинок, в якому родився і жив Твейн, а крім того ще й сусідний будинок, в якому жив приятель і співробітник Твейна Чарльс Дадлі Варнер. В обох будинках повстане музей, в якому будуть зберігати усе, що вяжеться з життям і творчістю знаменитого гумориста. Там буде й збірка його творів і всього того, що про Твейна і його твори люди написали. Біля музею буде улажений город для найбільших Твейнових приятелів-дітей.

Твейнова літературна творчість дуже багата. Писав оповідання, повісти і драми. Він є творцем коротких оповідань, т. зв. „коротких історій“, які за його приміром стали писати не тільки американські але й європейські письменники, між іншими славний англійський Р. Кіплінг.

Та величезну популярність і любов здобув собі Твейн як гуморист. Його твори перекладені на всі мови культурного світа. „Його люблять дома й поза домом, бож завдяки своєму гуморові всюди підбиває людські серця“ — каже один американський критик. „Нехай Твейн живе ще довгі літа“ — писав інший — „бо він дає своїм землякам більше здоров'я й щастя своїм пером, ніж ціла маса лікарів з аптичними ліками“.

І справді. Літературні твори Твейна визначаються не тільки оригінальною, мистецькою формою, легким стилем, але й містять в собі такі високі скарби думки й малюнку, що їх рідко стрічається так разом у творах всесвітньої літератури. Твейн уміє бистро глядіти на життя, заглядаючи при тому глибоко в тайники людської душі і малює те життя з гумором, обіймаючи горячою любов'ю те, що гарне й благородне та насміхаючися з того, що хибне й погане. Правда, стрінемо в його нарисах і фантазію і пересаду в малюванні смішних ситуацій, але всюди знайдемо ніжний дотеп, всюди почуємо той

срібний, дзвінкий, здоровий, американський сміх, що викликає в душах рожевий, ясний настрій і життєву радість. Твейнові твори впливають у наші жили ту могутню силу й енергію, що веде до боротьби за краще життя, життя повне сміху і сміливих діл. Твейн насміхається з людських хиб, але рівночасно і учить, як їх поправити, будить до життя в людині те, що в неї вартне і шляхотне.

Сам любить правду і справедливість, та своїх читачів учить теж вміти постояти за ті великі громадянські чесноти. Безмежно любить природу і тих, що до природи найбільше зближені, а саме — дітей. Його малюнки з природи є так само гарні, високомистецькі і пориваючі, як і малюнки диточої душі. Це м'яжке, шляхотне Твейнове серце виявляється найкраще в його хлопчачих оповіданнях, поміж котрими перше місце займають „Пригоди Тома Соера“.

Се великий, літературний твір, заєдно молодий і заєдно цікавий і для старших і для молодших. Читаючи його, переживають старші ще раз ясні дні своєї молодости. Переживають їх з богатирами Твейна і з своїми дітьми, та вчаться розуміти чудний світ слів і вчинків своїх золотих хлопців-пустунів і мрійливих дівчаток-коханок. Вони переконуються, що їхні діти мимо усіх пустот і песот, мимо невинної брехні — твору диточої уяви — всеж таки добрі, з завдатками високих прикмет у душі, а у своїх клопотах і „великих трагедіях“ солодко-комічні.

Молодші знаходять там самих себе і своїх добрих знайомих, бавляться з ними, пустують, фантазують, сміються і плачуть. Ба, не тільки те. Вони запалюються до того, що гарне й людяне, та вчаться енергійно поконувати усі труднощі і неустрашимо прямувати до своєї мети.

Зпоміж чужих письменників Твейн належить до тих, що їх дуже радо читає й українське громадянство. Його твори перекладені на українську мову друкувалися часто в різних часописах і місячниках. Виходили теж і окремими відбитками, як у Бібліотеці найзнаменитіших повістей „Діла“ т. 65: М. Твейн, Збірка начерків в р. 1900., або відбитка „Народнього Слова“ у Львові Князь і жебрак 1908 р. Той самий переклад Володимира Держируки під зміненим наголовком: Принц і нудар появився накладом і друком ред. „Свободи“ в Америці 1912 р. Окремими книжками вийшли оці переклади з Твейна: Американський претендент, переклав Іван Петрушевич, Львів 1898; Пригоди Гука, переклав В. Держирука, Львів 1908; Пригоди Гека Фіна, переклала Н. Грін-

ченко, Київ 1908; Велика революція на острові Питкейрн, переклав П. Крат, Вінніпег 1912; Комедія про чоловіка, котрий редагував «Хлібороба», Дві дії на тлі новелі М. Твейна, написав Г. Тімора, переклав Й. Стадник, Чернівці 1912; Пригоди Гека Фінна, Держвидав Укр. 1924, Бібліотека юного Спартак а ч. 8; Громи, оповідання, Укр. дешева бібліотека ч. 3., Львів 1926. Пригоди Тома Соера вийшли в перекладі Юліяна Панькевича у Львові 1906 і М. Загірньої в Києві 1907 р. Останній переклад виданий з деякими пропусками і ілюстраціями Держвидавом Укр. 1923 р. у Бібліотеці юного Спартак а ч. 3.

Згадуючи з вдячністю перших двох перекладчиків, ми ніяк не могли передрукувати ні одного, ні другого. Даємо майже новий переклад в тім переконанні, що все таки удалось нам підійти найближче до Твейнового оригіналу, а при тому зберегти легкість оповідання, так конечну в змалюванні Тома Соера, веселого американського хлопчика, а не старого, досвідченого філософа. Зрештою ця книжка призначена головню для молоді. Нехай жеж вона її читає з приємністю.

Іван Брик.

ПЕРЕДМОВА.

Більша частина тих пригод, про які розказується в цій книзі, взята з справжнього життя. Дві чи три пригоди трапилися мені самому, інші моїм шкільним товаришам. Гек Фін змалюваний з життя — з живого хлопця. Таким є і Том Соер, але він змалюваний не з одного хлопця; в ньому я злучив характери й вдачі трьох хлопців, яких я добре знав. Дивний забобон, про який я тут писав, панував тоді загально серед дітей та серед негрів-рабів американського Заходу, отже перед трицятьма чи перед сорокома роками.

Хоч я призначив свою книжку перш усього для того, щоб звеселити хлопців і дівчат, то проте сподіюся, що не менше радо читатимуть її і дорослі мужчини та жінки. Бож я бажав тим оповіданням нагадати дорослим те, які вони самі були колись, що відчували, як думали, що говорили, і за які прямо божевільні справи бралися вони іноді в часі свого молодого життя.

Марк Твейн.

I.

Том і тета Поллі.

— Томе!

Нема відповіді.

— Томе!

Тихо. Ніхто не озивається.

— Де се знову подівся той хлопчисько? Томе! Та деж ти, Томе!

Старенька тета зсунула окуляри нижче на кінчик носа і поверх них роззиралася скрізь по хаті. Потім підсунула окуляри на чоло і глянула зпід них. Вона рідко коли дивилася прямо крізь скла, як доводилося вишукувати таку маловартну річ як її маленький небіж. А ті окуляри — сеж її гордощі, гордощі її серця; алеж і надівала їх більше для прикраси, бо користи було з них мало. По правді сказавши, вона моглаб ні трохи не менше бачити крізь пару колісцят із кухонної плити. Старенька тета була, здається, немало збентежена; вона промовила не то щоб сердито, але всеж таки досить голосно так, щоб могла почути вся хатня обстановка.

— Стривай, голубчику! Попадись мені тільки в руки, то я тебе...

Вона не договорила, бо саме тоді вхопила мітлу і почала шурхати нею під ліжка, та так завзято, що аж засапалася. Та й там вона нічого не знайшла, тільки виполошила кітку.

— Пропав десь хлопчисько! Шукай тепер вітру в полі! Вона станула у відчинених дверях і очима шу-

кала в поматах і диких бурянах, що творили весь її огород. А Тома ні духу. Тоді гукнула знов, але так голосно, що можна було почути далеко:

— Томе! А-гей! Томе!

Позад неї щось зашелестіло; вона озирнулася і встигла ще вхопити за полу малого моторного хлопця саме тоді, як він ось-ось утік би.

— Ага! Ось він! І як се я не догадалася зазирнути в комору? Зараз кажи мені, пустуне, що ти там робив?

— Нічого!...

— Нічого? А глянь лиш на свої руки! А щож то прилипло на губах?

— Не знаю, тіточко!

— Але я знаю. Таж це повило, ти шибенику! Чиж не казала я тобі сто разів, що як ти повила торкнешся, то я тебе виблю! Вже забув? А подай но мені он того прутика!

Прутик знявся вгору. Над Томом нависло лихо.

— Ой, Боже! Тіточко! Що то позад тебе?

Тета мов осою ужалена миттю озирнулася, вхопившись несвідомо обома руками за спідницю, а хлопець в туж хвилю вже вихопився, миттю перескочив через високий паркан — та й зник з очей. Тета Поллі постояла трохи, роззявивши рота, а потім стала тихо сміятися.

— Ото шибеник! Чи я вже ніколи не стану розумніша? Мало хіба він мені вже наробив збитків, щоб я навчилася бути обережнішою? Так, так, старі дурні найгірші! Старої собаки не навчиш нових штук. Алеж бо в нього що день то нові вигадки; ну, як тут людині догадатися, яку штуку той пустун втне? Він добре знає, як довго може пустувати, доки не стане мені терпцю і гнів мене пірве; але знає й те, що як стане вибріхуватися або й розсмішить мене, то й мій гнів минеться і вже не зніметься рука його побити. Боже, мій Боже! Почуваю, що не сповнюю я свого обов'язку зглядом дитини.

Ой, справді ні! „Хто свою дитину любить, той карає її“, написано в святому письмі. Бачуж я, що впав гнів божий на нас обидвоє — і на мого Тома і на мене. О, я те знаю! Великий він пустун; алеж — він же синок моєї покійної сестри, сирітка, і в мене нема серця його карати. Що разу, як не покараю його, то гризе мене сумління, а покараю, то мало не трісне оте старе серце. Правду каже святе письмо, що чоловік зроджений жінкою і грішний, і немічний, тай почислені його дні. От хочби й тепер: хлопець вже певно ганятиме і не піде в школу, — я те добре знаю; неминуче доведеться карати його завтра якоюсь роботою. Страх, яка то буде велика кара, примусити його працювати в суботу, коли всі хлопці мають відпочинок, а ще й для Тома, для якого немає нічого гіршого, як працювати. Алеж я мушу сповнити свій обов'язок,... мушу це зробити, а то зовсім зіпсую дитину!

Том справді побіг не в школу і ціле пообіддя ганяв світами. Та всеж таки встиг прийти до дому саме в пору, щоб допомогти малому негрові Джімові нарізати на завтра дров і наколоти скипок. По правдіж, то він більше оповідав Джімові свої пригоди, а тим часом Джім зробив за нього мало не всю роботу. Молодший Томів нерідний брат Сід збирав скипки і вже справився з своєю роботою, Сід був хлопець дуже тихий, не пустував як Том і не розповідав своїх пригод.

Поки Том смачно вечеряв і нишком тягав та ласував куски цукру, тітка Поллі силкувалася хитрими й небезпечними — на її думку — питаннями вивідатися про його походоньки. Вона хотіла на якомусь необережному слові Тома приловити. Як багато простодушних людей, вона вірила у свій талант до крутої і таємничої дипломатії і думала, що ніхто не збагне її хитрощів, які вважала справжніми чудесами свого бистрого ума, — хоч всякому — зараз же було ясно, чого вона хитрує.

— Томе! В школі мусіло бути сьогодні досить душно.

— Душненко, тіточко.

— Дуже душно, правда?

— А якже, тіточко.

— А не мав ти охоти піти купатися, Томе?

Том збентежився: чи не догадується вона? Уважно глядів у вічі тітці Поллі, але вони не зраджували нічого. Отже сказав:

— Так, так, трошки, тіточко, а властиво не дуже.

Стара тітка простягнула руку і доторкнулася ковніра Томової сорочки.

— Але тепер тобі не надто горяче, що?

Вона була дуже вдоволена з себе, що зуміла відкрити, чи сорочка в Тома суха і що при тому ніхто й не догадався, що в неї на думці. Але Том догадався, відки вітер віє і дуже зручно запобіг дальшим питанням.

— Кількох із нас підставляли голови під помпу. Моє волосся ще й досі мокре. Ану, подивися!

Тітці Поллі стало прикро, що не доглянула того догазу вини. Але нагло засяла в неї думка:

— То ти, Томе, не потребував відіймати свого ковніра, який я міцно пришила тобі до сорочки, щоб міг омочити голову під помпою. Ану розстебни жакетик!

З Томового обличчя зник відразу весь неспокій. Він швидко розстебнув жакетик. Ковнір був міцно пришитий.

— Ну й дивіться! А бодай же тебе! А я булаб присягла, що ти пустував і бігав купатися. Ну, то гарно. Тобі ведеться на сей раз як попареному котові; ти ліпший ніж виглядаєш — але тільки на сей раз, Томе, тільки тепер.

Їй було трохи жаль, що вся її дипломатія на ніщо здалася, алеж і тішилася, що Том бодай сей раз був послухний.

Та Сід сказав:

— Слухай тітко, ти вранці пришивала ковнір білими нитками, а ті чорні.

— А вжеж пришила білими нитками! Томе! Що це значить?

Але Том не чекав, що далі буде. Він прожогом кинувся до дверей.

— Пожди, Сіде, я тобі віддячу — крикнув ще — і зник.

Втікши від лиха, оглянув дві великі голки, одну з білою а другу з чорною ниткою, що зашпилював їх у підшивку свого жакетика і бурмотів собі під носом:

— Тітка булаб ніяк не помітила, якби цей Сід не був зрадив. От горечко. Раз зашиє білими, то знову чорними нитками, хто то годен затямити. Ну, та вже все одно. Але Сідові це так не минеться. Нехай лиш навинеться мені під руку.

Том зовсім не був взірцевим хлопцем свого рідного міста, але добре знав, як такий взірець виглядає і погорджував ним з цілої душі.

Ще не минули дві хвилини, а наш герой забув уже про всі свої клопоти. Не через те, щоби вони йому менше дошкуляли ніж дорослим мужчинам. Ні, зовсім ні. Але нова цікава справа захопила всю його увагу, і горе забулося. Так саме буває і з дорослими людьми: нещастя та горе часто забуваються, як зворушить душу якась нова справа. Такою зворушливою, могутньою справою була нова штука свистіння, якої навчився вранці від свого приятеля негра. Він горяче бажав тепер вправлятися. Виходило ніби пташине щebetання і тьохкання: на це треба було торкатися язиком піднебіння в коротких перестанках підчас свистіння. Та читач запевне пригадає собі, як це робиться, якщо він був коли молодим хлопцем. Том засвоїв собі цю штуку пильністю і увагою дуже скоро. Весело пішов він тепер вулицею і висвистував собі звучно, а на душі було в нього радісно. Йому

було на душі так як якому астрономові, що відкрив нову планету.

Але зовсім певно Томова радість своєю силою, глибиною й чистотою почувань була більша ніж радість щасливого астронома.

Літні вечери були довгі. Ще не смерклося. Нараз Том перестав свистіти. Перед ним станув якийсь чужий хлопець, не багато вищий від нього, так може на цаль. Як тільки бувало який незнайомий покажеться, то вже важна подія в убогому, малому місточку Ст. Петербурзі. На хлопцеві було гарне вбрання, навіть за гарне як на будний день! Се було просто дивне. На голові гарненький капелюх темносиній, щільно застібнутий жакетик був зовсім чистенький і новенький, так само і штани. Мав навіть черевики на ногах, — дарма що се була що йно п'ятниця. На шиї під ковніром гарна шовкова стяжка. Хлопець стояв такий якийсь пишний, панський, що Тома аж в очі закололо. Чим довше йому приглядався, тим більше крутив носом на вид цеї ніжної пишноти і дошкульніше ставало, що на йому така поганенька одежа. Ні один з хлопців не відзивався. Рушився один, рушився і другий, але все лиш боком, кругом. Так крутилися, зазираючи один одному в вічі. Вкінці Том почав дерший.

— Як схочу, то добре тобі дам...

— Ану, стрібуй!

— Велика штука!

— Ти так думаєш?

— А коли годен!

— А коли ні.

— Ой годен.

— Ні, не годен.

— Годен.

— Не годен.

Неприємна мовчанка. Потім Том починає знов:

— Як тебе звати?

— Тобі що до того?

— Я тобі вже покажу, що мені до того!

— Ану, покажи!

— Скажи ще слово, то покажу.

— Ой-ой, як страшно! Ну, то ходи вже раз ближче!

— Овва! Ти собі гадавш, що ти страх який паничик!

Як схочу, то навіть одною рукою так тобі накладу, що знатимеш. Як лиш захочу...!

— Чудово, та чомуж уже не спробувш, а все лише вихваляєшся?

— Стривай лише! Я тобі покажу! Тільки посмія мене зачепити!

— Чому ні? Таких як ти я не боюся.

— Ах ти малпо! Ти думаєш, що ти хто такий? Агі! Який на ньому капелюх!

— Ну то збий з мене капелюх, як він тобі не до вподоби. Але як це посмієш зробити, заореш носом у землю!

— Брешеш!

— Ти сам брешеш!

— Хвалько, сам боїшся!

— Забирайся відси!

— Стривай лишень, ще слово, а візьму камінь і розібю твою дурну голову.

— Ну певно, ти до того справді здатний!

— Побачиш, що так зроблю.

— Чомуж не робиш зараз? Чогож іще чекаєш? Чому не зробиш? Ага! — боїшся!

— Я нічого не боюся.

— Але боїшся.

— Ні, зовсім не боюся.

— А таки боїшся.

Знову мовчанка. Знову міряють себе очима і крутяться один коло одного. Нараз стали плече об плече. Том каже:

— Тікай геть!

— Ти сам тікай!

— Ані думаю!

— Я тим менше!

Обидва стояли, виставивши ногу і штовхалися з усієї сили, дивлячися з ненавистю один на одного. Але ні тому, ні тому не пощастилося зіпхнути ворога. Боролися, аж попріли й почервоніли як грань, а тоді відступаючи обережно, помалу розійшлися.

Том каже:

— Ти нікчемний боягуз. Стривай лишень, я скажу своєму старшому братові, а він тебе своїм малим пальцем перекине.

— Дуже я боюся твого старшого брата. Мій брат іще більший. Як кине тобою, то так і перекеднешся через паркан. (Обидва великі брати були вигадані).

— Ото наплів!

— Може ти, але не я!

— Том зазначив великим пальцем ноги смугу на землі і сказав:

— Посмій тільки переступити оцю смугу, то так тебе почастую, що й з місця не встанеш!

Незнайомий хлопець швидко переступив смугу і на-сміхався:

— Ну, то ходи́ж уже раз сюди, і не перехвалюйся!

— Не дрочи мене! Уважай — ти...!

— Ще нахвалюєшся? Чому́ж не йдеш?

— Бо мені не хочеться. Хіба даси два центи.

Чужий хлопець вийняв з кишені два центи і глузуючи, підсунув Томові під ніс.

Том вибив їх йому з руки на землю.

В туж мить качалися вже обидва хлопці по землі, сціпившись як коти, один одного рвали за волосся й одєжу, драпали обличчя й носи і вкривали себе пилом та славою. Аж ось із того клубка й куряви виринав:

людська постать. Видно вже Тома, як він сидючи на ворогові обкладав його кулаками.

— Може вже годі? — кричав Том.

Але хлопець мовчав і силкувався визволити себе, та плакав з гніву й злости.

— Кажі „годі“ — кричав Том і молотив дальше.

Врешті незнайомий пробубонів ледве чутно „годі“. Том пустив його зараз і сказав:

— Тепер будеш уже розумніший, а на другий раз гляди добре, з ким зачіпаєшся.

Незнайомий відійшов, хлипаючи і обтріпуючи пил та грязь з новенького вбрання. Деколи оглядався, затискав грізно кулак і грозив Томові, як тільки ще раз попадеться йому в руки. Том відповідав на це лиш на смішками і пішов щасливий, що подужав ворога. Але тільки Том обернувся спиною, побитий хлопець ухопив камінь, кинув за Томом і влучив його межі плечі, а сам чим дужче кинувся втікати. Том побіг за зрадником аж до його дому, через що дізнався, де він мешкає. Том постояв ще трохи під воротами і викликав ворога вийти, але сей тільки дратував його з вікна й ані в думці було йому виходити. А тут надійшла ще ворогова мати, наварила на Тома, називаючи його злим, злосливим дикуном і прогнала геть. Том пішов собі, підскакуючи і погрожуючи, що ще „паничика“ дістане в руки.

Прийшов до дому вже пізно. Влазячи обережно у вікно, наткнувся на свою тітку, що на нього засілася. Вона як стій завважала стан його одежі і порішила вже невідклично вільну суботу перемінити йому на день кари і тяжкої праці.

II.

Мудра вигадка.

Настав суботній ранок, ясний, гарний літній ранок. Навкруги життя й радість. Кожному було весело на душі,

а в кого серце було молоде, в того пісня так і лилася з уст. На обличчях у всіх немов грало соняшне проміння, на ногах немов вирости крила. Саме тоді цвіли акації і повітря було повне солодких пахоців. Горбок за селом купався ввесь у квітках. Уся країна видавалася здалека чарівна, мирна й благословенна.

Аж тут з'явився Том із відром вапна та щіткою на довгим держаку. Станув перед парканом і оглядав його. З лиця зникла радість і чорний смуток огорнув його душу. Деж таки — трицять метрів довгий, а девять стіп високий той поганий паркан. І Томові здалося, що життя гірке й безрадісне, що жити на світі дуже тяжко. Зітхаючи, замочив щітку в вапно і мазнув нею по найвищій дощці, потім зробив те саме ще раз і ще раз. Потім порівняв сю невеличку біленьку смужку з величезним простором брудносірого паркану — і прибитий сів на пенюк. Саме тоді малий негр Джім вийшов з хати весело собі щось підспівуючи, з відрами у руці. Носити воду, се була ненависна робота для Тома, але в сю хвилину здалась йому любою. Він згадав, що там біля колодязя буває завсіди товариство. Там дівчата і хлопці білі, муляти і негри, що ждуть на свою чергу, а тимчасом відпочивають собі, міняються всячиною, торгують, сваряться. Згадав і те, що хоч до колодязя не далі як сто кроків, а Джім ніколи не вертає скорше як за годину. та й то все треба комусь іти по нього...

— Слухай но Джіме, почав Том ласкаво, я піду по воду, а ти біли трошки... Добре?

Джим покрутив головою і сказав:

— Я се не могла, молода панич Том. Тітка казати, щоб Джім швиденько приносити воду. Вона так і знати, що молода панич Том попросити Джіма смарувати, але я не сміти нічого робити — а якже, нічого не сміти робити.

— Е, що там, Джіме, вона так зле не думає, вона

все так говорить. Давай лиш сюди відро, я скочу по воду... я за хвилинку. Вона й не знатиме, от побачиш!

— Ой, ой Джім боялася дуже. Стара тітка казати, що як Джім білила, голову йому буде відорвати.

— Вона? Таж вона не годна вдарити порядно, хіба ще по голові наперстком стукне, але се не болить. Вона лиш багато говорить і страшить, а се не болить нічого. А, диви, Джіме, я дам тобі за се велику дримбу! Джіме, я дам тобі ще й ту білу кульку!...

Джім завагався.

— Таку кульку, Джіме, та яку чудову кульочку, ану, глянь лише!

— Ой! Тож то гарний кулька! Панич Том! — Джім так страх дуже боялася стара тітка.

Але Джім був також іно немічною людиною. Спокуса була занадто велика. Він поставив відро на землю і простяг руку по кульку. Та не минуло й хвилини, як він чим дуж біг вулицею з відром у руці і з синяком на плечах. А тітка Поллі гордо вертала з побоевища з патинком у руці і з тріумфом ув очах.

Одначе завзята Томова праця не трівала довго. Він пригадував собі все, що задумав собі на сей день, і сум його став ще більший. От незабаром надійдуть щасливі хлопці, що сьогодні вільні, підуть в гори, в ліс, купатися, а там так гарно, так любо. Тай ще сміятися та кпити собі будуть з нього, що він мусить тут лишитися і працювати. Вже сама думка про те пекла його вогнем. Він витяг з кишені всі свої скарби і роздивлявся в них. Тут були поломані іграшки, кульки та всякий инший крам. Було там того досить, щоб замінити працю, але за мало, щоб купити собі бодай пів години волі. Том зітхнув і сховав в кишеню свої скарби. Він утратив всяку надію. В цю тяжку хвилину безнадійности прийшла йому велика, ясна думка. Він жваво вхопив свою щітку і став пильно мазати. Саме тепер зявився оддалік

Бен Роджерс, якого глузування він найбільше боявся. Бен підскакував собі весело, значить його серце легке і заміри високі. Він заїдав яблуко і часом щось вигукував та закінчував глибоким: дінг-донг-данг — дінг-донг-данг. Він удавав парохід. Коли наблизився до Тома, почав іти тихіше, зупинився серед вулиці, обернув собою сильно на ліво і повернув смілим кругом до берега. Усе те робив з повагою і гордістю, бож удавав собою не будь що, а самого „Великого Міссурі“, що поринав на дев'ять стіп у воді, а то не жарт. Він був zarazом також і пароходом, і капітаном, і дзвінком, усім разом. Стояв на своїм капітанським містку, видавав прикази і сам виповняв їх.

— Стій! Дзень-дзелень-дзень! Хід кінчився, і пароплав повернув поволі в бічну вуличку. Гальмує! Тихим ходом! Дзень-дзелень-дзень! Він напружив руки й притис їх до боків. Повертай стерном! Дзень-дзелень-дзень! Чши! чш-чши-и! чши!

Тепер права рука стала зачеркувати великі круги, буцімто крутиться велике в сорок стіп колесо. Лівим боком назад! Дзень-дзелень-дзень. Чши-чш-чши-и-чш! Тепер знову ліва рука почала кружляти.

Ліве колесо гальма! Право, хлопці! Підноси якір! До гори! Дзень-дзелень! Чш-чши-чши! Кидай! Машину припини! Гей, ви там, на бік! Шш-чш-ш! (Се виходить пара).

Том тимчасом завзято мазав паркан, якби не замітив пароплаву. Бен дивився якийсь час на Тома, а потім озвався з насмішкою.

— А що, запрягли до роботи — що!

Том мовчав. Здавалося, що Том приглядається останньому слідові своєї щітки й любить ним мов артист-маляр, потім злегенька ще раз підмазує і вдоволено оглядає своє мистецтво. Бен підступив ще ближче.

Том ковтав слинку, бо радо зів би яблучко, але білив далі.

— Ох ти, бідолахо! Запрягли до роботи? За кару, чи що? — сказав Бен.

— Здоров Бене, я тебе й не завважав!

— Знаєш, іду купатися! Може й ти підеш зі мною? Та ні, де там, ти волиш працювати! Не правдаж?

Том здивовано змірив його від стіп до голови.

— Що ти властиво називаєш працею?

— Що, хібаж це не праця?

Том знов замочив щітку в вапно і буркнув бай-дужно:

— Може — а може й ні! Я лиш стільки знаю, що Томові Соєрові це до вподоби.

— Ну, та ти хіба мені не скажеш, що робиш це радо. Щітка ходила далі безупинно по паркані.

— Радо, чомуж би не радо? Чи кожному хлопцеві щастить білити що дня такий паркан?

Справа явилась в іншому світлі. Бен покинув гризти яблуко і задумався. Том злегенька водив щіткою сюди й туди, відхилявся назад, щоб краще приглянутися, як воно виходить і підмазував дещо то тут, то там, і знову залюбки розглядав свою роботу, зовсім не звертаючи уваги на Бена. А він приглядався кожному його рухові і все дужче зацікавлювався. Врешті не витримав:

— Слухай Томе! Дай і мені трохи побілити.

Том розважав. Здавалося, що вже готов на те пристати, але роздумався.

— Е ні, Бене, не можна, не можна. Знаєш, тітці Поллі залежить дуже на цім паркані; тиж видиш, що він при самісінькій дорозі, якби він був ззаду, то чому ні, ані я, ані тітка нічого не малиб проти того, щоб ти малював. А тим парканом страх трудно їй догодити. Його треба незвичайно старанно побілити. Не знаю, чи

знайдеться один на сто хлопців — а може й то ні, що зміг би це так зробити, як треба?

— Справді, Томе, дай мені стрібувати. хоч дрібку. Яб тобі дав, якби сам був на твоєму місці.

— На правду, Бене, я не боронив би тобі, але тітка Поллі... Джім хотів білити і не дала, і Сід хотів, але йому не дозволила. Тиж видиш, як я сам мушу дуже уважати! А як побілиш до кінця, а не так як треба, тоді... що буде?

— От, не говори дурниць, уже я буду вважати. Ну, дай спробувати. На, тобі цього яблущка!

— Добре! Ой ні, Бене, таки ні, я боюся.

— То на тобі ще й ціле яблуко! Добре?

Том віддав йому щітку, так ніби нехотя, а справді дуже радо. І коли попередній пароплав „Великий Міссурі“ з усієї сили працював на сонці і обливався потом, сидів собі колишній маляр у холодочку на бочці, баламакав ногами, заїдав яблуко і придумував, яким би то способом зловити ще яку жертву. Та... з тим не було клопоту. Раз-у-раз приходили хлопці громадами. Приходили, щоб поглузувати, а зіставалися, щоб білити паркан. Бен уже втомився, а Том умовився вже з Біллі Фішером за папіряного, ще новенького орла. Відтак з Джонні Міллером за неживого шура, прив'язаного на новеньким мотузочку, щоб можна було ним вививати. Так ішло далі, година за годиною. Не минула ще й половина ранка, а бідний скривлений хлопець Том став багатцем, що аж купався в скарбах. Окрім названих уже предметів придбав собі ще дванадцять скляних кульок, кусок губної гармоніки, кусок синього скла на монокуляр, зіпсовану свиставку, старий ключ, грудочку крейди, застичку від карафки, одного олов'яного жовніра, кусень шнура, шість капснів, живого котика з одним оком, стару мосяжну клямку від дверей, собачий нашийник без собаки, колодочку з ножа, чотири шкірки з помаранч, ку-

сень поломаної віконної рами. До того було йому весь час дуже весело, бо не потребував нічого робити і мав велике товариство. Паркан побілено аж тричі. І якби у відрі не забракло вапна, був би ще нарешті всіх хлопців у місточку довів до банкруцтва.

Наш Том переконався, що світ не такий вже дуже порожній і сумний. Несвідомо відкрив він закон людської природи. Щоб примусити людину чогось забажати, треба тільки впевнити, що те дуже важко здобути. Якби Том був досвідченим, великим філософом, як автор цієї книжки, зрозумів би, що працею зветься все те, що людина мусить зробити, а приємністю те, що можна робити або не робити, як забажається. Він був би зрозумів, чому робити штучні цвіти або ходити в кераті вважається працею, а кидати круглями, або спинатися на гору Монблян вважається тільки приємністю.

Є в Англії чимало багатих панів, які літом поганяють четвернею коней двацять або й трицять миль в однім дні тільки тому, що великі гроші дозволяють їм на те. А хай би лиш хто сказав, що платитиме їм за те, то вони ні за що того не робилиб, бо вільна воля сталаб тоді примусом, а приємність працею.

III.

Томове горе.

Том з'явився перед тіткою Поллі, що сиділа при відчиненім вікні в затишній, задній світлиці, де й спали й їли і бібліотеку держали. Запашний літній воздух, глибока тишина і солодкі пахощі квіток, усипляюче гудіння бджіл — робили своє; вона дрімала над своєю панчохою. Не було в неї иншого товариства крім кота, та й той спав собі спокійно в неї на колінах. Окуляри підсунула аж геть на своє сиве волосся. Вона була певна,

що Том утік від роботи уже давно і через те здивувалася немало, що він так сміливо стає перед її очі.

— Чи можна мені тепер іти бавитися, тіточко? — спитав він.

— Як тепер, уже? А багатож ти вже зробив?

— Я вже скінчив, тітко.

— Томе, не дури мене! Ти знаєш, як я того не люблю.

— Я не дурю, тіточко, все а все зроблено.

Тітка Поллі не дуже то й вірила його словам. Вона встала і пішла сама подивитися; вона булаб дуже вдоволена, колиб бодай двацята часть того була зроблена. Якже безграничне було її здивування, коли нараз побачила, що цілий паркан побілений і то не будь як, а двічі, навіть до самої землі.

— Я цього ніяк не сподівалася — ледве прошептала. — Бачу, Томе, що ти вмієш працювати, як схопеш. Але це буває дуже рідко, докинула вона, щоб зменшити похвалу. — А тепер іди гратися! Але верни ще сього тижня, а то горе тобі!

Том так зворушив її своєю працею, що завела його з собою до комори і вибрала одно гарне, червоне яблучко і дала йому, приповідаючи до того науку про те, яка то чарівна й цінна нагорода за чесноту. Коли вона кінчила свою науку дібраним зворотом із св. письма, Том потягнув поза її плечима пампушок.

Вибіг на двір і побачив якраз Сіда, як той виходив надвірними сходами, що вели до задньої кімнатки на першому поверсі. Грудок землі було досить під рукою і в одну мить вони посипались немов град на Сіда. Поки тітка Поллі отямилася і прибігла, уже шість чи сім грудок поцілило Сіда, а Том перескочив через паркан і зник. Були в паркані й ворота, але Том звичайно не мав часу туди ходити. Аж тепер полекшало йому на серці, тепер він почислився з Сідом і відплатив йому за зраду та чорні нитки.

Том швиденько перебіг город аж до протоптаної стежки біля стайні. Аж тут був він вже безпечний і пустився бігцем на майдан, де звичайно зводили битву два ворожі хлоп'ячі війська. Всьо умовлено вже наперед. Том був генералом одної армії; Джо Гарпер, його сердечний приятель генералом другої. Ці два великі генерали не вдавалися особисто в бій — це діло вояків. Вони сиділи разом на горбочку і кермували битвою, посилаючи прикази своїми ад'ютантами. Після довгої, завзятої битви Томове військо побідило. Відтак почислили вбитих, виміняли бранців, означили час тревання замирення і день найближчої битви. Потім армії відмашерували, а Том сам один побіг до дому.

Коли переходив попри дім Джеф Течера, побачив у садку якусь незнайому дівчинку, дуже гарненьку, з синіми оченятами, з довгими руськими косами, в білій літній суконці, зпід якої визирала мережка штанців. Наш славний лицар пропав без вистрілу. Образ Еммі Льоренс зник з його серця безлідно. А він думав, що усім полум'ям свого серця любить Еммі, а тепер виявилося, що се тільки хвилиний огник. Він залицявся до неї місяцями і саме перед тижнем вона виявила йому свою любов. Цілих сім днів був він найгордішим, найщасливішим хлопцем у місті, а тепер за одну хвилину зійшла з його серця, як колиб його тільки на часок відвідала.

Крадзькома зазірав він за тим новим ангелом, аж помітив, що вона його вже побачила. Тепер удавав буцім то він її не бачить і силкувався різними штуками викликати в неї подив для себе. Довго доказував. Аж показуючи якусь карколомну гімнастичну штуку, зазірнув боком і завважив, що дівчинка повернула до хати.

Том підбіг до штахеток і перехилився через них дуже засмучений, але сподівався, що дівчинка ще побуде трохи. Вона справді пристанула хвилинку на сходах, але зараз же поспішила до дверей. Том зітхнув го-

лосно й тяжко, але в сюж мить розяснилося його сумне обличчя — вона кинула йому через паркан квітку саме в хвилі, коли входила в хату. Хлопець підбіг прости-сінько до квітки і зараз недалеко спинився та прислонив очі рукою, буцім глядить далеко здовж вулиці і бачить там щось незвичайно цікаве. Тоді підняв із землі стебло, закинув взад голову, поклав собі його на носі утримуючи його в рівновазі і повертаючися сюди й туди. Так хитруючи, він усе наближався до квітки; нарешті торкнувся її злегка босою ногою, зручно вхопив між пальці і підскакуючи, зник із своїм скарбом на скруті вулиці. Але лиш на хвилинку, щоб заховати квітку біля серця, може й біля жолудка, бо Том таки не дуже то знався на анатомії. Зрештою над тим і не застановлявся.

Потім він заразже вернув і крутився біля штахеток, пописуючися всякими штуками, аж смерклося. Але дівчинка вже не показалася. Том трохи розважав себе тим, що вона певно визирає десь у віконце й бачить, що він робить для неї. Нарешті таки мусів піти до дому, а в його голові було повно чудових мрій.

Підчас вечері був такий веселий, що тітка аж дивувалася, що з хлопцем сталося. Вона картала його за те, що кидав на Сіда грудками, а він покірнісінько вислухав, ніби то й не до нього. А тут спробував тітці зперед очей потягнути кусень цукру, але його піймали і здорово вдарили по руці.

— Тіточко, сказав, ти не беш Сіда, коли він ласує.

— Але він не морочить мені голови так, як ти. Якби я не пильнувала, то ти й не вилазив би з цукру.

Тут тітка вийшла чомусь до кухні, а Сід радіючи з того, що його не карають і бажаючи подратувати Тома, вхопив усю цукорницю. Але рука задрожала, цукорниця виховзнула, впала на поміст і розбилася. Том зрадів дуже, так дуже, що ледве здержав себе, щоб не реготатися. Він рішив мовчати й сидіти тихо; навіть тоді.

коли тітка вернеться; аж коли вона запитає, хто зробив таку шкоду, тоді то вже він розкаже все. А то буде гарно, як розхваленому „пестунчикові“ дістанеться своя пайка! З нетерплячки й радощів ледве всидів на місці, аж тітка увійшла в хату. Як укопана станула над черепочками, блискаючи гнівом поверх окулярів. — „Ото, аж тепер щось буде!“ — радувався в душі Том і в туж мить лежав уже на землі. Розлючена тітка знову розмахнулася над ним рукою, поки остовпілий з переляку й обурення зміг промовити:

— Пустити мене, тітко, за щож мене беш? Се Сідова справа.

Тітка зупинилася здивована і збентежена, а Том думав, що вона розважатиме його, але коли вона отямилася, промовила тільки ось що:

— Дарма, не велике лихо, що тобі впало трохи. Ти вже певно щось іншого вступив і заслужив на кару. Це тобі на завдаток.

Але потім сумління її мучило, хотілося сказати бідному, безвинно покараному хлопцеві якийсь ласкаве, гарне слово. Та вона вважала, що тим признала би себе винною, а те пошкодило би карности. Тому змовчала і з тяжким серцем пішла до своєї роботи. Том засунувся в куток і роздумував над своїм терпінням. Він знав, що тітка кається і в душі стоїть перед ним на вколішках, і ця думка тішила його. Але сидів німо далі і не ворухнув пальцем, щоби помиритися. А тимчасом бачив, як тітка благаючи крізь сльози дивиться на нього, але він удавав, що того не бачить. Тепер уявив собі, що лежить хорий, умирає. Тітка нахилилася над ним і з заломаними руками благає о одно, одніське слівце прощення. А він відвертається лицем до стіни і вмирає, не промовивши того слова. А тоді, як то їй буде?

То уявляв собі, як то його витягли з річки, принесли мертвого до дому, з його волосся спливає ще вода,

мертві руки вже ніколи не ворухнуться, а наболіле серце вже на віки заспокоїлося. Як тоді тітка припаде до нього, як заголосить і благатиме Бога, щоб вернув їй її хлопчика, а вона вже ніколи, ніколи не кривдитиме його. А хлопчик тимчасом лежатиме холодний, блідий, нерухомий — бідний маленький мученик, що його мукам прийшов кінець. Він так перенявся своєю недолею, так жалко себе стало, що аж стиснуло в горлі і мало що не заривав у голос. В очах станули сльози і як став кліпати, то сльози як горох покотилися по щоках і скапували з кінчика носа. І йому так добре з своїм горем, що не стерпів би, якби до нього вкралася якась життєва радість. Через те, як його сестриночка Мері, що вісім днів була в гостині на селі, вбігла співаючи в хату, весела, свіжа, щаслива, Том зараз же встав і вийшов другими дверми похмурий як хмара, коли в перші двері всувались в хату спів і соняшні проміння.

Він пішов блукати в самоті, але не туди, куди звичайно ходив бачитися з хлопцями; ні, він шукав куточка безлюдного, сумного — відповідного до своїх сумних думок. Його приманила до себе дараба; він сів на неї і задивився в задумі в темну воду. Він хотів би втонути, але так відразу, не захлистуючися вперед водою! Потім пригадав собі квіточку, добув її зпід жакетика зівялу, зімняту, і це ще більшого завдало йому жалю. Чи пожалілаб вона його бідолашного, 'якби довідалася? Чи заплакалаб? Чи може так саме байдуже відвернуласяб від нього, як усі ці холодні, недобрі люди? Думати про своє горе йому було так любо, що думав, думав, всіляко розмальовував, а далі й те надокучило; він устав зітхаючи і побрив далі в темряві.

В десятій годині опинився на безлюдній вулиці, де жила кохана, невідома дівчинка. Пристанув і став прислухуватися. Скрізь було тихо, лише на другому поверсі продиралося скрізь завіску мутне світло самотної сві-

чечки. Чи се її храм? Він переліз паркан, пішов через якісь корчі і станув під вікном. Зворушений довго зазирає у вікно, а потім простягнувся як довгий на землі, згорнув на грудях руки, в яких держав бідну, зівялу квіточку. Ось так би вмерти посеред сього зимного світа, без даху над бурлацькою головою; рука приятеля не обітре передсмертного поту з його чола і нічче любе личко не нахилиться над ним спочуваючи, як він конатиме. Такого побачить вона його завтра, як відчинить віконце і визирне вранці у веселий садок. І невже вона не зронить сльозини над його бідним, бездушним тілом? Невже не зітхне ні разу над цим молодим, цвітучим життям, що так рано зівяло?

Нараз відчинилося вікно. Пискливий голос якоїсь слуги порушив ту святу тишину, і цілий потік брудної води полився на мертве тіло бідного мученика.

Порскаючи й капляючи, схопився наш бідолашний герой на рівні ноги. В повітрі щось засвистіло, почувся прокля́н, брязкнула розбита шибка, щось мале невиразне перескочило через паркан і зникло в темряві.

Незабавком потім, коли Том роздягшися при світлі лойового недогарка, оглядав свою одіжку, пробудився Сід. Він вже лагодився вколоти Тома, але зараз вкусився в язик. — Томові очі блискали грізно. Том всунувся в ліжку, не помолившись, а Сід не забув записати те у довгий список Томових провин.

IV.

У недільній школі.

Неділя. Ясне сонічко заливало своїми ласкавими проміннями тихе місточко. Після снідання зарядила тітка Поллі спільний молебень. Прочитала молитву, яка складалась з найгарніших виїмків із біблії, позліплюваних із собою дрантивеньким клеєм її власних наук.

Закінчила розділом з Мойсеевого закону, грізним та суворим, як голос із Синайської гори.

Потім Том взявся до праці і почав учитись біблії. Сід вивчив свою лекцію ще перед кількома днями. Том напружував усі свої сили, щоб вивчити п'ять стрічок, і він умисне вибрав „Проповідь на горі“, бо в усій біблії не міг найти нічого коротшого.

За пів години мав він уже деяке слабе поняття про те, що вчився, але не більше, бо його думки літали понад море його фантазії, а руки живо працювали над усім можливим, що відривало увагу від лекції. Мері взяла в нього книжку й почала перепитувати, а він силкувався якось вилізти з того.

— Блаженні — е — е —

— Вбогі —

— Ага, правда! Блаженні вбогі — е — е —

— Духом —

— Вбогі духом. Блаженні вбогі духом, бо їх — бо їх —

— Єсть —

— Бо їх єсть царство небесне. Блаженні страждучі, бо їм — —

— Їм?

— Бо їм — е — е —

Бо ті!

— Бо ті — ті — або я знаю, що вони там роблять!

— Бо ті —

— Ах так! Бо ті — Чомуж ти Мері, не підповіш мені? Стидайся! Така недобра, та ще в неділю!

— Ой, Томчику, бідна капустана головко! Яж тебе не хочу дратувати. Мусиш навчитися! Не будь нетерплячий, якось воно влізе в твою голову, а тоді Томчику, я подарую тобі щось гарненьке. Будь же розумний!

— Гаразд! Але щож ти мені подаруєш, Мері, голубко?

— Як кажу, що гарненьке, то гарненьке. Ти й не догадаєшся.

— Ага, знаю. Ну, то добре. Давай же сюди книжку, Мері, попробую.

І справді вивчив прегарно й швидко, бо дуже був цікавий довідатися, що то Мері йому подарує.

Мері дала йому новенький складаний ніжик, що варт був пятьдесят центів. Том не тямився з радощів, хоч вістря було дуже тупе, але се був його перший ніжик. Том зараз взявся випробувати його на столі, а коли хотів уже вирізувати собі щось на шафі, закликали його збиратися в недільну школу.

Мері налила бляшану миску води й дала кусок мила. Том пішов із тим у сіни. Тут поставив миску на ослінчик, умочив мило в воду і поклав його на бік, тихенько вилив із миски воду, засукав рукави, ввійшов до кухні і знявши з кілочка рушник, хотів чим скорше обтерти сухе лице. Але Мері відібрала рушник і сказала:

— Чи не стид тобі, Томку? Хіба боїшся води? Вода не вкусить.

Томові стало трохи ніяково. В миску налили знову води. Тепер Том постояв добру хвилину над мискою, але вкінці зважився, зітхнув глибоко і почав умиватися. Як удруге ввійшов у кухню з заплющеними очима і помацьки шукав рушника, змилини, що струями стікали з його лиця — були свідками його совісної праці. Але коли виринуло зпід рушника лице, показалося, що ціле те вмивання ні до чого. Чисте поле обіймало середину обличчя коло носа і під очима та виглядало мов маска. А далі все чорне, як земля. Тоді Мері взяла його сама в свої руки і з них вийшов чистенький громадянин. Вогке волосся вичесане гарно щіткою, а звичайно розпатлані кучері звивалися гарненько. Оці кучері, то було Томове нещастя. Він уважав їх за щось жіночого, стидався їх і робив усе можливе, щоби приплескати їх до

голови. Вони затроювали йому життя. Потім Мері ви-
йняла його празничну одягу, що її надягав у свято вже
два роки. Не багато було в нього тої одяжі, коли цю на-
зивали „ліпша“. Як хлопець одягнувся, застебнула під
шию жакетик, надягнула на нього велитенський білий
ковнір, обчистила одяг щіткою і наложила на голову ря-
бенький соломяний капелюх. Тепер був Том дуже гарний,
але неначе звязаний і почував себе так само нещасли-
вим, як і виглядав. Він не любив ані вмиватися, ані одя-
гатися. Сподівався, що може Мері забуде хоч про чере-
вики, але ні. Вони вже стояли перед ним порядно вима-
зані лосм і моргали на нього.

Аж тепер не стало йому терпцю, почав сердитися
й нарікати, що все примушують його робити саме те,
чого ні трохи не любить. Але Мері пестливо успокоювала
його:

— Будь ласка, Томчику, не вередуй, будь гарним
хлопчиком!

Постогнувши, вліз у ті чорні кайдани і бурмотів
щось під носом. Мері швиденько й сама одяглася і всі
троє пішли разом у недільну школу, місце, яке Том не-
навидів о стільки, о скільки Сід і Мері любили його.

Недільна наука тревала від девятої до пів до оди-
нацятої, потім було богослуження. Сід і Мері завсіди
радо лишалися слухати проповіді, а й Том лишався, та
не для того. Церква була тісна, а над нею маленька де-
ревяна баня. У простих із високим поруччям лавках
могло поміститися не більше як триста людей. На по-
розі Том приостався позаду і запитав одного, теж гарно
по святочному прибраного хлопця:

— Слухай но Біль, чи маєш жовту карточку?

— Маю.

— Що хочеш за неї?

— А що даси?

— Кусок солодкого кореня і гачок до вудки.

— Ану, покажи!

Том показав, Біль оглянув і хлопці обмінялися. Потім виміняв Том за пару кам'яних кульок три червоні, а за якесь дрантячко дві сині карточки. Він виловлював від усіх стрічних хлопців картки всяких можливих красок. Нарешті й сам увійшов у церкву в гурті святочно прибраних, але гамірливих хлопців і дівчат, сів на своє місце і зараз же почав сваритися з першим найближчим школярем. Учитель поважний, добродушний пан успокоїв їх, але тільки відвернувся, Том зараз скубнув за волосся другого хлопця в передній лавці і так пильно почав дивитися в книжку, мов то й не він. Іншого вколов голкою не зі злої волі, а щоб крикнув „ох“. Той підскочив, крикнув „ох“, і дістав за те строгу догану від учителя. Усі школярі з Томової кляси були однакові збиточники, крикливі й сварливі. Коли прийшлося відповідати, то ні один не знав добре лекції і ледве вистогнували її навіть при допомозі вчителя.

В нагороду за два бездоганно вивчені вірші давано малу синю картку, на якій був видрукований один вірш з біблії. Десять синіх карток можна було виміняти на одну червону, а десять червоних на одну жовту. Тому, хто мав десять жовтих карток, давав потім добродій вікарій в нагороду дуже простенько оправлену біблію. Вона в тих давніх, дешевих часах варта була не більш як сорок центів. А хто з моїх читачів був би такий пильний і витревалий, щоб вивчити на память дві тисячі біблійних стрічок, хочби йому давали навіть пишну біблію Доре? А однак Мері здобула аж дві такі біблії, на що терпеливо й витревало працювала два роки. А якесь німецьке хлопя заробило навіть чотири чи п'ять біблій. Одного дня воно виголосило з пам'яті три тисячі віршів, ні раз не зацукнувшись, але це було понад діточі сили — дитячий мозок не витримав і хлопець з того часу став ніби дурник. Це для школи була дуже велика втрата,

бо звичайно перед чужими вчителі ним „пописувалися“. Тільки старші школярі могли зібрати потрібні картки і своєю витревалістю здобути біблію. Через те, як довелося кому її одержувати, то се була велика, незвичайна подія в школі. Той, кому припало те щастя, ставав героєм дня, а в грудях кожного займався святий жар до праці, що трівав часом і кілька тижнів.

Дуже горячим бажанням Тома було дійти й собі до такого відзначення — та не задля біблії, зовсім ні — він бажав тільки тої слави, того блиску.

Надійшла хвиля, коли пастор Вальтер вийшов на проповідницю, заткнувши вказуючий палець поміж листки співаника і попросив о увагу.

Що разу, як пастор недільної школи виголошує свою звичайну коротку промову, то неминуче держить співаник у руці так само, як співачка, що вийшла співати сольо на концерті держить у руках ноти. А нащо — того ніхто не знає, бо ні він не зазирає в співаник, ані вона в ноти. Пастор був худий чоловік, років трицять п'ять. з рудою борідкою і підстриженим рудим волоссям. На ньому був сильно накрохмалений ковнір, що підпірав підборіддя і відався в щоки остроми ріжками так, що як пастор хотів обернути голову, то мусів повертатися цілим тілом. Підборіддя його лежало на широкій білій краватці з вистріпаними краями. Носики чобіт були задерті вгору як совги. Така тоді була мода. І молодим чепурунам добре доводилося попрацювати і цілими годинами вpirати носики до стіни, щоби вони задерлися вгору. Він був поважний, добрий і чесний; до святих місць і річей відносився з такою повагою, що в неділі навіть його голос мимоволі ставав инший.

— Тепер дітоньки сидіть спокійно і слухайте уважно кілька хвилин. От так, так. То гарно. Он там бачу, як маленька дівчинка заглядає в вікно. Вона думає, що я виліз на дерево, щоби навчати малих пташок. (Веселе

шепотіння). Насамперед мушу вам сказати, що мені дуже мило бачити стільки чистеньких, веселих, малих головок зібраних в такому святому місці на те, щоби почувти слово про правду й добро.

І так далі й далі. Нема потреби наводити всю ту промову. Вона була така, яку кожний з нас чув вже нераз.

При кінці промови хлопці почали давати собі стусани. Повстав неспокій і шепіт, що досягнув таких пильних слухачів, як Сід і Мері. Колиж проповідник замовк, то стихло все, мовби дякуючи в душі, що промова скінчилася.

Школярі були неспокійні ще й через те, що трапилася незвичайна подія. Увійшли гості. Увійшов адвокат Течер із стареньким, німичним дідусем та з молодим статним, сивавим добродієм і панею, мабуть жінкою останнього, яка вела за руку дівчинку. Том почував себе досі не дуже добре, його гризло сумління і він не годен був глянути в очі Еммі Льоренс; йому було дуже важко, як вона ласкаво й любенько дивилася на нього. Але як побачив чужу дівчинку, то аж затремтів і трохи не затанцював з радості. І зараз почав виробляти різні штуки, давав штурханці своїм сусідам, сіпав їх за волосся, викривляв обличчя, одним словом виробляв усячину, щоб тільки приподобатися маленькій дівчинці. Його радість захмарювало тільки одно, саме згадка про ту прикрість, якої він зазнав в городі цього ангела. Але ця згадка втонула у хвилях щастя, що заливали його душу.

Гості посідали на почесні місця, а пастор скінчивши свою промову пояснив, хто вони такі. Сивий добродій — се дуже важна особа, — ні більше ні менше, а окружний суддя. Такої знаменитости діти ще не бачили. Вони приглядалися йому, чи так сотворений як люди; вони й хотіли й боялися почувти його грімкий голос. Він приїхав

здалека, аж за дванадцять миль, з Константинополя, значить, бачив немало в житті. Зі страху й пошани всі навіть замовкли й повітріщували очі. Отже це був той великий суддя Течер, брат адвоката в їх місточку і дядько Джеф Течера, котрий зараз же скочив з лавки і побіг привитатися із знаменитою особою. Умисне так зробив, щоб усі заздрили йому. Та якже він був би зрадив, якби був почув, що говорили поміж собою хлопці пошепки.

— Глянь, Джіме, глянь! Він справді йде до нього. Глянь! і подає йому руку! А той стискає її! Хотів би ти бути Джефом?

І пастор Вальтер хотів також себе показати: бігав то сюди, то туди, роздавав прикази, похвали, догани, як де випало, і де лише можна було. Бібліотекар теж „пописувався“: бігав сюди й туди з книжками під пахою, кричав, удавав дуже працьовитого, взагалі хотів показати, яка то з нього важна особа. Молоді учительки теж бажали „пописатися“: нахиливалися з солодкою усмішкою над малими школярями, яких тільки що перед хвилиною скубли за вуха; вони тепер миленько грозили пальчиками на недобрих хлопчиків і ласкаво гладили по голові слухняних. Молоді вчителі теж „пописувалися“: поважно напоминали пустунів і всяким иншим робом показували, як пильнують, щоби діти поводитися, як треба. І малі дівчатка всіляко „пописувалися“, а хлопчики ще ліпше, та так щиро, що понад ними так і літали папіряні кульки, аж повітря від них гуло. А понад усім тим царював великий муж, розсипав мов проміння сонця свої усміхи і грівся сяєвом своєї власної величності. Він теж хотів „показатися“. Одного лише не доставало до повного щастя пастора Вальтера: він не мав змоги дати комусь в нагороду біблію і похвалитися якимсь зразковим школярем. Деякі школярі мали по кілька жовтих карточок, але ні один не мав стільки, як було треба: Розпитував і найбільші „світила“ в клясі, але й ті не

мали. Чогоб був не дав бідний пастор в ту хвилину, щоби воскрес маленький пильний німчик!

І якраз тоді, коли не було в пастора вже ніякої надії, виступав Том, відчислює девять карток жовтих, девять червоних і десять синіх, та жадає біблії. Се було як грім з ясного неба! Пастор аж остовпів, бо не сподівався чогось такого. Та на те не було ради. Ось тут стояв Том, а тут були картки, і всьо було в найбільшій порядку. Тома повели на почесне місце, де сидів суддя і інші почесні гості. Неімовірно новину оповістили всім. Від цієї вістки все немов скамяніло. Сеж найбільша несподіванка в цілому десятилітті, і на Тома дивилися, як на яке чудо. Він став героєм дня, — о много більшим ніж величній суддя. Хлопці аж гинули з зависти, а найбільше ті, котрі запізно догадалися, що то вони самі причинилися до його слави, відпродуючи свої картки за всякі цяцьки, які він зібрав за право малювати паркан. Вони лихі були на себе за те, що так легко дали піддурити себе тій „хитрій лисичці“.

Всеж таки Томові вручено нагороду з такою парадю, на яку пастор тільки міг здобутися. Та промова не вийшла якось щиро і з розмахом. Бідний пастор передчував, що в тій справі щось таємничого, а навіть нечистого. Сеж просто неможливе, щоб у голові цього хлопчиська могло вміститися дві тисячі віршів біблійної мудрости. Навіть дванадцять віршів переходить його сили.

Еммі Льоренс була горда на своє щастя і силкувалася дати се пізнати Томові очима, але він ані не дивився в сей бік. Це її здивувало і занепокоїло. Потім стала підозрівати й пильнувати. Потайний погляд, який переловила, отворив їй очі і зломив її бідне серденько. Вона стала заздрісна, злісна, з очей покотилися сльози, вона зненавиділа весь світ, а найбільше Тома.

Тома представили судді; але його язик немов задубив, він дихав важко, а серце товклося; його збентежило

те, що стоїть перед такою величною людиною, а ще більше те, що це „її“ батько. Суддя ласкаво погладив Тома по головці, назвав його малим, розумним хлопчиком і спитав, як його зовуть. Тривало хвилину, доки добув з себе голос і загикуючись відповів:

— Том.

— О, ні! не Том, а інакше...

— Ну, Тома.

— Так добре, але я думаю, що до сього ще щось належить. Ти мавш чейже ще й прізвище, голубе мій.

— Скажиж цьому добродієві своє прізвище, Томо, — заохочував пастор — та не забудь додати „добродію“, — аджеж знаєш, як годиться!

— Тома Соєр, добродію!

— Гарно, дуже гарно! Славний, розумний з тебе хлопець. Дві тисячі віршів, цеж не мало, навіть дуже багато! І ти мій хлопчику, ніколи не пожалуєш, що завдав собі стільки праці. Знання, то найбільший скарб, у світі, моя дитино. Наука і знання роблять людей великими і добрими. І ти певно станеш колись добрим, і визначним чоловіком, Томо, а тоді згадаєш цей час і скажеш: те все завдячую своїй пильній праці в недільній школі, моїм добрим учителям, що мене до науки заохочували, завдячую добродієві пасторові, що дбав про мене і подарував мені оцю чудову, гарну біблію, щоб я беріг її весь свій вік — все оце завдячую доброму, знаменитому вихованню. От що ти скажеш тоді, Томо, і не проміняєш ні за які скарби світа отих двох тисяч віршів. А тепер розкажеш мені і цій добродійці щось з того, що ти навчився — правда? Миж горді на дітей, що щось уміють. Ти певно знаєш імена дванацятьох апостолів? Може скажеш нам, як звали перших двох апостолів?

За весь той час Том крутив неспокойно гудзик свого жакетика і виглядав глупенько. А тепер почервонів і спустив очі до долу. Пастор здеревів. Він знав, що цей

хлопець не відповість на найпростіше питання — тай пощож було пану судді його питати. Одначе він подумав, що треба якось з того вийти.

— Відповідж же тому добродіві, Томо — не бійся! Том переступав з ноги на ногу.

— Але мені, то вже певно скажеш, — ласкаво промовила добродійка, — отже імена перших двох апостолів були...

— Давид і Голіят! — випалив Том.

Милосердя каже нам спустити завісу на сю сцену, щоби не бачити, як вона скінчилася.

V.

Томові хороби. Гек Фін.

В понеділок рано Том прокинувся смутний-нещасливий. Так бувало з ним що понеділка, бо знову починалася тижнева наука в школі. І все тоді він щиро бажав, щоб краще вже зовсім не було ніяких свят, бо через них ті невільничі кайдани відчувається ще тяжче й дошкульніше.

Том лежав у ліжку й задумався. Нараз впало йому на думку, що якби занедужав, то не мусів би йти до школи. В серці заблисла надія. Він дуже уважно обмацав себе — і коби хоч трошечки заболіло! Ані дрібки. Взявся знову дошукувати хороби. Тепер здалося йому, що його занудило трохи — він зрадів, але не на довго, бо це дуже швидко перейшло. Щож тут робити? Нараз таки знайшов. Один горішний зуб хитався. От щастя! Уже збирався голосно заплакати — „вдарити на гвалт“, аж нараз подумав, що така дурничка перед високим трибуналом його тітки не значитиме нічого, вона попросту вирве зуб та й усе — а сеж страх як болять. Краще полишити поки що зуб і пошукати чогось иншого.

Хвилинку не годен був придумати нічого, аж нараз

пригадав собі, як то недавно лікар розказував, що як занедбати хоч маленьку ранку, то через таку дурницю можна пролежати два, а то й три тижні, а навіть і зовсім позбутися пальця. Зрадівши, висунув зпід накривала ногу, на якій мав зранений великий палець. Оглянув — добре. Та лихо в тому, що не знає, як та хвороба виявляється. Але треба спробувати — може й пощастить! І став голосно постогнувати.

Але Сід спав собі спокійненько далі.

Том застогнав голосніше і йому навіть здалося, що палець справді болить.

Сід не ворушився.

Том відпочив трохи, зібрав сили і знову застогнав на всю кімнату.

Сід усе спав далі — аж хропів.

Це розсердило Тома. „Сіде, Сіде!“ кричав і штовхав брата під бік. Се допомгло і Том став наново стогнати. Сід позіхнув, витягнувся, протер очі, сперся на лікті і видивився на Тома. Том жалібно стогнав далі.

— Томе, Томе!

Не відповідає.

— Томе, Томе, що тобі таке? — і почав трусити його та трівожно зазирати в вічі.

Том простогнав:

— Ой, Сіде, Сіде, дай мені спокій, мене болить!

— Та щож тобі сталося, Томе? Я покличу зараз тітку!

— Лиши... не треба! Може воно минеться. Не клич нікого...

— Ні, треба закликати. Не стогни так, Томе, бо мені аж страшно. Чи вже довго болить тебе так?

— Ой, уже кілька годин. Ой-ой-ой! Не штовхай так. Сіде, ти вбеш мене!

— Чомуж ти не збудив мене скорше? Ой, Томе, пе-

рестань! Мені аж страшно, як ти отак стогнеш. Деж тебе так болить?

— Я тобі все прощаю, Сіде, що ти вдіяв мені злого. (Стогін). — Все, все, Сіде! Коли я вмру...

— Ой, Томе, не вмирай! Скажи, любий, що не вмреш, ходи сюди, скажи, що не вмреш. Може...

— Прощаю всім людям, Сіде. (Тяжкий стогін). — Так і скажи їм. Ще одно, Сіде, мою віконну раму і мого котика з одним оком віддаси отій чужій дівчинці, що недавно приїхала в наше місто. Скажи їй...

Але Сід ухопив свою одежу і побіг. Так сильно працювала Томова уява, що він справді терпів і вже на правду стогнав з болю.

Сід збіг по сходах.

— Тітко Поллі! Тітко Поллі! Йди борзенько, Том умирає!

— Умирає?

— Таки умирає, біжи скоро, щоб не було за пізно!

— Ет, вигадав! Я в те не вірю.

Але таки побігла скоро по сходах, а Сід і Мері за нею. Старенька зблідла, губи в неї тремтіли. Прибігла до ліжка і ледве вистогнала:

— Томе, любий, що тобі?

— Ой, тіточко, я —

— Що сталося, дитинко, що тобі, що тебе болить?

— Ой, тіточко, мене — мене страшенно болить щось палець... треба буде його відрізати... Ой! Ой!

Бідолашна тітка оглянула палець, сіла на стілець, усміхнулася, заплакала... потім сміялася й плакала на переміну... і зовсім заспокоїлася.

— Томе, ти урвителью, як ти мене налякав! А тепер годі дуріти. Вилази з ліжка.

Стогнання зацімло, боліти перестало. Хлопцеві після невдачної проби стало ніяково.

— Тіточко, я справді думав, що втрачу палець. Так дуже боліло, так боліло, що я й забув про свій зуб.

— Про зуб? А щож там з твоїм зубом знову?

— Ох, він холітається і страшно болить.

— Ну, ну, тільки не стогни! Отвори уста! Ага, він справді холітається, але від сього ніхто не вмирає. Мері, дай но шовкової нитки і принеси з кухні головеньку.

— Ой, тіточко, не треба його виривати, вже перестало боліти. Вже ані трохи не болить. Я вже не хочу лишатися дома і піду до школи.

— Ага, так ти счинив усю ту комедію на те, щоб не піти до школи? Ти був би радо пішов ловити рибу — правда?! Ей, Томе, Томе! я тебе так люблю, а ти тільки й роздумуєш над тим, якби то своїй старій тітці спричинити грижу своїми пустощами.

Тимчасом Мері принесла вже дентистичні прилади. Тітка привязала один кінець шовкової нитки до Томового зуба, а другий кінець до ліжка так, що нитка була сильно натягнена. Потім ухопила головеньку і підсунула Томові мало не в очі. Том здригнувся, а зуб теліпався уже на нитці.

Але за всяку муку мусить бути нагорода. Як після снідання Том поплився до школи, то всі товариші стали йому заздрити, бо ні один із них не годен був так надзвичайно штучно плювати, як се робив Том крізь нову щербину у верхнім ряді зубів. Кругом його зібрався цілий гурт хлопців, а про того хлопця, що врізав собі палець і тільки що передтим звернув на себе увагу всіх, тепер відразу всі забули. Він відійшов ображений і промовив з уданою погордою: „Ай велика штука плювати так, як Том Соєр“. „Квасний виноград“, — насміхався один хлопець і розвінчаний герой пішов геть.

Незабаром потім Том зустрів малого бурлаку Гекльбері Фіна, сина страшного п'яниці, що на все місточко славився п'янством. Гекльбері ненавиділи щиро всі мамі

в місті і боялися його немов зарази, бо він був лінивий і розпусний, поганий хлопчище, до того — всі діти любили його і водилися з ним. Мамаи заказували товаришувати з ним, а діти дуже хотіли бути лиш такими, як він. І Том, так як інші, дуже заздри́в Гекові, хотів би бути таким самим обідранцем, а тітка суворо заборонила йому товаришувати з Геком. Саме через те він зараз і лип до нього, аби тільки де зустрів.

На Гекльбері висіла все стара, переношена одежа із дорослих людей, не одежа — а куски одежі, що теліпалися на ньому. Його капелюх був мов сорочаче гніздо з розірваними крисами. Його жакет, коли мав його часом на собі, сьгав аж до пят, а гудзики ззаду були не на стані, а далеко-далеко нижче. Штани держалися на одній шлейці, на вітрі надувалися ззаду як порожній мішок, і були такі довгі, що воліклися по болоті, коли забував їх підкотити. Гекльбері робив усе, що тільки йому бажалося. Ніхто йому не боронив. В погоду спав під голим небом, де попало, а в негоду денебудь в жолобі. Не потребував ходити ні до школи, ні до церкви, не потребував нікого слухати і не мав кого боятися. Він міг ходити на рибу або купатися, коли тільки сам хотів і міг там оставати так довго, як йому подобалося. Ніхто не боронив йому битися з другими, пустувати, ніхто не казав йому лягати швидче спати, він перший починав на весні ходити босо, а в осени останній зі всіх обував чоботи; він не мусів умиватися, ані чесатися або брати білу сорочку, а клясти вмів, як старий. Одним словом, цей хлопець мав усе те, що робить життя гарним і приємним. Так принайменше думали всі „порядні“ хлопці в містечку Ст. Петербурзі, що їм вже надто докучили вічні заборони.

Том поздоровив романтичного бурлаку.

— Гей Геку, здоров!

— Здоров, як собі того бажавш!

— Що ти там мавш?

— Здохлого kota.

— Ану, покажи, голубчику Геку! О! який скостенілий! Звідки ти його взяв?

— Купив у хлопця.

— А що дав?

— Синю картку і свинячий міхур, що здобув у різниці.

— А деж ти взяв синю картку?

— Купив у Бена Роджерса перед двома тижнями, я дав йому прегарний прут.

— А нащо може придатися здохлий кіт, Геку?

— Нащо? А зганяти бородавки.

— Ого, справді? Я знаю ще щось ліпше.

— Ти? О, се буде вже щось дуже мудре! Що таке?

— Воду із гнилого дерева.

— Воду із гнилого дерева? Не варт і нюха табаки.

— Не варт? А ти вже пробував?

— Я ні, але Боб Таннер.

— А хто тобі се сказав?

— Хто? А-во, він сказав Джефові Течер, а цей Джонні Бекерові, а цей Джімові Голліс, а сей Бенові, а Бен старому муринові, а мурин мені. Така то історія.

— Ну, і щож далі? То набрехали всі. Таж вони всі брехуни, може найменше мурин, якого я не знаю. Але я не знаю ані одного мурина, що не брехав би, а ти як думаєш? Але тепер скажи мені, Геку, як то робив Боб Таннер?

— Ну, та як? Устроїв руку в старий пенъ, в котрому була дощівка.

— В день?

— Розуміється.

— І обернувся лицем до дерева?

— Та певно, я бодай думаю, що так.

— А чи говорив що при тім?

— Абож я знаю? — певно, що ні!

— Ага! і той дурачок хоче лічити бородавки! Та так воно не pomoже. А я тобі скажу, як се треба робити. Передовсім треба піти в саму північ у густий ліс, де є старий пенъ із дощівкою, але йти задом, обернутися плечима до пня, вмочити руку в воду й казати:

„Кличуть сови, грають жаби, місяцю стань ниже!

Стухла вода, чарівниця, бородавки злиже“.

— Тоді біжи швидко з зажмуреними очима одинацять кроків наперед, обернися тричі довкруги і йди до дому, та не кажи нікому ані слова. Як скажеш слово, всі чари ні нащо.

— Ну, се вже щось варта, але Боб так не робив, певно не робив.

— Ти правду кажеш, таж Боб має найбільше бородавок з усіх школярів, а якби так зробив, як я кажу, був би не мав уже ні одної. Я згубив таким робом яких тисячу бородавок, Геку. Я ловлю так багато жаб, що все маю яку копу бородавок на руках. Часом гублю їх також бобом.

— Ага, біб добрий. Я вже переконався.

— Справді? Якже ти се робиш?

— Як? Беру зерно бобу, розлупаю на дві половини, потім роздрабую бородавку аж до крові, пускаю кров на половину бобу і закопую о півночі на роздоріжжю. — Але місяць не може світити. Другу половину кидаю в огонь. Тепер тягне і тягне закровавлена половина, бо хоче притягнути другу половину, кров іде та йде і бородавка щезає. Се не триває довго.

— Так, так, Геку, так робиться, але ще ліпше, як закопуючи промовиш:

„Геть, бобе! геть бобе!

Най і бородавка те саме робе!

Як ти не вернеш на грядку

Най і вона щезне без нащадку!“

— Я тобі кажу, нема нічого ліпшого! Так бодай ро-

бить Джо Гарпер, а він бувалець, був майже аж у Кунвіллі, всюди. Але як це робити із здохлим котом, того я не знаю.

— Ну, та се проста річ. Візьми здохлого кота, і йди на цвинтар у півночі на гріб, де поховано непросту людину. Точно в дванадцятій годині приходять чорт, або два, а то й три. Ти їх не побачиш, лише почувеш, що ніби вітер гуде. Як вони вже потягнуть мерця з гробу, тоді кинь за ними кота і крикни:

„Коли чорт не добачає,
Кіт за ним пошкандибає,
І бородавка в слід їх,
А я збудує всіх троїх.“

І вже певно всі бородавки зійдуть — так, мов їх не було.

— Се не зле! А ти вже пробував, Геку?

— Та де, але стара Гопкінс, так мені казала.

— Е, вона мусить се знати, бо вона, кажуть, стара відьма.

— Кажуть! Та я, Томе, певнісінько знаю, що вона відьма. Вона зачарувала мого батька. Він сам розказував. Йде він раз попри неї і бачить, як вона на нього кидає чари; він мерщій вхопив камінь і за нею. Якби була не відхильнулася, то певно булоб вже по ній. І щож думаєш? Тої самої ночі впав мій старий зі стриху, де спав зовсім п'яний і зломив собі руку.

— Аж страшно! Але якже він пізнав, що вона кинула на нього чари?

— Ото! Та мій старий зараз зміркував. Він каже, що коли вона на кого дуже витріщить очі, а ще й бубонить щось під носом, тоді чарує. Як муркотить, то проказує Отче-наша з кінця.

— Геку, а коли ти понесеш кітку на цвинтар?

— Сеї ночі. Я міркую, що чорти прийдуть по старого Віллімса.

— Алеж його, Геку, поховали ще в суботу. Може вони вже взяли його тої ночі?

— Ну, то що? Вони до півночі нічого не можуть зробити, а прийшла північ, то вже чейже неділя. А в неділю чорти не мають ніякої сили на землі. Чи не так?

— Та правда, а мені це й на гадку не прийшло. А візьмеш мене, братчику, з собою?

— Добре, а не будеш боятися?

— Боятися? О, то вже ні! А замявкой увечері перед нашим домом, то я вийду.

— Добре, але ти теж замявкой, як можеш вийти. Останній раз мусів я так довго м'явкати, аж старий Гіс обкидав мене камінням і кляв: „а проклятий кіт, не дає спати“. Зате я пустив йому камінчик у вікно і розбив шибку. Гляди, не зрадь мене!

— Але деж там. Я не міг тоді м'явкнути, бо тітка все сиділа мені над карком, а сьогодні м'явкну хочби не знать що. А се що в тебе, Геку?

— Дурниця — кліщ.

— А ти де взяв його?

— Ходив у ліс та там і знайшов.

— А що тобі за нього дати?

— Не знаю, та я й не думаю продавати.

— Сеж нічого незвичайного, таке малесеньке.

— А я радий з того, що маю. Мені досить і такого маленького.

— Овва, великий скарб! Кліщів досить є, я міг би їх мати цілі тисячі, аби лише схотів.

— А чому ж не наловиш? Сам ти синку добре знавш, що не наловиш. Це перший кліщ сього року.

— Геку, слухай, я дам тобі за нього свій зуб.

— Ану, покажи.

Том виняв з кишені папір і розвинув його обережно. Гек заглядав цікаво. Спокуса була велика.

— Не фальшивий? — спитав нарешті.

Том отворив рота і показав свіжу щербину.

— Добре, — сказав Гек, — згода!

— Том сховав кліща обережно в малу коробочку, де сиділи звичайно в неволі різні комахи й червачки. Гек сховав зуб у кишеню і хлопці розійшлися, обидва щасливі своїм придбанням.

Том пішов до маленької школи, відчинив двері, швиденько повісив на кілок шапку і побіг на своє місце. Кинув книжку на стіл і кудись вдивився, немов з усієї душі працював. Учитель сидів у високім тростиновім кріслі і заколисаний сонним гомоном читаючих дітей трохи здрімався. Тепер прокинувся. Том входячи, збудив його.

— Томо Соєре!

Том знав дуже добре, що коли вчитель зве його повним імям, то се не віщує нічого доброго.

— Прощу!

— Ходи но сюди до мене. А чому ж ти знову сьогодні спізнився?

Саме хотів Том збрехати, щоб якось викрутитися, коли нараз побачив дві довгі біляві коси, що спускалися з голови одної молодої особи і він зараз догадався, чиї то коси, бо з залюбленими завсіди так буває. Зразуж помітив, що біля неї було одно-одиноке вільне місце, там коло дівчат. Не надумуючись сказав:

— Я мусів в одній справі говорити з Гекльбері Фіном.

Учитель аж завмер і впялив у хлопця очі. Гомін у клясі стих. Діти думали, що Том певно збожеволів. Нарешті після мертвецької тишини учитель спитав:

— Що — що? Скажи ще!

— Я мусів в одній справі поговорити з Гекльбері Фіном — повторив Том.

— Томо Соєре, це велике зухвальство до того признаватися. Відколи живу, не чув я нічого такого. На це відповідь лише різка. Скидай жакет!

І тепер працювала різка на хребті Тома, аж поки вчителева рука втомилася.

— Тепер, мій сину, йди і сідай за кару коло дівчат. І нехай тобі буде це пересторогою.

Регіт, який повстав в кімнаті, збентежив — здавалося — хлопця, і він трохи засоромився, але в дійсності він осягнув те, чого бажав і був щасливий, що сидітиме біля свого щастя. Несміливо присів він на самім краєчку лавки, а дівчинка відсунулася від нього далі, гордо закинувши голову. Навкруги перешіптувались, підсміхались, але Том сидів тихо, сперши руки на довгу, низьку лавку і — здавалося — дивився дуже уважно в відчинену книжку. Скоро перестали звертати на нього увагу і в класі знову, як звичайно, запанував школярський гамір. Тепер став він крадькома зиркати на свою сусідку. Вона завважала се, задерла носик і повернулася до нього спиною. Колиж знову, ніби нехотючи, зиркнула на свого сусіда, побачила, що перед нею лежить прегарна мореля. Вона відсунула її від себе, але Том помалу знову підсунув морелю; вона знов відсунула її, але вже не так остро. Терпеливо підсунув Том морелю втретє і вона вже не відсунула. Тепер Том надряпав на своїй табличці: „Прошу тебе, візьми собі її, у мене ще єсть“. Вона прочитала, але не ворухнулася. Тепер став хлопець рисувати щось на табличці і заслонював свій рисунок лівою рукою. Спершу ані глянути не хотіла дівчинка на малювання, але потім ледве помітно зацікавилась. Том рисовав далі і ніби потонув цілком у своїй роботі. Дівчинка кілька разів пробувала зазирнути через плече на рисунок, але хлопець удавав, що не бачить того. Нарешті не витримала й несміло прошептала:

— Дай мені подивитися...

Том трошки відслонив свій малюнок. Це була смішна карикатура дому з двома баштами і комином, з якого знимався дим, закручуючися мов коркотяг. Дівчинка

так зацікавилася, що про все забула. Як Том дорисовував, вона дивилася на малюнок з великою втіхою і сказала пошепки:

— Як гарно, намалюй ще людину!

Артист нарисовав перед домом великана, що міг легко переступити дімок. Але дівчинці він сподобався і вона прошептала:

— Дуже гарно. А тепер намалюй мене, як я йду поперед нього.

Том нарисовав щось ніби пісочний годинник, зверху ніби місяць в повні і тоненькі як соломки ніжки й ручки. У розчепірені пальці на руці вмалював величезне віяло.

— Ах, як гарно, промовила дівчинка — колиб я вміла так рисувати!

— Це дуже легко — прошептав Том — я тебе навчу.

— Ах, невже? Колиж?

— А ось зараз після лекції. Чи ти йдеш на обід до дому?

— Коли ти зістанешся, то й я.

— Гаразд, зістаньмося. Як тебе звать?

— Бекі Течер. А тебе? Ага, я вже знаю Тома Соєр.

— Так звать мене тільки тоді, коли мене збираються карати, а так, то я Том. Ти будеш мене кликати Том, добре?

— Добре.

— Тепер Том почав знову мазати щось на табличці, закриваючи лівою рукою. Сим разом дівчинка була сміливіша і дуже хотіла побачити.

— Е, се нічого — сказав Том.

— Як то нічого? Ану покажи!

— Справді нема нічого і нема на що тобі дивитися.

— Але я хочу бачити. Прошу тебе, покажи!

— Ти ще кому скажеш.

— Ні защо, не скажу нікому, їй Богу.

— Нікому, а нікому, ніколи, доки житимеш?

— Ніколи, нікому. Покажиж уже.

— Е, я не покажу.

— Коли ти такий, Томе, то я мушу видіти. Вона поклала свою малу ручку на його руку і почалося змагання. Том удавав, що не хоче показати. Все трохи відсував руку, аж поки вона змогла прочитати: „Люблю тебе“.

— Ах ти поганий! — вона вдарила його по руці, але сама почервоніла і видно було, що це їй дуже сподобалося.

В цю хвилину хлопець почув, як хтось ухопив його за ухо і потяг угору. Поки опам'ятався, сидів вже на своїм давнім місці, а ціла кляса аж заходилася від сміху. Учитель постояв над ним трохи, а відтак вернувся на свій трон, не промовивши ні слова. Хоч Томове ухо горіло й боліло, за те серце раділо побідою.

Коли трохи стихло в клясі, Том хотів справді вчитися, але в його голові аж шуміло. Учитель казав йому читати, а він перекручував слова, опускав рядки, затинався і загикувався. Прийшла година географії і тут пішло не краще; все в нього переплуталося: озера стали горами, гори річками, річки суходолом, аж хаос знову вернув у світ. При диктанті, які звичайно писав найліпше, робив помилки в найпростіших словах і через те позбувся своєї олов'яної медалі, що її від місяців носив гордо на груди, а яку одержав за те, що писав без помилок.

VI.

Заручини.

Чим завзятіше намагався Том учитися, тим дужче розліталися його думки світами. Нарешті зітхнув, позіхнув, і вже не зазірав у книжку. Йому здавалося, що вже й кінця не буде тій лекції. В клясі було душно. З духоти дрімалося. А тут ще двацять п'ять школярів,

гуло монотонно як бджоли і від того жужжання ще більше хотілося дрімати. Ген далеко знімалися зелені гори, оповиті рожевим туманом від горячих промінів, де-не-де показалася пташка, зрештою не було видно нічого живого окрім коров, та й ті дрімали.

Томові страшно хотілося як найшвидше вирватися на волю, або хоч чим небудь звеселити себе, щоб той час не був такий довгий.

Сягнув у кишеню і його обличчя зараз розяснилося. Нишком витяг він коробочку, виняв кліща і пустив його на довгу гладеньку лавку. Нещаслива комаха аж зраділа з вдячності, але недовго, бо ледве зачала свою веселу мандрівку, а вже припинив її Том шпилькою і повернув у другий бік.

Біля Тома сидів його великий приятель Джо Гарпер. Він теж нудився як і Том, і через те зрадів дуже з нової забавки. Вони приятелювали цілий тиждень і тільки в одну суботу ставали генералами двох ворожих армій. Джо добув зараз і свою шпильку з підшивки жакета і взявся допомагати Томові муштрувати бранця. Забавка де далі ставала цікавішою. Але Том завважив скоро, що один одному заваджають і що треба завести якийсь лад. Він потягнув на лавці рівну чертку від гори до долу.

— Тепер — каже — уважай! Поки кліщ буде на твоєму боці, ти його муштруй, а я буду сидіти тихо, але як перелізе на мій бік, то ти його не займай так довго, як довго буде в моїй країні. Розумієш?

— Добре. Ану, зачинай, — заохочував нетерпляче Джо.

Кліщ утік Томові і переліз чертку. Джо лоскотав його, аж поки кліщ переліз границю. Так повторилося кілька разів. Поки один хлопець муштрував кліща шпилькою, другий приглядався із запертим віддыхом; обидві голови нахилялися близько над табличкою, оби-

два хлопці не бачили й не чули більш нічого. Нарешті перейшло щастя зовсім на бік Джо. Нещаслива комаха безпорадно кидалася то сюди, то туди, і стала так неспокійна як і обидва хлопці. Але як тільки підлазила так, що ось ось перелізе на Томів бік, а Томові пальці вже аж свербіли з нетерплячки, — Джо завертав її зручно шпилькою назад у свій бік. Врешті Том не витримав. Спокуса була за велика. Він простяг руку зі шпилькою. Джо спалахнув гнівом.

— Томе, без шахрайства! Лиши!

— Я хочу його тільки дрібочку підігнати, Джо!

— Лиши його — кажу тобі!

— Та я справді тільки дрібочку...

— Дай спокій, кажу тобі!

— Ані думаю!

— Що се значить? — кліщ на моєму боці.

— Слухай но, Джо Гарпер. А чияж се комаха? Твоя, чи моя?

— Се мені байдуже, чия. Тепер вона на моїм боці, і ти не смієш її торкатися, а як ні...

— Ану заложімся, що торкнуся. Комаха чейже моя і мені вільно зробити з нею, що схочу — хочби там не знати що! Ой, ой!

По Томових плечах свиснула різка і вкусила теж Джо у спину. Зо дві хвилини сипався порох з жакетів обидвох хлопців на превелику втіху цілої кляси. Обидва хлопці так захопилися своєю забавкою, що навіть не помітили; як у клясі все втихло, і як учитель навспинячки підкрадався до них, а потім станув за їх плечима. Він приглядався добру хвилину їхній забаві, а тоді й сам до неї вмішався.

Коли в полудне скінчилася наука, підбіг Том до Бекі Течер і шепнув їй на ушко:

Надінь капелюх і удавай, що ідеш до дому. А коли

зайдеш на ріг улиці, тоді якось скрути і вернися сюди. Я піду іншою дорогою і теж сюди прийду.

Том пішов з одним гуртом школярів, а дівчина з другим. Через кілька хвилин вони зустрілися на скруті, а як вернули в школу, то там не було ні живої душі. Вони були самі, посідали рядком і поклали перед себе табличку. Бекі взяла в руку писальце, а Том став водити її рукою. Так вони намалювали дім, але ще чудачніший. Але незабаром артистичний запал почав погасати і вони почали балакати. Том аж не тямився від щастя.

— Ти любиш щурі? — запитав.

— Фе, вони обридливі.

— Я також ні. Здохлі вже крапці. Їх можна привязати на мотузок і крутити понад головою. Я подарую тобі такого, хочеш?

— Ні, спасибі, я ніяких щурів не люблю. Але дуже люблю жувати гуму.

Коби я мав хоч кусочок. О, се дуже гарно!

— Справді? А я маю. Хочеш, я дам тобі пожувати, але мусиш віддати мені, добре?

Забавка вийшла на причуд гарна. Вони сиділи на лавці, по черзі жували гуму і балакали вдоволені.

— Чи ти була коли в цирку? — спитав Том.

— Була. Тато казали, що ще мене візьмуть, як буду чемна.

— Я вже був зо три або чотири рази — багато разів. В цирку приємніше ніж у церкві. Там усе гарне й веселе. Як я виросту, то буду цирковим блазнем.

— Ах се буде гарно! Вони всі такі смішні і обличчя в них помальовані, і штани і жакет, усе.

— А якже. І вони заробляють силу грошей! Бен Роджерс казав, що майже цілого доляра на день. Бекі! Була ти вже коли заручена?

— А що це таке?

— Ну, заручена, щоб піти замуж.

— Ні, ще ніколи.

— А хотілаб?

— Може, я не знаю. А як це робиться?

— Як? Дуже просто. Мусиш лише сказати якому хлопцеві, що підеш тільки за нього, а більш за нікого на все, на віки, і поцілуєшся з ним. От і все! Кожен може це зробити.

Поцілувати? Але на щож аж цілувати?

— Не знаю, але такий уже звичай; всі так роблять.

— Невже всі цілуються?

— Авжеж усі, що любляться. А ти пам'ятавш, що я написав тобі на табличці?

— Так.

— А що?

— Не пам'ятаю.

— А хочеш, щоб я сказав?

— Не треба... краще іншим разом, завтра...

— Ні, Бекі, нехай сьогодні, зараз... Я скажу ти-хенько, на ушко.

Бекі завагалася. Том зрозумів, що вона згоджується, обняв її і прошепотів щось тихо-тихо, притулившись устами до самого ушка.

Потім став захочувати:

— А тепер ти мені скажи те саме.

Вона хвилину отягалася, а потім сказала:

— Відвернися, щоб не бачив мене, а я тоді скажу. Тільки нікому в світі не кажи! Але ти, Томе, скажеш.

— Нікому в світі, Бекі! А тепер скажи!

Він відвернув голову, вона несміло нахилилася до його уха так, що аж торкнулася устами до його кучерів і прошепотіла:

— Люблю тебе!

Потім схопилася і стала бігати кругом столів і лавок. Том у слід за нею. Нарешті заховалася в куточок

і закрила личко малою біленькою запащиною. Том обняв її за шию й говорив:

— Тепер Бекі, вже майже все зроблено, — тільки ще поцілуватися. Не бійся. Тут нічогосінько немає злого. Та ну, Бекі, не вередуй!

І він сіпав її за руки і за запащину.

Малу-помалу вона спустила руки й показала личко, що аж пашіло від бігання. Том поцілував її в червоні губки.

— Видиш, Бекі, вже все скінчилося. Після цього вже нікого на світі не можеш любити, тільки мене і за мене віддатися, а більше за нікого і ніколи, во віки вічні амінь! Хочеш?

— Добре, я не хочу нікого иншого любити крім тебе і тільки за тебе піду замуж, Томе, але й тобі, Томе, також не вільно з ким иншим женитися.

— Розуміється! І до школи ти вже мусиш іти зі мною і зі школи, але коли ніхто не видітимає, а на забавах я буду вибирати все тебе, а ти мене, так завсіди роблять заручені.

— Ах, як це гарно! А я того досі не знала!

— Страх гарно! От, як я був заручений з Еммі Льюренс...

Дівчинка почувши це, широко розплющила оченята і Том відразу побачив, що попався. Збентежений замовк.

— Ой, Томе, то я не перша твоя наречена?

З її очей полилися сльози. Том став потішати її.

— Не плач, Бекі. Бог з нею, з тою Еммі... я вже не люблю її...

— А таки, Томе, думаєш про неї, я се добре знаю.

Том хотів обняти її за шию, але вона сердито відіпхнула його, повернула лице до стіни і гірко плакала. Том знову підійшов, щоб її заспокоїти, але вона знову

відпхнула його. Тоді і він образився і мовчки вийшов з кляси. Стояв неспокійний і стурбований та раз-у-раз заглядав у двері, сподіючися, що вона пожалує його і вийде до нього. Але вона не виходила. Йому стало ніяково і навіть подумав, чи може він і справді не провинився. Він звів завзяту боротьбу із собою, чи першому починати миритися, а вкінці зважився на те і ввійшов у клясу. Бекі все ще стояла в куточку, притиснувши личко до стіни і хлипала. Томове серце заболіло з жалю. Він наблизився до неї і став, не знаючи, як почати. Врешті промовив несміло:

— Бекі, я — я не хочу й дивитися на жадну більше, я лиш тебе хочу.

Замість відповіді — нове ридання.

— Бекі, голубко! Бекі, чому нічого не говориш?

Голосне ридання.

Тоді Том виняв з кишені найдорожчий свій скарб, мосяжний гудзик, зайшов так, що вона могла його побачити і промовив тоном просьби:

— Бекі, глянь, що я тобі подарую.

Бекі вдарила його по руці і гудзик покотився. Цього вже не стерпів Том і ображений вибіг із школи та побіг далеко-далеко, щоби сього дня вже до школи не вертатися. Бекі зараз кинулася до дверей, але Тома не було, побігла круг школи і там його не було. Вона почала що сили кликати:

— Томе, Томе! Вернися, Томе!

Заперши дух надслухувала, але ніхто не озивався. Кругом спокій і самота. Вона сіла й знову плакала. Тимчасом школярі стали сходитися на пообідню науку, і вона мусіла заховати своє горе у своїм розбитім серденьку і взяти на свої плечі хрест довгого, сумного пополудня, не маючи ні одної приязної душі, перед якою могла б відкрити своє горе.

VII.

Робін Гуд.

Том пішов швиденько бічними вуличками; оминаючи такі місця, де міг зустріти школярів, що йшли в школу, а потім зачав вже „волочитися“. Двічі або й тричі перебрив потік, бо чув, що таким способом можна збити з пантелику погоню. Через пів години минув уже хату вдови Дугляс і зник за хребтом гори. Школа лежала в долині, неначе в якій мраці. Том ходив навмання по густому лісі і сів на моху під гиялястим дубом. У повітрі було тихо-тихо, сонце пече, а вітрець не повіє, навіть пташки замовкли, вся природа дримала, тільки в ряди-годи стукне дятлик у дерево, а потому ставало ще тихше й самотніше. Хлопець попав у задуму, а це відповідало вповні настроєві в природі. Довго сидів він спершись ліктями на коліна з головою в долонях — і думав. Життя йому здалося самим сумом і горем, і він задрив Джімові Годж, що недавно помер... Як тихо й любо — думав він — заснути на віки й лежати у сирій землі. Над тобою вітрець шепоче щось листками дерев, та пестить травичку і квіти, що ростуть на могилі. Тоді вже ніщо тебе не турбує і не завдає тобі жалю. Ех, якби він бодай одну ноту мав у недільній школі добру, то вже сказав би життю: „прощай!“ Бож і справді, що він зробив сій дівчині? Нічого! Замір у нього був найкращий, а вона обійшлася з ним, як з собакою. Колись недобра дівчинка каятиметься, але вже буде за пізно. Ах, колиб то можна вмерти, так на якийсь час!...

Та молоде серце не може довго сумувати. Том ані не стямився, як зачав думати про життя. А що, як візьме й зникне так, що й ніхто не знатиме, де він дівся? Чи не втектиб далеко-далеко в невідомі країни, геть за далекі моря, і ніколи, ніколи не вернути. Що то вона скаже? Як то їй буде? О, не хотів би вже стати цирковим

блазнем. Вдягатися в рябу одержу, вдавати блазня, стріти дурні жарти — тепер, підчас смутку, то навіть образливе. Ні, краще бути вояком і по довгих, довгих роках вернути втомленим боями і вкритим славою. Або ще краще, піти до індіців, полювати на буйволів, блукати серед високих гір і безмежних степів на далекому Заході. Відтак верне до дому як славний ватажок, з орлиними перами, страшний, увесь татуований. У дрімливий, літній ранок із диким воєнним окликом влетить у недільну школу, а товариші тільки витріщать на нього очі. Ото будуть заздрісні! Або ні, є щось краще. Він буде морським розбійником. Це якраз для нього. Ясна стелилася тепер перед ним будучність — блискуча й величя. Його імя знатиме весь світ і тремтіти будуть перед ним навіть ті, що досі нічого не лякалися. Як прудко літатиме по хвилях моря на своїм довгим, вузьким, чорним кораблі на „Духу бурі“, і страшний прапор на машті сіятиме довкруги пострах. А досягнувши найбільшої слави, зявиться неждано в своїм місточку, обгорілий від сонця й вітру, в чорнім оксамитовім жупані, широких штанах, у високих чоботах із червоною шарфою, з пістолями за раменем і з турецьким покровавленим мечем при боці, з м'яким капелюхом, а на ньому пишні пера. Так увійде в церкву і розвіне свій чорний прапор, що на ньому вишитий знак: трупяча голова і зложені на хрест кістки. Як він радітиме, як довкруги шепотітимуть заздрісно: „Дивіться, се Том Соєр, морський розбишака! Чорний местник еспанських вод!“

Так і буде. Вже рішилося. Він вибрав собі життєву дорогу. Завтра рано втече з дому і зараз почне нове життя. Тепер треба до цього прилагодитися. Отже насамперед треба зібрати все своє добро. Він підійшов до трухлявого пенька, що стояв недалеко і взявся біля нього копати ножем землю. Скоро ніж наткнувся на щось де-

ревляне. Хлопець засунув руку в ямку, промовивши заклинання:

„Чого нема, зявися тут,
А що вже є, лишися тут!“

Потім відпорпав землю і дібрався до соснової гонти. Підніс її, а там мала комора скарбів, а її спід і стіни були також з гонт. В середині лежала одним одна скляна кулька. Його здивування не мало краю. Почухався в потилицю і сказав сердито:

— Ну, се вже хіба світ кінчиться!

Кинув кульку далеко від себе і задумався. Дивне диво! — Така певна штука! — Вірив в неї він, вірили й всі товариші — а не повелося. Цеж усім відомо, що коли закопати таку кульку, примовляючи при тому, що треба і зіставити її там тижнів зо два, а потім її відкопати, примовляючи знову такі самі слова, то певно знайдуться там усі кульки, які хто коли загубив, бо та кулька притягне всі, хочби як далеко вони були. Нараз показалося, що се неправда. Томова віра захиталася. Часто чував, що це вдавалося, і ніхто ніколи не говорив про невдачу. Правда, він забув, що сам уже давніше пробував це чарування, та нічого з того не виходило, бо звичайно забував, де закопав свою кульку. Довго міркував над своєю невдачею і доміркувався, що се певно якась чарівниця вмішалася і знівечила його чари. Треба одначе переконатися, чи воно справді так. Він вишукав в піску лійковату ямку з дірочкою посередині, положився на землі, припав ротом до дірочки і промовив:

„Жучку, жучку, лізь сюди,
Мені правду розкажи!“

І ось пісок заворушився, виліз із дірки малий, чорний жучок, але перелякався і зараз же сховався.

— Ага! Боявся сказати! Значить справді, це чарівниця накоїла. Я так і знав! Чарівниці не переможеш

— се вже певно, і Том мусів з тим погодитися. Але тут він захотів мати знову бодай ту кульку, яку кинув геть. Взявся пильно шукати, але не знайшов. Тоді вернувся до своєї комори, станув так, як стояв, коли кинув кульку, потім виняв із кишені другу, кинув її в тім самім напрямі і сказав:

„Бігай, брате, бігай,
Свого брата шукай!“

При тому добре уважав, куди летить кулька, пішов туди і шукав.

Але кулька мусіла впасти або за далеко або за близько. Том ще двічі зробив те саме. І тоді пощастило. Обі кульки лежали лиш на одну стопу від себе.

Саме в тій хвилині понісся по зеленому лісі слабкий голос бляшаної трубки. Швиденько скинув Том із себе жакет і штани, підперезався одною шлейкою, витягнув зпід купи ріща лук, стріли, деревляний меч і бляшану трубку і так узброзний кинувся бігти. Ноги в нього були голі, а сорочинка маяла. По хвилі пристанув під високим вязом, заграв у трубку, відповідаючи на гасло і став підкрадатися, розглядаючися навкруги. Шепотом дав приказ своєму війську, що існувало лише в його уяві:

— Стійте хлопці! Ні з місця, аж затрублю!

Перед ним станув Джо Гарпер так само одягнений і від пят по голову узброзений як і Том.

— Стій! — скрикнув Том. Хто сміє без мого дозволу ходити сим Шервудським лісом?

— Гю з Гюсборну не потребує нічийого дозволу! А ти хто такий, що, що... — що важишся так промовляти до мене? — відповів йому Том, бо вони розмовляли, так як було в книжці.

— А ти хто такий, що насмілюєшся так промовляти до мене?

— Питаєш, хто я такий? Я Робін Гуд — і твої нікчемні кістки скоро дізнаються, з ким маєш діло.

— Ого! Так се ти, славний розбійнику? Добре, побачимо, хто дужчий і пан над тими веселими лісами. Боронися! Вони добули деревляні мечі, решту зброї кинули на землю, станули проти себе і почали справжній важкий двобій — раз-два, раз-два.

Вороги билися дуже щиро, аж позадихувалися і зіпріли.

— Пади уже! Чому не падеш? — скрикнув нараз Том.

— Я? Пади ти! Ти більше набрав!

— Се нічого. Я не можу падати. Того в книжці нема. Там стоїть: „І одним страшним ударом із заду повалив безталанного Гю з Гюсборну“. Отже ти мушиш обернутися і я тебе вдарю в плече.

Щож було робити? Книжці не можна перечити. Рад-не-рад Джо обернувся і впав під убійчим ударом Тома.

— Але тепер — скрикнув Джо, скочивши з землі — ти мушиш дозволити мені вбити тебе! Так буде чесно!

— Ні, ні, Джо, ні защо — цього нема в книжці.

— Це безличність, от що!

— Слухай Джо! Ти будеш черцем Тіком або мельничуком Муком і побеш мене дрючком. Або ти будь на хвилинку Робіном Гудом, а я буду шеріфом із Нотінгему, і ти убеш мене на смерть. — Добре?

На тому приятелі помирилися й все зробили так, як умовилися.

Потім став Том знову Робіном Гудом і помер від упливу крови з рани, яку занедбала зрадлива черниця. Джо, що представляв тепер цілу ватагу осиротілих опришків, потягнув його наперед, вложив лук і стрілу в знесилені руки вмираючого, який прошепотів: „Де впаде оця стріла, там і заховайте безталанного Робіна Гуда під зеленим деревом“.

Том стрілив з лука, впав горілиць і був би помер:

алеж упав у кропиву і за скоро, як на мерця, схопився на рівні ноги.

Потім хлопці повдягалися, запрятали свою зброю і пішли, щиро жалкуючи, що нема вже славних опришків. Вони дуже сумнівалися, чи новітня цивілізація дала щось такого, що моглоб заступити цю велику втрату. Вони присягалися, що воліли би бути один рік опришками в Шервудськiм лісі, ніж ціле життя президентом Злучених Держав.

VIII.

У б и й с т в о .

Як звичайно, виправила тітка Поллі й сього вечера Тома і Сіда о пів до десятої спати. Вони помолилися і Сід заснув скоренько. Але Том не спав і дожидав чогось нетерпляче. Час ішов без краю довго. Йому здавалося, що вже скоро світ, а годинник продзвонив ще тільки десяту. Тома брала розпука. Йому хотілося кидатися на ліжку з боку на бік, так дуже нетерпеливився та боявся розбудити Сіда. Через те лежав тихо, розплющивши в темряві очі. Довкруги було тихо-тихо. Помалу його вухо почало ловити у тій тишині слабi, ледве чутні звуки. Виразно стало чути, як тикає годинник, як старі бальки тріщать таємничо, як легко скриплять сходи. Ясно, що гуляють домовики. З тетиної кімнати йшло спокійне хропіння. Десь зацвіркав цвіркун, а де, тяжко вгадати. В головах ліжка застукав тихенько хрущик, що точить дерево, се годинник смерти — певний знак, що хтось незабаром умре. Том увесь здригнувся. Десь далеко завила собака, десь дальше друга... Том аж сціпенів з тривоги. Йому здавалося, що час припинився і що настала вічність. Нарешті якось задрімав. Годинник продзвонив одинацятку, але він не чув уже того. Нараз крізь свій легкий сон почув, як жалісливо замявкав кіт. У сусіда

відчинилося вікно і хтось крикнув: „а ко-о-та“; рівночасно забрязчала порожня фляшка, що розбилася недалеко. Том зірвався з ліжка. За хвилину одягнувся, виліз у вікно і порачкував по даху прибудівки. Несміливо м'явкнув разів зо два чи три, перескочив на повітку, а з неї стрибнув на землю. Там стояв уже Гекльбері Фін із своїм здохлим котом. Хлопці пішли і зникли в темряві. Через пів години вони вже були на кладовищі.

Кладовище було давнє і запущене, на горбочку за містом. Було обведене перегнилим кривим парканом, що ніде не стояв просто. Трава й бурян розрослися буйно по цілім кладовищі. Давні могили вже всі позападалися. Не було ні одного цілого хреста, тільки одно-друге рамя холіталосся переточене шашілем, мовби шукало підпори і не могло знайти її. Колись були на них написи: „Вічная пам'ять такому-то“ — але тепер не можна було вже доглянути нічого, навіть у найясніший день.

Сумно завивав вітер поміж деревами, а Томові здавалося, що то стогнуть душі померших, які гніваються, що нарушено їхній спокій. Хлопці говорили мало й шепотом. Хоч як бадьорилися, але час, місце, і німа величя тишина пригнічували їх. Вони відшукали свіжу могилу, що про неї говорив Фін, притулились під трьома великими вязами, що росли близь могили — і мовчки чекали.

Чекали кілька хвилин і вони здалися їм вічністю. Тільки пугач десь запугав і перебив нічну тишину. Томові ставало моторошно — він не міг довше мовчати.

— Геку, — сказав пошепки, — як думаєш, чи серцем подобається, що ми прийшли сюди?

— Коби я знав! Страшно тут... — прошепотів Гек.

— Страшно...

Замовкли й думали. Том шепнув знову:

— Геку, чи кривий Віллімс чує нас?

— Авжеж, принайменше його душа.

По короткій мовчанці каже знову Том:

— Чому ж я не назвав його „пан Вілліємс“? Але я не хотів бути нечемним. Усі називали його „кривий Вілліємс“.

— То що, що всі називали, а нам треба добре подумати, що говоримо, сеж з мерцями діло.

Аж мороз пішов обом поза спину і розмова ввирвалася. Нараз ухопив Том свого товариша за рукав.

— Псс!

— Що таке, Томе?

І обидва перелякані притулилися до себе, а їхні серця билися трівожно.

— Псс!.. Слухай.. О, знову! Чув?

— Я —

— О-о знов! Тепер уже чуєш!

— Боже! Томе, вони вже йдуть! Йй-Богу, йдуть!...

Що нам тепер діяти?

— Або я знаю? Може вони нас не побачуть.

— Ой, Томе, вони в темноті видять так як воти! Чого я сюди прийшов?

— Ну, ну! — не бійся так дуже! Мені здається, що вони нас не займуть. Миж їм не робимо нічого злого. Сіймо собі тихенько, то вони може не побачуть нас.

— Як тихенько?.. як... миш. Але, Боже, як я боюся!

— Слухай!

Хлопці стулилися головами і дух заперли. Якийсь тихий гомін нісся з другого кінця кладовища.

— Диви, диви, он там, — шепнув Том. — Що се?

— Се вогники бігають. Ой, Томе, як страшно!

Якісь невиразні тіни наближались в темряві із старосвітською бляшаною ліхтарнею, від якої бігали по землі дрібні цятки світла.

— Се сам чорт, Томе! Навіть три раз! Боже! ми вже пропали! Чи знаєш молитву проти них?

— Або я знаю? Не бійся так дуже. Вони нічого нам

не зроблять. „Я втомився, йду вже спати, треба очі замикати, Боже-отче, дай“, —

— Псс!

— Що таке Геку?

— Та се люди, принайменше один із них. Я пізнаю голос старого Поттера.

— Справді? І вірити не хочеться.

— Зовсім певно. Тільки не рухайся, то він нас не побачить. Пяний, як звичайно, старий чорт!

— Ну, добре, я й не писну. Станули. Знов ідуть, — горяче-зимно-лід-літно-тепло-ой! тепер горяче, пече! Псс! — вони вже тут. Я й другого пізнав по голосі. Се індієць Джо! Так, так, справді він — проклятий розбишака. Краще вже мати діло з самим чортом. За чим вони сюди прийшли?

Голоси втихли, бо троє людей підійшли вже до могили кривого Вілліємса і спинилися кілька метрів від того місця, де причаїлися хлопці.

— Ось тут! — промовив третій голос і світло від ліхтарні впало на лице молодого лікаря Робінзона.

Поттер і індієць Джо несли ноші, а на них мотуз і кілька лопат. Вони положили те все на землю і стали розкопувати могилу. Доктор поставив ліхтарню в головах могили і сам сів на землю, спершися на вяз. Він був так близько, що хлопці могли дістати до нього руками.

— Спішіться люди! — сказав тихим голосом, — бо ось-ось зійде місяць.

Копачі щось забурмотіли і копали далі. Кілька хвилин чути було, як рипіли лопати та шаруділа земля й дрібні камінці, що їх копачі викидали з ями. Нарешті лопата стукнула об віко домовини. За хвилю видобули її копачі на верх. Потім вони підважили віко лопатами, видобули з домовини мерця і кинули на землю. Якраз вплив зза хмари місяць і освітив мертвецьке, бліде лице. Притягли ноші, положили на них мерця, прикрили

накривалом і привязали мотузом. Поттер видобув із кишені великий мисливський ніж, відрізав звисаючий кінець мотуза і сказав:

— Ми вже зробили свою роботу, старий різуне, а тепер або додаєш нам іще п'ять долярів, або не' рушимося з місця.

— Так, то розумію, докинув індієць Джо.

— А се що значить? — скрикнув розлючений доктор. — Ви жадали грошей наперед і дістали всі, на тому й кінець.

— Ага, дістали, — зашипів індієць Джо і підступив до лікаря, який швидко зірвався з місця.

— Але в нас з тобою ще інші є рахунки. Перед п'ятьма роками ти прогнав мене як собаку з кухні свого батька, коли я просив кришки хліба. „Сей волоцюга прийшов сюди за чим иншим“ — сказав ти тоді. А коли я заприсягнувся, що віддячуся тобі за це, хочби й по сто роках, тоді велів твій батько посадити мене в тюрму. Ти думаєш, що я те все забув? Не дурно в мене в жилах пливе індійська кров. Тепер ти в моїх руках, і тепер ми з собою швидко скінчимо рахунки.

Він підступив до лікаря і намірився кулаком йому в лице. Але той штовхнув індійця і повалив на землю. Поттер випустив свій ніж на землю і крикнув:

— А се що? Я не дам бити свого товариша!

В сюж мить Поттер і лікар счепилися руками і стали боротися, витоптуючи траву і вириваючи зап'ятками землю. Індієць Джо тепер схопився, його очі аж горіли від люті. Він підняв Поттерів ніж, і як кіт ходив довкруги борців, дожидаючи догідної хвили. Аж лікар зручним ударом вихопився з рук Поттера, вхопив важке віко домовини і вдарив ним Поттера. Той тільки простягнувся. В цюж хвилину прискочив Джо і вбив лікареві в груди ніж аж по саму колодку. Лікар повалився на Поттера, на якого лилася кров. Місяць сховався за хма-

ри і закрив страшну картину, а оба хлопці кинулися що сили втікати.

Коли місяць знову виплив зза хмари, індієць Джо стояв над двома бездушними тілами і дивився на них. Лікар сказав щось невиразно, застогнав, зітхнув і замовк. Убийник заворкотів злісно:

— Тепер наші рахунки покінчені! Потім обдер убитого, всунув закрівавлений ніж у праву руку Поттереві і сів собі на домовині. По кількох хвилях Поттер почав стогнати й рухатися. Його пальці стиснули ніж, він підніс його, глянув і з переляку пустив на землю. Опісля відсунув трупа лікаря, встав і яв озиратися мутними очима. Його очі стрінулися з поглядом Джо.

— Господи, а се що сталося, Джо? — запитав збентежений.

— Погана справа, Поттере, — відповів той, не рухаючися. — Пощож ти це зробив?

— Я? Яж цього не зробив!

— Ото. Тепер шкода відбріхуватися — воно не може.

— Поттер затремтів і зблід, як полотно.

— Яж думав, що буду тверезий! Нащож сьогодні вечером знову залився? В голові шумить ще гірше ніж попередно. Нічого не тямлю. Нічого не пригадую собі. Скажи мені, Джо, по правді, як старий друг, чи справді я це зробив, Джо? Чесно й сумлінно кажу, я не хотів його вбивати, Джо! Якже це сталося, Джо? Скажи! Ох, як страшно! — а він іще такий молодий і такий многонадійний!

— Дуже просто вийшло. Ви борикалися, він луснув тебе віком по лобі і ти впав як підтятий, потім ти схопився як божевільний, вхопив ніж і затопив йому в груди саме тоді, коли він удруге вдарив тебе. Відтоді лежали ви мов колоди. От і все.

— О, то я й не тямив що роблю. Щоб я з цього мі-

сця не встав, коли я знав, що роблю. Всьому проклята горівка винна і моя злість. Ніколи в життю я не брався до пожа, Джо. Бився я нераз, але не колов ніколи. Це тобі кожний скаже. Джо, голубчику, не зрадь мене! Обіцяй, що не скажеш, Джо; таж ти не злий чоловік. Я все тебе любив, Джо, і заступався за тебе. Памятаєш? Ти не виявиш нічого, Джо, — нічого!

І переляканий бідолаха внав на вколішки перед закам'янілим душогубом і благаючи, зняв до нього руки.

— Правда, ти завсіди був для мене добрим товаришем, Поттере, і я тобі віддячу. Ну що? — Добре? Здається, ні один приятель не поступить краще...

— Ой, Джо, ти просто ангел! До віку благословитиму тебе. І бідний Поттер заплакав.

— Ну, годі! Не пора тепер на плачі. Ти йди туди, а я сюди! Тікай, щоб і сліду не було за тобою!

Поттер кинувся бігти що сили, а Джо дивився йому в слід і бурмотів:

— Таки добре він п'яний і запаморочений, коли забув взяти ніж, а як згадає, то буде вже так далеко, що буде боятися вертати сюди — цей страхополох!

За кілька хвилин тільки місяць дивився на вбитого, на закритого мерця, на відкриту домовину і розкопану могилу. Навкруги була знову мертва тишина.

ІХ.

Присяга.

Обидва хлопці, — заанімівши з жаху, мов стріла летіли до міста. Часом боязко оглядалися позад себе, як колиб хто гнався за ними. Кожний пень при дорозі видався їм живим ворогом; з переляку аж дух їм спирало. Як минали вони перші хатки, що стояли розкинені за місточком і як загавкали собаки, то летіли так, якби дістали крила.

— Коби добігти до старої гарбарні, — прохрипів Том, ледве зводячи духа. — Мені вже сил нестас. Гек не сказав нічого, тільки важко дихав. Хлопці дивилися лиш перед себе й бігли що сили.

Нарешті добігли до старої гарбарні, вскочили разом у відчинені двері і впали засапані й змучені, але щасливі. Потрохи заспокоювалися і серця не билися вже так дуже. Том прошепотів:

— Гекльбері, як ти думаєш, що з того вийде?

— Якщо доктор Робінзон умре, то хтось повисне на шибениці.

— А ти відки знаєш?

— Та вже знаю. Згадаєш мов слово.

Том подумав хвилинку, а потім спитав:

— А хтож виявить те все? Ми?

— Борони Боже! Може так статися, що індійця Джо не повісять, то він тоді нас не пощадить, під землею найде, а все таки вбє. Се певне.

— І я так думаю, Геку.

— Як вже хто й пробовкне що, то хіба Поттер, він досить дурний, а ще й часто буває п'яний.

Том не відповів нічого, — знову роздумував. Нараз пошепки сказав:

— Геку, адже Поттер нічого не знає. Якже він може виявити?

— Чому не знає?

— Та бо він лежав тоді непритомний, як Джо проколов лікаря ножем. Чи думаєш, що він міг був бачити або взагалі що небудь знати?

— Справді, і я так думаю, Томе!

— Знаєш, він може вже й мертвий.

— Ну, ні! Я добре бачив, що він був п'яний. Коли мій батько п'яний, то можна його товкти обухом по голові, а йому байдуже. Він сам те каже. Так і з Поттером. Якби він був тверезий, то вже булоб по нім.

Том задумався.

— Геку, — озвався знову — а чи ти певний, що не пробовкнеш чого?

— Годі, любий Томе, не бійся, ми мусимо мовчати. Цей чортяка індієць подушить нас як котів, якщо ми слівце скажемо, а він не повисне. Знаєш що, Томе? Найліпше заприсягнім обидва, що ні слова про це нікому не скажемо.

— Добре, Геку! Так буде найкраще. Піднеси руку і присягай, що ти...

— Е, ні, Томе, не так. Це справа важна, а не яка небудь дрібничка як от з дівчатами, — вони нас усе зрадять, як прийде що до чого. Нам треба присягу написати і підписати кровю!

З усієї душі Том згодився на те. Яке то таємниче і страшне — зовсім таке, як пора, місце і ціла пригода. Він підняв гонту, що білілася в місячнім світлі, витягнув із кишені кусничок червоного олівця, сів і помагаючи собі язиком, та уважно виводячи літери написав таку присягу:

„Гек Фін і Том Соер присягають, що про це будуть мовчати і радше на місці згинуть, ніж про це хоч словечком промовляться“.

Гекльбері аж здивувався, як то Том мудро й гарно написав, та ще й яким стилем. Він витягнув шпильку зпід жакета і хотів був уже вколоти собі руку, але Том припинив його.

— Стривай! Це небезпечно! Адже шпилька мідяна і на ній може бути ґриншпан.

— Ґриншпан? А то що за пан?

— Се отруя! Покушай лиш трошки, то сам переконаєшся.

Том витяг з голки нитку; обидва хлопці по черзі вкололи собі палець і витиснули по крапельці крові.

Кілька разів витискав Том кров, поки мізинним

пальцем написав початкові букви свого імени й прізвища.

Потім показав Гекові, як має писати букви Г і Ф — і присяга була готова. Вони запорпали зараз ґонту при самій стіні з незвичайними церемоніями і чарівничими примовлюваннями.

Пута, що їх наложили собі на язики, були замкнені залізними замками — а ключ закинули.

В тій хвилині всунулася отвором на другому кінці заваленої гарбарні якась постать, але хлопці не помітили того.

— Томе — питав шепотом Гекльбері, — чи нам не буде вільно ніколи говорити про сю справу, ніколи?

— Розуміється, що ніколи. Що небудь станеться, ми мусимо тримати язик за зубами. А ні, то згинемо на місці. Ти вже забув?

— А так, так, правда!

— Якийсь час ще розмовляли шепотом.

Нараз завила собака протяжно й жалібно, може яких п'ять кроків від них. Хлопці притулилися до себе. Зі страху аж задеревіли.

— Кому то з нас вона вие? — спитав Гекльбері.

— Не знаю. Визирни но крізь щілину, — живо!

— Визирни ти, Томе!

— Я не годен, не годен, Геку!

— Визирни, Томе, визирни! О, знову завила, — проклята!

— Ох, Боженьку, слава тобі! — прошепотів Том. — Я пізнаю цей голос, се Гарвізонів Бельо.

— Ах, яке щастя! А то я, Томе, вже був на смерть перелякався. — Я думав, що це безпритульний пес.

Собака знов завила. Хлопці задрожали.

— Ой лишенько! — простогнав Гек, — це не Гарвізонів Бельо! Поглянь но Томе!

Том тремтючи з переляку, зазирнув у щілинку.

— Твоя правда, Геку, се якийсь безпритульний пес — ледве чутно сказав Том.

— Комуж се він смерть віщує? Ану, поглянь Томе!

— Мабуть нам обом, бо ми вкупі.

— Ох Томе, пропали ми бідні! Що я в пеклі опиюся, се вже я добре знаю! Я був завжди поганим хлопцем.

— Бачиш, Геку, то всьо длятого, що занедбуємо школу і робимо те, що заборонене! І я міг би бути такий добрий і чемний як Сід, якби хоч трошки хотів, але мені зовсім не хотілося. Колиб я ще цей раз вийшов ціло, то присягаю, що вже не пустуватиму, і пильно буду ходити до недільної школи.

І Том став трохи плакати.

— Ти злий? — І Гекльбері почав також плакати. Що то ти Томе, ти ще ангел в порівнанні зі мною. Ой, Боже, Боже! Хотів би я хоч трошечки бути ліпшим.

Том ще раз хлипнув і врадуваний прошепотів:

— Глянь, глянь, Геку! Та собака відвертається від нас!

І Гек зазирнув і собі підскочив з радощів.

— Ну, і справді! Раніше теж була відвернена.

— І не дурний же я, що того скорше не помітив? Знавш, то смішно. Але кому се вона вила?

Пес перестав вити. Том нащурих уха.

— Тихо, а се знов що? — прошепотів.

— Якби свиня рохкала. Ей, ні, се хтось хропе, Томе!

— Хропе? — Але де, Геку?

— Мабуть у кутку на другім боці. Так бодай здається. Мій старий спав тут не раз, але як він хропе, то аж мури тріщать. Але се не він. Він мабуть вже ніколи не вернеться у наше містечко.

Хлопці вже підбадьорилися і їх взяла цікавість.

— Геку, а можеб ми пішли подивитися, я поведу.

— Не велику я маю охоту. А що, як то індієць Джо?

І Томові стало боязко. Але спокуса була за велика і хлопці наважилися подивитися, але як тільки хропіння втихне, чим дуж утікати. От і пішли навспинячки — Том попереду, а Гек за ним. Може п'ять кроків перед тим, що хропів, Том наступив на сухий патик і він голосно хруснув. Сонний застогнав, повернувся і місяць освітив його обличчя. Се був Поттер. У хлопців аж у серці похолело, коли він ворухнувся. Але їх страх минав швидко. Обережно висунулися з гарбарні, відійшли трохи і пристанули, щоб попроситися. Знову перервало нічну тишу довге, жалібне виття собаки. Вони озирнулися й побачили, що недалеко від того місця, де лежав Поттер, стоїть собака повернувшись до нього головою і виє, піднявши морду в гору.

— Ой, то вона йому виє — закликали обидва нараз.

— Томе, я чув, що перед хатою Джонні Міллера вив о півночі безпритульний пес і сова сиділа тоді на даху. Вже кілька тижнів тому, а таки там ще досі ніхто не вмер.

— Знаю, знаю. Не вмер ніхто, то правда, але зараз в суботу впала Грес Міллер на ватру і страшно попеклася. Ти це знаєш.

— Ну, так, — але таки не вмерла, а навіть їй уже полекшало.

— Ну, ну, зачекай, вона мусить умерти, саме так, як і оцей Поттер. Так кажуть негри, а вони, небоже, вже знаються на таких справах!

Хлопці розійшлися.

Коли Том влазив крізь вікно в свою кімнату, вже майже світало. Він обережно роздягнувся і ліг радіючи, що ніхто не завважив його нічної прогульки. Він і не догадувався, що тихенький Сід, який так ніжно хропів, не спить уже добру годину і бачить його добре.

Том у ранці прокинувся. Сіда вже не було в хаті.

По сонцю вгадав, що вже пізно. Він мерщій схопився. Чому його не будили, не зганяли, як звичайно?

Це його турбувало й не віщувало нічого доброго. За п'ять хвилин був уже одягнений і збіг у низ невиспаний і сердитий. Семя сиділа ще за столом, але всі вже поснідали. Ніхто йому не докоряв, але й ніхто не дивився на нього. Тихо, якимось дивно святочно було в кімнаті — і серце бідолашного грішника аж стискалося з болю. Він сів за стіл, намагався удавати веселого, але це йому не вдавалося. Ніхто не відповідав і не сміявся. Том замовк, а на серці стало ще сумніше.

Після снідання тітка взяла його на бік. І Том уже тішився, що зараз його вибють — та й буде по всьому. Але сталося інакше. Тітка Поллі стала плакати й питала, чому він стільки горя завдає її старому серцю. Нарешті сказала, що як так далі поступатиме, то й сам себе знівечить і її з світа зжене, бо вона вже не має сили напугати його на добру дорогу і сама вмре з горя. Це було гірше, як тисяч різок, бо його серце було вразливіше ніж тіло. Він розплакався, просив прощення і обіцявав поправитися. Нарешті пущено його на волю, але він почував, що йому прощено не зовсім, і що тітка не дуже вірить його обіцянкам.

Він вийшов з дому такий сумний і прибитий, що не мав охоти пімститися на зрадливим Сіді, і Сід непотрібно втік другими дверми. Том пішов у школу сумний і важко було йому на серці; різками покарали його і Джо Гарпера за те, що вчора не були в школі. І він се прийняв байдужно, як людина, що в неї далеко більше горе. Потім сів на своє місце, спер лікті на стіл, а голову на руки, і очі впялив у стіну. Глянувши на нього, всякий подумав би, що він зазнав найтяжчого в світі горя. В лікоть давило його щось твердого. По якимсь часі якимось ліниво підніс лікоть, недбало й зітхаючи взяв щось у папір загорнене в руки і розгорнув. У паперці була загорнена

гарна мідяна кулька, що дарував був Бекі. Зітхнув довго й гірко. До його горя ще того не доставало.

Х.

Поттер.

Загомоніло опівдні містечко, почувши страшну вість. Не треба було телеграфу, про який тоді ще ніхто не знав; новина перелетіла з уст до уст, з хати до хати, швидче всякої телеграми. Учителю пустив дітей домів, — бо що подумалиб про нього в місті, якби він того не зробив. Говорили, що при вбитім найшли закривавлений ніж; хтось пізнав, що се ніж Поттера. Говорили, що якийсь міщанин ідучи пізно в ночі, видів Поттера, як вмивався в потоці — і Поттер став швидко втікати, як тільки його побачив. Дуже це все підозріле, особливо те, що Поттер вмивався, бо він того не робив ніколи. Казали, що вже перешукали ціле місто в погоні за „убийником“. (Люди звичайно дуже скоро всьо знають і судять). Але Поттера не годні знайти. На всі сторони розіслали кінну погоню і шеріф певний, що ще до вечера його певно зловлять.

Все місто бігло на цвинтар. Том забув про своє горе і пішов за людьми. О, він радо був би побіг куди інде, але якась страшна, невідома сила тягла його туди. Прийшовши на страшне місце, протиснувся поміж людей на перед і побачив жахливу картину. Йому здавалося, що цілі віки минули від тої хвилі, як він тут був. Хтось ущипнув його в руку. Він оглянувся і побачив Гека Фіна. Та зараз же від себе відвернулися, бо боялися, щоб хто не підглянув, як вони на себе дивляться. Але людям було не до них. Усі дивилися на жахливу картину і пошепки розмовляли про душогубство.

Тільки й чуть було: Бідний! Бідний! Такий ще мо-

лодий. Оце научка для тих, що не дають спокою трупам. Поттер за це повисне, аби тільки піймали його!..“

Кожний мав щось сказати.

Сказав своє і пастор:

— То божий суд! — „тут видно палець божий!“

Том тремтів увесь, бо його очі доглянули спокійне лице індійця Джо. Саме в сій хвилині товпа заворушилася і дехто закричав: Ось він! Прийшов сам.

— Хто, хто такий? — запитало відразу двацять цікавих голосів.

— Муф Поттер!

— Ого, ловлять його! Обертається, хоче втікати! Ловіть, ловіть!

Ті, що сиділи на деревах над головою Тома, кричали, що Муф і не думає втікати, та не знає, що з ним діється.

— Що за безличність! — завважив хтось. — Ще й прийшов подивитися на свою роботу. Мабуть не сподівався застати стільки людей.

Юрба розступилася, бо оце шеріф поважно провадив Поттера, взявши його за рамя. В нього вгиналися ноги, а очі гляділи перелякано-страшно. Ставши перед трупом, лихорадочно затремтів, затулив обличчя руками і — зарідав.

— Не я це зробив, людоньки, говорив хлипаючи. — Бог мені свідком, що не я!

— А хтож на тебе каже? — крикнув хтось.

Поттер підвів голову і глянув по людях тривожним, безнадійним поглядом. Нараз побачив індійця Джо.

— Ах, Джо, тиж мені обіцяв, що ніколи...

— Це ваш ніж? — спитав шеріф, показуючи йому ніж.

Поттер був би впав, якби його не були підтримали і не посадили на землю.

— Так я й знав, коли не прийшов сюди по нього...

белькотав нещасний, здригаючись; потім махнув безсилою рукою і тихо простогнав:

— Роскажи їм, Джо, все... все... адже все пропало.

Гекльбері і Том стояли перелякані і мовчки слухали, як безсердечний брехун спокійнісенько свідчив проти Поттера. Вони сподівалися, що ось-ось ударить грім з ясного неба в голову того брехуна, і дивувалися, що грому нема. А коли індієць скінчив і стояв перед ними і цілий і живий, в їх серця вкралося бажання зломити присягу і ратувати життя нещасливого, невинного в'язня. Та зараз же й схаменулися. Вони були певні, що душолюб продав свою душу чортові, і якжеж їм з такою силою зачіпатися?

— Чому ти не втік? Чого прийшов сюди? — запитав хтось.

— Я не міг... я не міг, — жалісно стогнав Муф. — Я хотів був тікати, але мене тягло сюди. — І він знову гірко заплакав.

Через кілька хвилин пізніше Джо повторив спокійно те саме й під присягою. А що й тепер не вдарив грім, то хлопці ще більше впевнилися, що Джо запродав себе чортові. І він став для них такий таємничий і цікавий, що очей не могли від нього відвести. Вони постановили в душі слідкувати за ним, особливо в ночі, а може пощастить їм хоч одним оком глянути на його страшного пана-діявола.

Індієць Джо поміг підняти й положити тіло вбитого на віз. Люди аж захвилювалися, коли побачили, що рана стала кровавити. Гек і Том думали вже, що аж тепер відкриють правдивого душолюб, та завелися, бо люди загомоніли:

— Нема чого дивуватися, що кров пустилася. Адже три кроки від трупа стоїть же Поттер!

Страшна тайна і неспокійне сумління не давали То-

мові цілий тиждень спокійно спати. Раз ранком сказав Сід:

— Томе, ти так усю ніч кидаєшся в ліжку і говориш крізь сон, що не даєш мені спати.

Том зблід і спустив очі.

— Се недобрий знак, сказала поважно тітка Поллі. Що тебе так мучить Томе?

— Нічого тіточко. я не знаю, — але його рука так задрожала, що розлив каву.

— І такі якісь дурниці плетеш — говорив далі Сід.

— Нині, в ночі ти кричав: „Се кров, ой кров, ніщо инше, лиш кров. І так кілька разів. А потім сказав: „Не муч мене так, а то я розкажу всьо, всьо“. Щож ти таке розкажеш?

Томові закрутився в очах світ. Не знати, що булоб далі, якби нагло і тітка не оживилася і несвідомо не прийшла Томові в поміч:

— Ну, та сеж ясно — сказала вона. — Та се те страшне вбийство так налякало його. Мені самій кожної ночі воно сниться. Мені іноді сниться, що то мене саму вбили.

Мері сказала, що й з нею останніми днями теж саме діється. Здавалося, що це Сіда заспокоїло. Том скоро зник їм з очей і відтоді жалівся цілий тиждень на біль зубів та на ніч обв'язував собі уста й щоки хусткою. Він і не догадувався, що Сід слідить його що ночі, часто зсуває нишком обв'язку, спирається на ліктях і довго щось надслухує, а потім знову насуває хустку на своє місце. Том потрохи заспокоювався, біль зубів став йому надоїдати і він це залишив. Якщо Сідові й повелося з того, що Том говорив крізь сон, зліпити хоч одну стрічку, то він про те мовчав.

Тимчасом Томові товариші вигадали нову забаву: робити урядові оглядини котячих трупів. І така забава їм не надокучила, а Томові завсіди нагадувала страшну

подію. Сід запримітив, що Том ніколи в тій забаві не буває слідчим, хоч звичайно любив при таких забавах бути першим. Хитрому Сідові впало в очі й те, що Том не хоче бути навіть свідком, і це здалося йому дивним. Том не любив ніякого слідства, і де лиш міг оминав його. Сід тому дивувався, але не говорив про те нікому. Нарешті й та забава вийшла з моди і перестала турбувати Томове сумління.

В ті дні турбот і смутку Том умів що дня, або бодай кожного другого дня, підкрастися під маленьке закратоване тюремне віконце і нишком вкинути „душогубові“ різні дрібнички, які тільки міг роздобути, щоб його потішити. Тюрма була невелика, цегляна будівля, що стояла посеред мочарів за містом. Сторожі там не було, бо й вязні бували там рідко коли. Оці дарунки облекшували тяжке Томове сумління.

Міщани мали велику охоту залакувати в тюрму індійця Джо за крадіж мерців. Але всі боялися його як вогню і ніхто не найшовся такий сміливий, щоб перший кинув камінь. Відтак і забули про те. Джо хитро починав оба свої свідчення прямо від бійки, не згадавши, що поперед усього викопано трупа. Отже рішили, що буде найліпше, бодай покищо, не виводити цієї справи перед суд.

XI.

Тета Поллі лікарює.

Зайшла одна нова подія, яка так опанувала Томову душу, що він забув про свої тайні турботи. Бекі Течер перестала ходити в школу. Кілька днів боровся Том зі своєю гордістю і старався вибити собі подругу з голови, — але не міг. Не знати, як воно сталося, досить, що вечером блукав коло дому її батька і... був дуже неясливий. Вона була хора. А що, як вона вмре? Ця думка дуже його мучила. Втратив вже охоту стати славним во-

їном або морським розбійником. Життя втратило для нього весь чар, бо в ньому тільки саме горе. Він кинув у кут свій лук і палицю — ніщо вже не тішило його і ніяка іграшка не веселила.

Тітка Подлі зажурилася і стала пробувати на нім усіх родів своїх ліків. Вона була з тих, що сліпо вірять у патентовані ліки і одушевляються всякими новими способами лікування. Не було таких ліків, яких би вона не випробувала. Нехай зявиться який новий лік, то в неї душа аж горить спробувати його, тільки не на собі, бо вона ніколи не хворіла, а на кожному іншому, що попався їй у руки. Вона передплачувала усякі видання, де писалось про здоровля й ліки, і всі дурниці шарлятанів-невигласів розпалювали її серце. А всі ті приписи про те, як і коли лягати спати і вставати, що їсти й пити, як перевітрювати хату, скільки робити тілесних вправ, який і коли має бути настрої і як одягатися — були для неї святим евангелієм. Вона й не помічала, що найновіші числа захвалювали часом щось зовсім противне, ніж те, що захвалювали попередні. Вона була собі чесна й легковірна як дитина, тому й зразу вірила крикливим рекламам. Начитавшись усяких „мудроців“, як лицар виїздила на своїй шкапі на боротьбу зі смертю. Вона бідненька, і не здогадалася, що її хорі сусіди зовсім не вважали її цілющим ангелом, а її ліки чудодійним бальзамом.

Саме тоді прийшла мода лічити зимною водою. Том був хорий — нуж лічити його водою. Раненько до схід сонця стягала його з ліжка, вела в шоу і відрами лила на нього зимну воду, потім натирала його грубим рушником, як коня згреблом; тоді обвивала мокрим простиралом і накидала цілу гору вовняних коців, що мало душа з нього не випріла.

Та мимо того щирого лічення Томові не кращало, навпаки, він з кожним днем ставав сумніший і блідший.

Тітка Поллі взялася тоді за теплі купелі й поливання. Але хлопець далі був сумовитий і млявий. Тоді вона додала до свого лічення ще строгу дієту, годувала його вівсянкою і обкладала плястрами. Ще до того заливала хлопця різними чудотворними ліками.

Нарешті Том спокійно давав робити із собою все і всякі муки приймав байдужно. Це ще дужче стурбувало й затрівожило стару добродійку. Небезпечну байдужність треба було перемогти. Випадком почула вона про якийсь чудотворний лік, що називався „убийник смерти“. Скоренько купила нараз кільканацять флашчин, покушала ліку і рішила, що се знаменитий лік, бо солодкий і пече, як огонь. Вже не лічила водою, ані іншими ліками і, з великою надією взялася до „убийника смерти“. Дала Томові випити ложечку і неспокійно чекала, що з того буде. І душа її заспокоїлася, охлялість Томова зникла. Хлопець крикнув і скочив, якби поставлено його на жар-вуголь.

Том уже зміркував, що час йому стямитися. Так далі жити годі. Може воно цікаво, і з тими ліками ріжноманітно, але всеж таки за скучно і довше витримати годі. І він став думати, якби спекатися того лікування. тому нарешті став удавати, що новий лік дає йому життя. Він так часто прохав цеї „чар-води“, що се вже надокучило тітці. Вона сказала йому, аби брав собі сам і їй не докучав. Якби на Томовім місці був Сід, то вона з того бажання щиро раділаб, але то був Том... і вона таки потайки слідила, чи ліку в флащині убуває. Ліку убувало справді, але старенькій і на думку не приходило, що Том лічив тим ліком одну шпару в помості.

Одного разу Том тільки що лагодився вилити в шпару звичайну порцію ліку, аж тут вбіг у кімнату тітчин рудий кіт, Мурко; він вигнувся, муркотів і зиркаючи лакомо на ложку, прохав трошки тих ласощів для себе.

— Не проси, Мурцю того. чого тобі не треба.

Але Мурко показував, що йому справді треба.

— Чи справді, Мурцю?

Мурко замуркотів, що справді.

— Ну, як так, Мурцю, то я тобі дам, бо я не такий, щоб не дати; та тільки, як тобі буде не в смак, то не нарікай на мене, а на самого себе.

Мурко замурикнув, значить погодився. Том розкрив йому мордочку і влив порцію чарівного ліку. Мурко підскачів на кілька метрів угору, пронизливо запищав, бігав по кімнаті, як скажений скакав на меблі, перевертав вазонки, роблячи страшенне безладдя. Потім став на задні лапки і почав танцювати, виявляючи свою радість божевільним м'явчанням. Потім знову бігав по кімнаті і перевертав, що попало. Тітка Поллі ввійшла в кімнату саме тоді, як її любчик вивернув кілька подвійних козлів і з голосним „урра“ вискочив крізь відчинене вікно, а за ним вилетіли й останні вазонки з цвітами. Старенька аж заціпеніла з дива і дивилася поверх окулярів, а Том аж качався від сміху по хаті.

— Томе, що се сталося котіві?

— Не знаю, тіточко, ледве промовив Том, заходячися від сміху.

— Щось такого я не бачила, відколи жию. Від чого він сказився?

— Направду, тіточко, я не знаю. Мабуть коти все так доказують, як їм весело.

— Так? Справді так?

В її голосі було щось таке, що наказувало обережність.

— А якже, тіточко, — я — я бодай так думаю.

— Ти так думаєш?

— Так, тіточко!

Вона нахилилася й роздивлялася. Том тривожно приглядався їй і побачив, але вже за пізно, що зпід скатерті визирає зрадлива ложка. Тітка Поллі піднесла

ложку вгору. Том перелякався, спустив очі. Тітка Поллі схопила його за вухо і боляче стукала наперстком по голові.

— Ну, й скажи, як тобі не сором так мучити бідне, нерозумне сотворіння?

— Я — я зробив се лишень із співчуття. Аджеж Мурко не має тітки!

— Не має тітки? Ах, ти осле! Щож це має до речі?

— А вжеж має. Якби Мурко мав тітку, то вона певно булаб йому живому випалила всі кишки, не думаючи при тім так само нічого, як колиб він був людиною.

Тітку Поллі вкололо це в саме серце. Вона аж тепер зрозуміла, що те, що було боляче для kota, могло бути таким і для хлопця. Вона злагідніла і жалко їй стало хлопця. Її очі заплили слізми, вона погладила Тома по голові і сказала ласкаво:

— Томе, цеж усе для твого добра.... вонож тобі помогло.

Він живо глянув їй в очі і ледве помітно всміхачися, поважно озвався:

— Я знаю, тіточко, що ти бажала мені тільки добра, але я також не бажав зле Муркові. І воно йому також помогло, бо він ще ніколи так весело не скакав.

— Ну, вже... вже, не сердь мене, пустуне! А тепер іди і будь уже раз слухняним хлопцем, а — ліків не потребуєш вже більше вживати.

Том дуже вчасно прийшов у школу. Сід помітив, що чогось так вчасно став приходити що дня. І не бавився з товаришами, як се бувало давніше, ні, він вертівся біля воріт шкільного будинку. Казав, що нездужає. І справді недобре виглядав. Старався удавати, що дивиться зовсім не туди, куди справді дивився — на дорогу, що вела до школи. Ось іде Джеф Течер і Том повеселішав. Хви-

линку глядів в сю сторону, а потім відвернувся і знову засумував. Як Джеф прийшов, Том заговорив до нього, і намагався звернути розмову на Бекі, але недогадливий хлопчисько не дав себе зловити.

Том далі дивився і дивився на дорогу. Як тільки зявиться хтось у куценькій суконці, то в нього блисне надія, а покажеться, що то не вона, то аж лютий стане. Нарешті суконочки вже не зявлялися і він посмутнів, попав у безнадійність. Поволеньки пішов у пусту ще клясу, сів на своє місце і далі сумував. Коли се ще одна спізнена суконочка майнула в воротах, і Томове серце аж затанцювало з радощів. Як стій був уже на дворі і почав дуріти немов який індієць: кричав, сміявся, ганявся за товаришами, перескакував через паркан так, що от-от скрутить собі голову, ішов колесом, ставав дуба — словом, dokonував усяких геройських подвигів, а все скося поглядав, чи Бекі дивиться на нього. Але вона начеб його не бачила, начеб і не дивилася в той бік. Чиж можливе, щоб вона не бачила, що він ось тут недалеко? І він став виводити свої штуки зараз біля неї. Бігав довкола неї з диким криком, зірвав одному хлопцеві шапку і закинув на дах, пробився потім крізь громадку школярів так, що всі впали на землю, а сам перекрутився і впав перед Бекі, мало не зваливши її. Аж вона відвернулася і задерши носика, сказала:

— Гм... Деякі хлопці хочуть усе чимось пописатися.

Том увесь спаленів. Він швидко схопився і пішов у клясу — засоромлений і невеселий.

XII.

Молоді пірати.

Том вже рішився. Його серце розбите. Він опущений, нещасний хлопець, і ніхто на світі його не любить.

Може колись ті злі люди будуть каятись, як побачуть, до чого його довели. А він прецінь хотів бути чемним і добрим хлопцем, тільки вони йому не дали. Вони хоч хотіли збутися його, ну добре, нехай так і станеться, як того собі бажали. О, вони будуть на нього нарікати. чому ж би ні? Вони будуть проклинати за те, що станеться. Так, люди довели його до того, що тепер лишається тільки одно — стати розбійником. Іншого вибору в нього нема. З такими чорними думками Том опинився за місточком. Йдучи луками, ледве чув шкільний дзвінок, що скликав дітей на пообідню науку. Він аж заплакав, що вже ніколи-ніколи не почує того милого звуку. Йому дуже гірко, але така вже його доля. Його вигнали в холодний, безсердечний світ — і він мусить скоритися. Але він прощає усім, усім... Бідний мученик заплакав ще дужче.

В тій хвилині зустрів свого щирого приятеля Джо Гарпера. І він був сумний і стурбований, та мабуть теж волікся з якимось великим і страшним задумом у серці. Зійшлися дві душі з одною думкою. Том утираючи рукавом сльози, хлипав і розказував, що його дома кривдять, що його ніхто не любить і він рішився піти в далекий, великий світ і ніколи не вертатися.

— Сподіваюся, Джо, що ти мене не забудеш друже! — сказав вкінці.

Але виявилось, що Джо хотів сказати Томові якраз те саме, і навіть шукав його на те. Його вибила мати за те, що він ніби зів сметанку, а він її не тільки не зів, але навіть і не бачив. Се ясне, що він їй вже так надокучив, що вона хоче його з дому позбутися. Ну, як так дуже того хоче, то щож йому діяти? Дай Боже, щоб вона була щаслива і ніколи не жалкувала того, що прогнала свого бідного хлопчика у безсердечний світ, в якому він буде мучитися і вмре.

І обидва хлопці, сповиті глибоким смутком, пішли

разом. Вони вмовилися бути собі братами, помагати собі і не розлучатися, аж поки смерть визволить їх від їхніх мук. Тоді стали розказувати один одному свої пляни. Джо задумував стати пустельником, жити десь далеко в скельній печері, годуватися корінцями й корою, а вкінці вмёрти з голоду, холоду і смутку. Але коли вислухав Тома, згодився, що життя розбійника далеко миліше й цікавіше, та рішився стати разом із ним піратом.

Три милі нижче місточка С-Петербурга у тому місці, де Міссісіпі широкий на милю, простягся подовгастий, вузький, лісом укритий острів, з пісчаною лавою з одного боку. В тому місці дуже зручно було приставати човнами. На острові не жив ніхто і він лежав досить далеко аж під другим берегом, що його вкривав густий, непроходимий ліс. Оцей Джексонів острів і вибрали собі хлопці. А на кого вони мали нападати, про те й не думали. Швиденько знайшли ще Гекльбері Фіна, і той радо пристав до них. Для нього всяка кар'єра була добра. Потім хлопці розійшлися, умовилися зійтися на безлюдному березі дві милі вище місточка — в одинокий для всіх змовників час — опівночі. Там стояла маленька дараба, яку хлопці задумали собі забрати. Кожен мав принести вудку й гачок, а з їжі, що лиш котрий зможе потайки забрати, як то й лицює таким розбійникам. Ще не вечеріло, а кожний мав уже всьо готове, і всі три гордо розпустили вістку, що „місточко незабаром щось почує“. Але кожному, кому це сказали, веліли запрягти, що буде мовчати й дождити. Перед північчю Том з'явився перший з вареною шинкою та ще з якимись харчами і станув у пустім чагарнику на шпилі, відки міг далеко бачити. Ніч була зоряна, тиха. Величезна ріка дрімала неначе океан. Том надслухував — тихо, ніщо й не шелесне. Він свиснув, і з долини хтось відповів. Том свиснув ще двічі і знову така сама відповідь. Нарешті хтось півголосом спитав:

— Хто йде?

— Том Соєр, „Чорний местник еспанських вод“.
А ви хто такі?

— Гек Фін, „Кривава рука“, Джо Гарпер „Пострах моря“. Том дав їм ті прізвиська із своїх улюблених книжок.

— Добре! Подайте гасло!

— Два голоси хрипло й шепотом вивірили страшне слово, яке в нічну тишину внесло грозу: кров!

Потім Том спустив зі шпиля у низ свою шинку, і сам скотився слідком за нею, пообдиравши на собі і шкіру і одіж. Він міг спокійно зайти вигідною й широкою стежкою. Алеж як бути піратом і не зазнати небезпек і пригод? „Пострах моря“ приніс добрий кусок солонини, що під нею аж угинався. Фін, „Кривава рука“ вкрав казанок до варення, пригорщу тютюневого листя і кілька шульок кукурудзи, щоби з них поробити люльки. Та з піратів не курих ніхто, окрім його одного.

„Чорний местник еспанських вод“ сказав тепер, що не можна вирягатися в дорогу без огню. Ця гадка була розумна, але що було робити, коли там тоді ще не знали сірників. Хлопці помітили, що зі сто метрів вище на великому сплаві блимає вогонь. Вони підкралися і взяли дві головні. З тої виправи зробили вони справжню, небезпечну пригоду. Раз-у-раз клали палець на уста на знак, що треба мовчати, цитькали, хапалися за кінджали, яких у них не було, пошепки видавали прикази, що як тільки „ворог“ ворухнеться, то зараз же затопити йому в груди кінджал, бо „мертві мовчать“. Вони дуже добре знали, що на сплаві нема нікого, бо всі пішли в місто, але це їм не перешкаджало зробити все по розбишацькому.

Нарешті наші герої відбили від берега. Том був капітаном. Гек сидів при задньому, а Джо при передньому

стерні. Том стояв поважно, насупивши брови і склавши на грудях руки, тихим але рішучим голосом давав накази:

— Повертай на ліво, проти вітру!

— Повернено, капітане!

— Держи стерно!

— Держимо, капітане!

— Розпусти вітрила!

Тихо й спокійно виплили на середину ріки і ніхто навіть не подумав, що всі ці накази не мали ніякого значіння.

— На яких вітрилах іде судно?

— На спіднім, середнім і летючим!

— Розпусти ліве вітрило! Моряки на щоглу! Та швидше!

— Головне вітрило спусти! Повертай! Гальма!

— Так, капітане!

— Стерна в руки! Напірай на ліво! Сильно! Рівно!

— Рівно, капітане!

Дараба переплила середину ріки і почала наvertати до другого берега. Хлопці справили її до острова і поклавши стерна, пустили її з водою. Доброї пів години ніхто не відізався. Тихо-тихенько плили поуз місточка. Два-три мерехтячі світла показували, де воно лежить. За широким морем, в якому купалося безліч ясних зір, ген далеко дримало воно собі спокійно і не прочувало, які то переважні dokonуються події. „Чорний местник“ стояв непорушно з хрещеними на грудях руками і „останній раз“ глядів на місце своїх давніх утіх і недавніх турбот. О, коби „вона“ тепер на нього подивилася, як він відважно бореться з хвилями грізного океану, як без тривоги в серцю заглядає в очі небезпеці й смерті, як з усміхом на устах іде назустріч своїй згубі. У своїй буйній уяві переніс Джексонів остров із сусідства з рідним місточком ген далеко за тридевять земель і серце

раділо, але й боліло, що „востаннє“ може глянути на своє гніздо. Інші пірати теж „востаннє“ дивилися на місточко і так задумалися, що й не помітили, як вода відбивала їх від острова так, що мало не минули його. Ще в час побачили небезпеку і зробили, що треба.

Коло другої години дараба осіла на мілині може яких сто метрів вище острова. Хлопці мусіли брести сюди й туди, щоб перенести своє добро. На дарабі було старе вітрило, хлопці забрали його, напняли поміж корчами немов шатро та зложили під ним усе своє добро. Самі рішили спати під голим небом (розуміється в гарну погоду), як воно й годиться справжнім розбійникам. Пішли двадцять до трицять кроків у глибину ліса і під грубезним спорохнявілим пнем розложили ватру, спекли кілька шматочків сала і зіли мало не половину всього свого хліба. Яке воно чарівне та дике, вольне життя в тім дівичім лісі на незнанім, безлюднім острові далеко від людських осель!! І вони заприсяглися не вертати вже ніколи у культурний світ. Полум'я палахкотіло і освічувало їхні обличчя та червоним блеском грало на пнях дерев, що стояли неначе комини лісового храму, на блискучих листках і на дикому винограді, що звисав згори пишними пасмами. Коли доїли останній кусок хрупкої солонини та хліба, простяглися на траві і були без міри щасливі. Вони могли найти собі холодніше місце, але ніяк не хотіли зректися тої романтичної привмности, лежати в теплі ватри.

— А що, чи не весело? — спитав Джо.

— Чудово! — відповів Том.

— А що сказалиб так хлопці, якби нас тепер побачили? — докинув Том.

— Мабуть луснулиб із заздрощів! Правда, Геку?

— Певно, що так! — сказав Гекльбері. Мені бодай це подобається. Нічого кращого мені не треба, хоч по-

поїсти можна спокійно. Тут уже ніхто не буде мене лаяти та штурханцями годувати.

— Се якраз життя для мене — радів Том. Не треба рано вставати, не треба йти в школу, вмиватися, і інше дурне робити. От, бачиш Джо, піратом краще бути ніж пустельником. Пірат, як вийшов на беріг, то вже не має ніякої роботи, а пустельник молиться й молиться на самоті, аж надокучить.

— Це правда, сказав Джо. — Знаєш, я над тим і не подумав, але тепер, коли спробував, то немає нічого кращого, як бути піратом.

— То то й є! Тепер люди не шанують уже так дуже пустельників, як в давнину, а піратів скрізь поважають. Пустельник мусить спати на найтвердшій місці, яке лиш може знайти, мусить надівати волосяну сорочку і посипати голову попелом, стояти на дощі і...

— А нащо це? — спитав здивований Гек.

— Я й сам не знаю. Але всі пустельники так роблять; так уже мусять робити. І ти, Геку, мусів би теж так робити, якби був пустельником.

— Ну, се вже вибачай, ні защо в світі!

— Якжеж ні? Ти просто мусів би!

— А яб узяв та втік.

— Втік? Ото сплямив би імя пустельника.

„Кривава рука“ не відповів нічого, бо зацікавився чим іншим. Видовбав кукурудзяний качан, встромив стебельце тростини, набив у качан тютюну, поклав на нього розжарений вуглик і пускав хмари запашного диму. Два інші пірати дуже заздрили йому і кожний постановив собі в душі, навчитися тої грішної штуки як найскорше. Відтак Гек запитав:

— А що саме роблять пірати?

— О, дуже багато — відповів Том. Захоплюють кораблі і палять їх, забирають скарби і закопують у страшних печерах на острові, а там духи і такі страшні по-

твори стережуть тих скарбів; потім іще вбивають усіх на кораблі, от так кажуть скакати в воду.

— А жінок забирають із собою на острів? — спитав Джо.

— Жінок вони не займають.

— А вжеж, впевнював Том, жінок не вбивають. На те вони за благородні. Але й жінки завсіди дуже гарні.

— А яка в них одежа! Вся в золоті і сріблі і в діамантах — скрикнув Джо.

— В кого? — спитав Гек.

— Та в піратів!

Гек позирнув на свої полатані штанці й зажурився.

— Ну, то я зовсім не схожий на пірата — сказав з глибоким жалем, — але я нічого ліпшого не маю.

Товариші потішали його, що й в нього буде скоро гарна одежа, як лише виберуться на розбій. На початок добра й та, яку має, хоч славні пірати мають звичай вїздити в похід у гарній одежі.

Помалу розмова затихала і очі молодих волоцюг сплющувала сонність. З пальців Гека випала люлька, і він заснув сном утомленого праведника. Не так то легко було заснути Томові й Джо. Нишком помолилися, лежачи, бо не було кому казати їм уклякнути і голосно молитись. Вони спершу не хотіли зовсім молитися, але відтак перелякалися, щоби Бог не зіслав грому на їх грішні голови. Вже туй-туй мали заснути, як нараз відізався найбільший ворог спокою, якого не легко позбутися, а саме — сумління. Їх мучила думка, що мабуть недобре зробили, втікши з дому, згадали і вкрадене мясо — і совість гризла ще дужче. Силкувалися заспокоїти себе, що не першина їм тягати ласощі та яблука, але сумління не вмовкало. Нарешті їм стало ясно, що брати яблука й ласощі — се просто ласування, але взяти шинку й солонину, то вже таки погана крадіж, великий гріх і проти неї є в біблії окрема, грізна заповідь божа.

і вони свято постановили, що доки будуть піратами, то не сплямлять своїх виправ простою крадіжжю. Що йно тепер успокоїлося сумління і чесні пірати твердо за-снули.

ХІІІ.

Безлюдний острів.

Прокинувшись вранці, Том дуже здивувався, де він. Він схопився з просоння, протер собі очі, озирнувся довкола і нарешті пригадав собі все. Саме починало світати. Сіренький ранок був холодний. Чарівний спокій царював у тихім, мовчазнім лісі. Ні листок не ворухнувся, ні ніякий звук не перебив могутньої задуми природи. Крапельки роси брилянтами блестіли на листочках і траві. Білий попіл покрив ватру, з якої здіймався ще вгору тоненький, синій димок. Джо і Гек ще спали. Аж ось десь далеко задзвенів голос пташки одної-другої. Голосно застукав дятлик. Перед очима здивованого хлопця розкрилось чудо природи; вона прокидалася зі сну. Маленька, зелена гусільниця лізла по зрошенім листочку, піднімала вгору дві третини свого тільця, повертаючи його сюди й туди і повзла далі. „Ага, се землемір“ — подумав Том, і коли гусільниця підлізла до нього, сидів тихо мов скамянілій. Вона трохи спинилася, ніби щось міркуючи, підняла вгору своє гнучке тільце, полізла хлопцеві на ногу і по ній мандрувала далі. Том аж не тямився з радощів; се певно вона бере з нього міру і він матиме нову одяжу, розуміється, розкішну одяжу пірата. Потім, невідомо звідки, зявилася ціла армія мурашок і взялася за свою роботу. Одна мурашка вхопила в пятеро більшого від себе павука і полізла з ним на дерево. Жовтенька з чорними крапочками возулька вилізла небезпечно високо — бо аж на вершок травички. Том нахилився над нею і промовив:

„Зозулько, зозулько,
Твій тато на війні!
Виглянь у віконечко,
Твоя хата горить,
А там діти дрібні!“

Зозулька зараз розпустила крильця і полетіла. І хлопець не здивувався, бо він добре знав, що ці комахи дуже бояться вогню і він їх легковірних нераз уже так дурив. А тимчасом ліс загомонів голосами пташок. Червоношійка сиділа собі на галузці над Томовою головою і весело забавлялася наслідуванням своїх сусідів. Немов ясно-синє полум'я промайнула сойка, сіла собі на гильці близько хлопця і перехиливши на бік голову, цікаво приглядалася піратам. Перебігли біля нього сіра сивірка і молодий товстий лис; нараз спинились і здивовані дивились на хлопців. Дикі звірятка певно не бачили ще людей і не знали, чи боятися їх, чи ні. Вся природа прокинулася й ожила. Проміння сонця стрілами пронизували густе листя, а різнобарвні метелики надавали всьому ще більше життя.

Том розбудив своїх двох розбишак і вони швиденько схопились. Не минуло й хвилини, як вони з радісним криком побігли до річки, пороздягалися і хлюпалися в прозорій воді, ганялися один за одним і переверталися в білім пісочку. Вони ні трохи не сумували за маленьким місточком, що ще дрімало на противному березі широкої, величньої ріки. Якась струя понесла їх дарабу з водою, але це їх ні трохи не засмутило; навпаки, навіть зраділи, бо тепер зник останній міст між ними і культурним світом. Вони вернулися до свого табору свіжі, веселі й голодні як вовки. Незабаром запахлакотіла ватра. Гек знайшов недалеко жерельце чистої, холодної води; хлопці поробили собі чарки з широкого листя, напилися води і сказали, що ся вода дикої пущі дуже добра і легко може заступити каву. Джо лагодився

вже краяти на снідання солонину, але Том і Гек казали йому з тим подождати, забрали вудки, побігли на беріг річки і закинули їх. Довго не чекали — і вернули з кількома гарними коропами і великим щупаком, що сталоб на цілу сімю. Вони припекли рибу на солонині і дуже дивувалися, що ще ніколи їм так риба не смакувала. Вони того не знали, що річна риба тим смачніша, чим скорше її спечеться. Та їй не догадувалися, що сон на воздусі, купіль, бігання і здоровий голод — се найліпша приправа.

Поснідавши, полягали в холодочку, а Гек закурив люльку. Відтак пішли оглядати остров. Весело перескакували через спорохнявілі пні дерев і продиралися крізь густі кущі та дикий виноград, що немов розкішний одяг звисав з високих дерев. Часами виходили на затишну полянку, вкриту килимом зеленої трави і прегарних квіток.

Хлопці йшли і бачили багато гарного, але нічого надзвичайного. Вони відкрили, що остров довгий на три а широкий на пів милі, та що відділений від найближчого берега вузьенькою протокою, усього може сто метрів завширшки. Купалися майже що години і не оглянулися, як вже давно було з полудня, коли вернули до табору. Були надто голодні, щоби чекати на рибу, тому кинулися на зимну шинку, а потім положилися в холодочку і зачали розмовляти. Але балачка якось не клеїлася і вони швидко зовсім замовкли. Якась святочна тишина в лісі і почування самоти сумом сповивали думки молодих хлопців. Вони попали в глибоку задуму. Почали за чимось тужити і зрозуміли незабаром, що то бере їх нудьга за ріднею. Навіть Фін „Кривава рука“ мріяв про східці своєї хати і про порожні свинячі хліви. Але всі соромилися до того признатися і ні один не мав відваги сказати те, що думав. Вже кілька хвилин чули хлопці якісь дивні звуки, але не знали, відки вони йдуть.

Се так, як чувш іноді тикання годинника, котрого не бачиш. Але де-далі згуки ставали дужчі й виразніші. Що се? Треба розслідити. Хлопці схопилися, питаючи, поглянули по собі і стали надслухувати. Якусь хвилину було тихо-тихо, аж нараз десь далеко за водою глухо-загрюкотіло.

— Що се? — крикнув Джо перелякано.

— Не знаю — прошепотів Том.

— Це не грім — говорив затрівожений Гек — грім більше....

— Тихо — перервав Том, — мовчи і слухай.

Чекали хвилинку, яка видалась їм вічністю і знову глухий гук сколихнув святочну тишину.

— Ходім, глянемо, що воно таке.

Хлопці схопилися і побігли до берега, що лежав якраз проти місточка. Розсунули кущі і дивилися ген на воду. Маленький пароходик тихо плив з водою. На широкому помості було повно людей. Довкола крутилося багато човнів, але хлопці не могли вже доглянути, що робили на них люди. Нараз піднявся над пароходом білий дим, розпливався хмаркою під небом і знову приглушений грюкіт покотився водою.

— Тепер я вже знаю! — скрикнув Том. — Хтось втопився!

— Певно що так — докинув Гек. — Торік таке саме робили, як утопився Біль Тернер. Вони стріляли в воду з гармати, щоби тіло виринуло на верх води. Так, так, а ще кидали на воду бохонці хліба з живим сріблом, бо хліби стануть над тим місцем, де лежить топельник, а тоді плили й шукали.

— І я чув також про те — сказав Джо — та тільки не розумію, як се хліб може таке зробити.

— Ах, — пояснив Том — таж се не хліб робить, а більше чари, якими замовляють його, як пускають на воду.

— Колиж бо вони при тім нічого не говорять — заневнював Гек.

— Я придивлявся зблизька, але не чув нічого.

— Дивно — сказав Том. — Се вони певно говорять дуже тихенько. Так, так, дуже тихенько. Сеж навіть малі діти знають! — додав згорда. Товариші повірили в те, бо деж таки видано, щоби нерозумний хліб міг без відповідного замовлення поводитися так розумно, та ще в такому важному ділі.

— Ото хотів би я тепер там бути — скрикнув Джо.

— І я — сказав Гек. — Ех, що дав би я за се, щоби тільки знати, за ким вони так шукають!

Хлопці замовкли і надслухували далі. Нараз у Томовій голові розяснилося.

— Хлопці — скрикнув — я знаю, хто там утопився! Се ми! І в цю хвилину вони почули себе справжніми героями. То була перемога, яка їм і не снилася. Вони пропали, за ними шукають, плачуть, жалують, каються, що супроти тих бідних, пропавших синів були так безсердечні, тепер мучить їх сумління. А найкраще зі всього те, що про них тепер ціле містечко гуде і всі хлопці щиро завидують їхній славі. О, се чудово! Задля того самого варт було стати піратом.

Вечеріло. Пароходик вернув до своєї звичайної праці, човни позникали, а пірати пішли до свого табору. Вони були страшенно веселі й горді з нової слави і з того, що такий заколот викликали в містечку. Наловили риби і смачно повечеряли, а потім забавлялися здогадами, що то тепер про них думають і говорять. Вони уявляли собі, як то всі турбуються та бідкаються — і це було їм дуже любе. Але як стемнілося, балачка занімала. Вони тихо сиділи і гляділи в огонь, а думки їх полинули кудись далеко-далеко. Їхній запал остигав. Том і Джо не могли ніяк відігнати від себе прикрих ду-

мок про своїх близьких там — дома, які певно далеко менше раді з того чарівничого піратського життя, ніж вони самі. В їх серці прокинувся жаль і вони почали нишком зітхати. Джо спробував обережно вивідатися в товаришів, чи не час уже вернутися в культурний світ — розуміється, ще не зараз тепер, але... Та Том його висміяв. Гек, що ще досі не зрадив своїх почувань, взяв сторону Тома і хитрий Джо став в'яснювати, що він так не думав. Він був радий, що якимось з тої матні в час викрутився, і не зрадився зі своєю завчесердною тугою за домом. Бунт на сей раз здавлено.

Настала ніч. Гек почав дрімати і скоро захропів. Заснув і Джо. Том лежав непорушно, спершися на лікті й уважно дивився на товаришів. Потім тихесенько піднісся на коліна і повзучи, став в траві чогось шукати при слабкім світлі вогню. Знайшовши кілька кусків білої кори, старанно оглянув і вибрав два таких, яких йому було треба, приклякнув при вогні і з великим трудом нашкрабав щось на них червоним олівцем, скрутив один кусок і положив собі в кишеню, скрутив і другий та положив у капелюх Джо. Потім поклав туди свої найбільші скарби, що їх школярі цінили високо: кусок крейди, гумовий мяч, три гачки до вудки і одну скляну кульку, яку всі вважали за „чистий хрусталь“. Капелюх поклав подальше від Джо, і обережно навспинячки почав прокрадатися поміж деревами. Коли був уже так далеко, що хлопці не могли його почути, побіг що духу прямо до пісчаної мілини.

XIV.

Тета Поллі дуже хвалить свого Тома.

Кілька хвилин пізніше Том бродив уже в воді до берега Ілінойса. Вже перейшов половину дороги, а вода сягала йому ледве до грудей. Але далі не можна було

бристи і він не надумуючися кинувся в воду, щоби ре-шту, може сто метрів переплисти. Плив горі рікою на скіс, але струя несла його все нижче й нижче. Вкінці всеж таки добився до низького берега і виліз на сухе місце. Намацавши в кишені кусник кори, упевнився, що вона ціла і побіг лісом здовж берега, а з одежі скапувала вода. Ще перед десятою годиною добіг до зрубу, саме проти мі-сточка і побачив пароходик під високим берегом у тіни дерев. Усюди тишина і лиш зорі миготіли на небі. Він зліз із берега, обережно оглядаючися, плюснув у воду і швиденько приплив до човника, що був прив'язаний до пароходика. Тут прищулювся під ослінчиком і ждав, ледве переводячи дух. Незабаром задзвонили в розбитий дзвінок і якийсь голос велів відчалити від берега. Через хвилину човен загойдався на хвилях і плавання почалася. Том страшно зрадів, що йому пощастило, бо знав, що сеї ночі парохід пливе востаннє. За яких п'ятнадцять хвиль пароходик став. Том виліз з човна в річку і поплив у темряві та вийшов на беріг може яких п'ятьдесят метрів понижче місця, де став пароходик, бо не хотів з ніким зустрітися. Потім побіг безлюдними вуличками і незабаром опинився біля тітчиної хати. Скоренько переліз паркан, підкрався під вікно і зазирнув у кімнату, де ще світилося.

Там сиділи тітка Поллі, Сід, Мері і мати Джо Гарпера та розмовляли. Поміж ними і дверми стояло ліжко. Том підійшов на пальцях і став легенько натискати клямку. Клямка подалася. Том почав обережно відчиняти двері, здригаючися за кожним разом, як вони трохи рипнули. Нарешті був уже такий отвір, що хлопець міг пролізти на вколішках. Просунув голову, плечі і поволеньки поліз.

— Чого свічка так миготить? — спитала тітка Поллі.

Том поліз швидше.

— Та се мабуть двері відчинилися. І справді вже сьогодні кінця не буде тим дивним речам. Іди, Сіде, зачини двері!

Саме ще в пору Том вліз під ліжку. Тут лежав він тихо-тихо, а потім поліз далі, що майже доторкався тітчиної ноги.

— Ой, так, так, я вже казала, — говорила тітка далі, — він був зовсім не такий злий хлопець, а тільки пустун. Все, знаєте, якісь дурниці і вигадки в голові. От як лошатко. Не думав він зле і серце в його голубчика було дуже добре. Старенька заплакала.

— Точнісінько такий був і мій Джо! — сказала пані Гарпер. — Усе бувало пустує та дурів, але не був він самолюбом, ні, навпаки, був такий добрий, як рідко хто. А я, о Господи прости гріха! — я вибила його за те, що він зласував стару сметану, а я й забула, що сама її вилила, бо була скисла. А тепер прийдеться мені ніколи вже не побачити його на сім світі, мого бідного, скривдженого хлопчика, ніколи вже, ніколи!

І пані Гарпер гірко заридала.

— Я думаю, що Томові тепер краще там, де він є — почав Сід, — хоч і тут він міг краще поводити...

— Сіде! — і Том відчув той грізний, блискучий погляд поза окуляри, хоч і не міг його бачити.

— Ні словечка більше проти мого бідного Тома, як його вже нема. Господь Бог вже опікується ним, а ти, добродію, журися собою. Ох, моя пані, не знаю, як я це переживу, як я житиму без нього. Таж він був усею моєю втіхою, хоч мало мені серця з грудей не виїв!

— Бог дав, Бог взяв! — Хай благословенне буде імя господнє! Але як гірко, як дуже гірко! Ще тої неділі пустив мені мій Джо ракету під сам ніс, а я його так вибила. Якби я була передчувала, що так скоро... Ой, якби він зробив це тепер, то я пригорнула б його до серця та ще й поцілувала.

— Ой так, так, моя люба пані, я розумію ваше горе, я так само це відчуваю, як і ви. Ще вчора пополудни напоїв мій Том нашого kota „смертовбийцем“ і я думала, що кіт хату рознесе! А я, прости Господи гріха, стукнула хлопця по голові наперстком. Бідний, бідний хлопчисько! Тепер не знає ні горя ні печалі. А останні його слова, то був докір, що я...

Але ця згадка була вже над сили старій добродійці; вона зовсім підкосила її. Том під ліжком і собі прослезився, але більш із співчуття для себе самого. Він чув, що її Мері плакала, докидаючи від часу до часу якесь добре слово про нього. Йому самому почало здаватися, що він не знає — що. А всеж таки тітчина жура так зворушила його, що він готов був вискочити зпід ліжка, щоб потішити її. Театральне вражіння такої сцени манило його дуже, але переміг себе і лежав тихо.

Том прислухувався дальшій розмові і з кількох слів зміркував, що вони спершу думали, що хлопці втопилися, купаючися. Потім спостерегли, що мала дараба пропала, а різні хлопці розказували, як вони натякали, що незабаром ціле місто про щось почує. „Розумні голови“ в громаді звівши все до купи, рішили гуртом, що хлопці поплили на дарабі з водою і певно зявляться в найближчому місточку. Коло полудня найдено пусту дарабу, яких п'ять миль пониже місточка. Тоді пропала вся надія; всі були певні, що хлопці потопилися, бо якби не те, то голод був би їх пригнав ще вечером до міста. Думали, що їхніх тіл не знайдено тільки тому, що втопилися на глибокій бистрині, бо хлопці вміли добре плавати і булиб певно добилися до берега. Сьогодні середа. Якщо тіл не відшукають до неділі, треба буде відправити за їх душі жалібне богослуження. Том аж затремтів.

Пані Гарпер сказала крізь сльози „добраніч“ і хотіла відходити. Але нараз кинулися обидві горем прибиті жінки собі в обійми, кілька хвилин поплакали,

а потім розпрощалися. Так ніжно, як ніколи, тітка Поллі сказала Сідові й Мері „добраніч“. Сід попхикав трохи, а Мері заплакала зі щирого серця.

Тітка Поллі клякнула і молилася за Тома з таким чуттям, так горяче, з такою безмежною любовю в кожному слові, в кожному тоні свого старечого тремтючого голосу, що вона ще не скінчила, а Том майже плавав у своїх щирих сльозах.

Він мусів ще довго лежати тихо, бо тітка раз-у-раз в ліжку переверталася з боку на бік, хлипала і зітхала. Нарешті задрімала, але й крізь сон хлипала. Тепер виліз зпід ліжка, випростувався і вдивлявся в тітку, прислонюючи світло рукою. Серце йому розривалося з жалю. Він вийняв із кишені кору і поклав біля свічки. Нараз щось подумав і завагався. Його лице аж засяло від щасливої гадки. Швидко сховав кору знову в кишеню, нахилився над тіткою, поцілував стареньку в уста і вискрався так само тихо, як прийшов, зачинивши за собою двері.

Бистро побіг до пристані, не застав там ні живої душі і сміло вийшов на парохід. Він знав добре, що в сю пору лиш один сторож є на нім, та той звичайно лежить у каюті і спить, як камінь. Відв'язав човен, вскочив у нього і поплив тихенько, веслуючи проти води. Відпливши від місточка яку милю, справив човен поперек ріки і почав гребти з усієї сили. Без клопоту причалив до пристані на другому березі ріки. Дуже кортіло його лишити човен собі, бо се чейже також корабель і відповідна добича для пірата. Але роздумався, бо як за човном почнуть шукати, то можуть і їх знайти. Вискочив на беріг і пішов зараз у ліс. Там сів під деревом і довго-довго відпочивав. Мучився дуже, щоб не заснути. Втомлений та сонний пішов далі в дорогу до табору. Ніч уже минала, а як дійшов до пісчаної мілини, то вже зовсім розвиднілося. Тут припочив знов, аж зійшло сонце і по-

золотило промінням річку; потім кинувся в воду і незабаром станув цілий мокрий біля табору та зачув, як Джо говорив:

— Ой, ні, Том не такий, він верне і не стане дезертиром. Він добре знає, що се булаб ганьба для пірата, а Том на те надто гордий. Щось він загадав, се певне, але я рад би знати, що таке.

— Ну, але сі річи в капелюсі, то вже наші.

— Майже наші, Геку, але ще не зовсім. Оце письмо на корі каже: „Сі річи візьмете собі, якби я не вернув на снідання“.

— А ось він і вернувся — скрикнув Том і станув перед товаришами у цілій своїй величі.

Це було гарно як в театрі.

Пишне снідання — солонина і риба — було зараз готове. Хлопці прихопилися до нього як вовченята. Том оповідав свої пригоди, прикрашуючи їх до вподоби. Слухаючи його, товариші почували себе великим блеском слави осяяними героями. Вкінці Том засунувся в затишний куток і спав аж до обіду, а інші пірати пішли ловити рибу і відкривати „незнаний острів“.

XV.

Пірати знову щось придумали.

По обіді вийшли пірати на пісчану мілину шукати черепашиних яєць. Вони встромлювали свої патики в пісок і де було м'якко, там приклякали і розгрібали пісок руками. Часом з одної ямки вигрібали по пятьдесят або й шістьдесят круглих, білих яєць, трохи менших від волоських оріхів. На вечерю зладили собі празничну їду з печених яєць, та ще зісталосся на смачне снідання на п'ятницю. По сніданні хлопці вибігли на пісчану мілину. Бігали, ловилися, дуріли, далі скинули з себе одержу

й давай бігти проти води. Відтак брискали на себе водою, боролися, поринали в воду, а випливши пирхали і заливалися сміхом. Потому вибігали на теплий пісочок, качалися, закопувалися в нім і лежали, аж доки знову не приманила їх весела вода. Нараз прийшло їм на думку, що їх шкіра дуже нагадує трико циркових артистів. В сюж мить начеркнули на піску велике колесо, що мало бути цирком із трьома кльовнами, бо кожний хотів грати ролю кльовна. Ся забава не довго тривала і хлопці повиймали свої кульки та почали пригадувати собі різні шкільні забави. Але й се їм знудилося і Гек та Джо ще раз скочили в воду, а Том не пішов вже за ними, бо завважив, що загубив тарахкавку з гремучої змиї, яку привязав був до ноги і дуже дивувався, як без того чарівного талісману він міг так довго бути в воді і не дістати корчів. Коли нарешті знайшов його, знову хотів лізти в воду, та товариші повилазили вже на беріг. Вони одинцем ходили ще по березі мовчазні й задумані. Кожний з них крадькома поглядав геть далеко за річку, де їх рідне місточко купалося в червоних проміннях заходячого сонця. Том несвідомо великим пальцем ноги випишував на піску „Бекі“. Але помітивши се, лихий на себе затирав це дороге ім'я, та зараз же випишував те саме наново; він не годен був себе перемогти. Знову засипав букви піском і щоби збутися покуси. побіг до своїх товаришів і вже з ними не розставався.

‘Але Джо так упав на дусі, що ніяк не можна було його підбадьорити. Він так затужив за домом, що довше не міг уже перенести тої нудьги. Сльози так і тиснулися йому до очей. Гек теж засумував. І Томові було не легко на серці, але він намагався не показати того по собі. Він мав якусь тайну, але поки що не хотів її виявити. Та вже надто великий сум напав на товаришів — не міг далі зі своєю тайною ховатися. Удаючи веселого, нагло заговорив:

— Заложуся, хлопці, що на сім острові були вже пірати перед нами. Ходім, добре пошукаймо, а певно знайдемо закопаний скарб. А що буде, хлопці, як знайдемо спорохнявілу скриню повну золота і срібла, га?!

Але тим одушевленія не викликав і жаден словом не відіззався. Том ще щось цікаве вигадував, але дарма. Джо сидів, порпав патиком у піску і був дуже сумний, похмурий. Нарешті промовив відважно:

— Хлопці, киньмо вже раз те все. Я хочу до дому Тут так пусто!

— Ах, Джо — заспокоював його Том. — за хвилю скажеш інакше. Подумай лишень, як гарно тут ловити рибу.

— Не хочу риби. Я хочу до дому!

— Але Джо, де ти так гарно поплаваєш, як тут?

— Мені й не в голові плавати. Що за приємність плавати, коли ніхто не забороняє. Я йду до дому, а ви, як собі хочете!

— Ото наплів! Дитиночка до мамунці хоче, так?!

— Так, знай, що хочу! І ти хотів би так само, якби мав її. І ти така дитинка як я. Джо почав хлипати.

— Добре, нехай маленький плаксій іде собі до мамунці. Правда, Геку, хай біднятко йде собі з Богом. А нам і тут добре. Правда, Геку? Ми зістанемося оба?

Гек ледве промимрив:

— А-га!

— І говорити з тобою не варта, щоб ти знав!—скрик- нук Джо і став одягатися.

— То й не говори, — згїрдливо відповів Том. Ми без тебе обійдемося. Забирайся до дому, щоб було з кого сміятися. О, добрий з тебе пірат! Гек і я вже не дітваки. Ми зістанемося тут, правда, Геку? Нехай він собі йде. Ми без нього обійдемося.

Але Том був дуже неспокійний, а коли побачив, що Джо мовчки одягається, став ще неспокійніший. Його

тривожило й те, що Гек пильно дивився на те, що робить Джо і зловісно мовчав. Не попрощавшись, зійшов Джо в притоку і пішов у брід до берега Ілінойса. В Тома замгло серце. Він глянув на Гека. Той не міг витримати його допитливого погляду і спустив очі.

— Я також піду, Томе — почав несміливо. — Вже й перше було нудно, а тепер буде ще гірше. Ходи, Томе, підемо!

— Я не піду. Як хочеш, іди собі! Я лишуся сам!

— Я... я думаю, що піду!

— Біжи! Хтож тебе держить?

Гек почав збирати свої маєтки і говорив:

— Томе, ходи й ти з нами! Поміркуй гарненько. Ми подождемо тебе на березі!

— Ну, то ждїть собі до судного дня!

Гек пішов засмучений, а Том стояв і дивився за ним у слід. Страх, як йому хотїлося скинути з серця гордоці й піти за ними. Він сподївався, що хлопці спиняться, але вони йшли вперед, навіть не озираючися. Том почув, як пусто й самотно стало нараз довкола нього! Він переміг свої гордоці і кинувся навздогінці за ними, кричучи з усієї сили:

— Подождіть! Подождіть! Маю вам щось сказати!

Хлопці пристанули й оглянулися. Том здогонивши їх, виявив їм свою тайну. Вони слухали спершу нерадо, але коли здогадалися, куди він прямує, аж завищали з радощів.

— Ото гарно буде! Якби ти був скорше сказав, то ми й не думалиб втікати. Том щось там вигадував, чому досі не сказав, а по правді боявся, що навіть тайний плян не зможе довго задержати їх на острові, і тому мовчав досі. аж вже надто скрутно стало.

Хлопці вернули веселі назад на острів і почали бавитися, розмовляючи увесь час про чудовий Томів плян і дивуючися його геніяльності. По смачному обїді, що

складався з риб і яєць, Том заявив, що хоче зараз таки навчитися курити. Джо і собі докинув, що й він хоче. Отже Гек змайстрував ще дві люльки і набив їх тютюном. Оба новики—курці нічого іншого ніколи не курили, як лиш „цигара“ з виноградного листя, але ті дуже пекли в язик, та й це не було мужеське курення.

Вони простяглися на землі, спершися на лікоть і взялися — але не дуже відважно — пакати. Дим зовсім їм не смакував і вони раз-у-раз кашляли, але Том все таки сказав:

— Е, та се зовсім ніяка штука. Якби я був се скорше знав, то вже давно був би навчився.

— І я — озвався Джо, — се так, як би й ніщо.

— Нераз, бувало, дивлячися, як хто курив, я думав собі: ах, якби я хотів уміти курити. Але я ніколи й не гадав, що так легко зумію, — сказав Том.

— Так і я, — сказав Джо. Чи раз я говорив тобі, Геку? Правда, що говорив?!

— Так, може бути.

— Ну й я, — сказав Том. — Принайменше сто разів. Пригадуеш собі, Геку, тоді, коло різниці. Там були ще Боб і Джонні і Джеф також. Я тоді казав... пам'ятаєш, Геку?

— Ага, вже знаю, — сказав Гек, — се було саме того дня, коли я загубив свою білу кульку, — або може день перед тим.

— А видиш, — сказав Том, — Гек пригадує собі.

— Мені здається, що таку люльку я міг би курити цілий день, додав Джо, від неї мені не робиться зле.

— О, і мені ні, — перебив Том, я міг би курити що дня. Але Джеф Течер певно не міг би.

— Джеф Течер! Ой, ой, той потягнув би двічі і вже пронав! Хай лиш спробує, то побачимо!

— І Джонні Міллер, ось того хотів би я побачити з люлькою!

— Справді, — розсміявся Джо, — і я. Та він лише раз потягне і вже по нім!

— Таки так. Але я дуже хотів би, щоби тамті нас так побачили.

— І я хотів би цього.

— Знаєте, хлопці, не говорім про се нікому, але як будемо з ними разом, я підійду до тебе Джо і спитаю: „Джо, є в тебе люлька? Так хочу курити“. А ти скажеш так зовсім байдуже: „Є в мене і давня люлька і нова, але тютюн поганенький“. А я скажу: „Е, се нічого, коби лише був міцний“. А ти повиймавш люльки, понабивавш тютюном і закуримо. Ото здивуються!

— Ото буде забава, Томе! Коби як найшвидше!

— А тоді скажемо, що ми навчилися курити тоді, як були піратами. Тож то нам будуть завидувати!

— О, ще й як!

Так балакали собі ще хвилинку, але де далі, жвава розмова втихала, уривалася і хлопці щораз більше спльовували. Здавалося, що в їх ротах потворилися жерела слини так, що хлопці не встигали її відплювувати. Вона заливала їм горла й душила. Оба герої поблідли, аж позеленіли. З безсилих пальців Джо випала люлька, випала й Томові. Слина котилася все дужче. Нараз Джо ледве промовив:

— Я загубив свій ніжик. Піду, пошукаю.

А Том насилу сказав тремтячими губами:

— Я поможу тобі. Ти йди в той бік, а я пошукаю біля джерела. Ти, Гек, не йди. Ми вже знайдемо самі.

Гек сів і ждав годину. Нарешті знуdivся й пішов шукати товаришів. Знайшов їх у лісі, як спали далеко один від одного. Були дуже бліді. Гек розглянувся й побачив, що вони позбулися вже зовсім того, що їх так знудило.

При вечері якось не клеїлася розмова. Хлопці були мовчазні й сумні, а коли Гек набив люльку і хотів і їх погостити, то подякували, говорячи, що почувають себе нездорово, мабуть зїли на обід щось таке, що їм пошкодило.

XVI.

Туча.

Опівночі Джо прокинувся і розбудив товаришів. Було страшно душно; всюди панувала тишина, що віщувала тучу. Хлопці пригорнулися до себе біля ватри, хоч тяжка духота майже душила їх. Вони сиділи тихо й мовчки, ждучи, що то буде. Довкола чорна ніч, тільки ватра блищала. Нараз мигнув тремтучий блиск, на мить освітив зелене листя і погас. Потім блиснуло вдруге, вже сильніше — втретє. Потім якби тихий стогін покотився понад лісом. Хлопці почули, ніби чийсь подих торкнувся їх лица і вони здригнулися думаючи, що се дух ночі перелетів над ними. Знову стало тихо. Нараз ясно блиснуло, у лісі стало як у день, видно було всяку травинку і — перелякані бліді обличчя. Загуркотів глухий грім і покотився кудись далеко. Повіяв холодний вітер, зашестів листям дерев і розвіяв попіл ватри. Знов ясна блискавка освітила ліс і загреміло так, немов верхи дерев валилися на голови переляканих хлопців. З невимовною трівогою тулилися хлопці до себе. І знову запанувала темна ніч. Великі, тяжкі краплі дощу зашелестіли в листю.

— Живо, хлопці в шатро! — скрикнув Том.

Вони схопилися й побігли, шпотаючися на корінню та дикому винограді — кожний в інший бік. Буря гуділа, а з нею гудів цілий ліс. Раз-у-раз блискало й греміло. Струями лився дощ. Хлопці накликували себе, але рев бурі і гуркіт громів глушили дитячі голоси. Вкінці перелякані й промоклі нашли своє шатро, свій захист. Ще

добре, що їх було троє, — всеж не так страшно. Розмовляти не могли, бо шатро страшно лопотіло від вітру. А буря змагалася раз-у-раз, нагло вітер зірвав з кущів вітрило і поніс його на своїх крилах. Хлопці зісталися без намету, схопилися за руки і спотикаючися та падаючи, бігли аж на беріг, щоб сховатися під старим гиллястим дубом. Буря розшаліла тепер найдужче. Сліпучі блискавки раз-по-раз роздирали хмари, показуючи всьо як на долоні і дерева, щогнулись від вітру, і річку, що котила спінені хвилі та розсипала бризки води, і замрачені високі скелі по той бік ріки. Часом якесь велитенське дерево не могучи встояти в боротьбі, валилося з гуркотом на сусідні дерева. Громи грімели, якби стріляно з гармат, і то було страшно. Буря скаженіла так, якби хотіла розірвати на кусні остров, спалити його, залити хвилями ріки аж по вершки дерев, змести з землі і в одну мить знищити всяке живе на ній сотворіння. Страшно було в таку божевільну ніч молоденьким, беззахисним хлопцям.

Вкінці бій затих, і в природі запанував спокій. Хлопці залізли до свого табору, все ще тремтячи зі страху і побачили, що ще доля для них ласкава. Велике дерево, під яким був їх табор, лежало на землі розколене громом. Яке щастя, що їх там не було.

В таборі було мокре всьо і ватру залив дощ. Якби вони легкодушні, як і всі хлопці, що не подумали захистити себе як слід від дощу! Якже обійтися їм тепер без ватри, коли перемерзли і змокли до нитки. І вони нарікали на своє незавидне положення. Нараз завважали, що старий пень, під яким були розпалили свою ватру, ще трохи жевріє. Хлопці назбирали зпід повалених дерев сухих кусочків кори та патицків і з великим трудом оживили ватру. Полум'я запалахкотіло і влило в хлопців нове життя. Веселі сушили себе і свою варену шинку, по-вечеряли і так просиділи аж до білого дня біля вогню.

розповідаючи про свої нічні пригоди, бо ніде не було ні кляптика сухої землі, щоб лягти та заснути.

Як тільки заграли перші проміння сонця, хлопці так хотіли спати, що побігли на пісочок і зараз заснули. Та незабаром сонце почало вже так припікати, що вони ліниво повставали і почали готувати собі снідання. Всі три були якісь сумні і знов обняла душу тяжка нудьга за хатою. Том се запримітив і силкувався, як тільки міг, підбадьорити піратів. Але їх не цікавили вже ні кам'яні кульки, ні цирк, ані купіль. Тоді нагадав свій приманчивий тайний плян і се трохи оживило скислих товаришів. Він зараз скористав з цього і вигадав нову забаву, щоб на якийсь час перестали бути піратами і для відміни стали раз індійцями. Це хлопцям сподобалося. Миттю пороздягалися і намалювали на тілі чорною глиною смуги від голови аж до п'ят. Виглядали як жебри і кожний вважав себе начальником. Зараз кинулися в гущавину ліса нападати на якусь англійську оселю.

Потім розділилися на три ворожі собі племена, напали на себе з засідки із страшним воєнним вереском, вбивали себе та скальпували по сто разів. Се був кривавий день, але хлопці були вдоволені.

В полудне зійшлися в таборі голодні й щасливі. Але, як ту ворожим індійцям разом їсти, не замирившись? Але замиритися не можна було ніяк, не викуривши „люльки згоди“. Вони ще не чували, щоб се могло статись без неї. Два дикуни жалували тепер, що не остались морськими розбишаками. Але тепер не було вже виходу. Обидва зажадали люльки і по черзі курили, як велить звичай.

І якже вони зраділи, що стали індійцями! Вони завважили, що можуть трошки курити і не потребують шукати за загубленим ножиком. І тепер їх нудило, але не так дуже, як перше. Були горді й щасливі, а щоби не вийти із справи, по вечері знову взялися до люльки і ні-

чого — всьо добре. Вечір минув їм весело. Були щасливі і горді з нової штуки більш, якби були звоювали і об-
скальпували кілька індійських племен. Нехай собі спо-
кійно курять, балакають і чваняться. Покищо лишім їх.

XVII.

Кінець журбі.

Сеї суботи пополудни не було в місточку так весело, як звичайно бувало. Родини Гарперів і Соєрів заливаю-
чися рясними слізми, одяглися в жалобу. Якась гнітуча
тишина повисла над і так дуже тихим місточком. Люди
були при праці якісь розсіяні, мало говорили і часто зіт-
хали. Навіть діти не користали з вільного часу. Забава
їм не йшла, а далі й зовсім перестали бавитися. Бекі Те-
чер крутилася сумна-невесела коло школи, була дуже
нещаслива і нігде не знаходила ніякої відради. Нишком
говорила до себе:

— Колиб я віднайшла бодай той його мосяжний гу-
дзик! Тепер не маю навіть ніякої памятки по нім — і ма-
ло не заридала. Нараз станула й тихенько промовила:

— Саме на оцьому місці! Ой, колиб се ще раз могло
повторитися, то я ні защо в світі так не поступилаб, ні-
коли, ніколи! А тепер його вже нема і я вже ніколи не
побачу його!

Оя згадка так засмутила її, що сліози як горох ко-
тилися по личку. Тепер проходила попри школу. Ціла
юрба хлопців та дівчат, товаришів Тома і Джо. Вони за-
держалися біля паркану і тихо та з пошаною говорили
про тих пропавших; згадували, що робив і говорив Том,
як востанне його бачили, як усміхався і що говорив
Джо; тепер найменшу дурницю вияснявали собі як мно-
говажну віщбу того, що сталося. Кожний зовсім точно
показував те місце, на котрім тоді стояли пропавші герої
і додавав: „Я стояв ось тут, таме так, як тепер, а він там.

де ти, так само близько і всміхався, оттак — а мене аж зморозило — ух, як страшно, — я тоді не знав чого, тепер уже знаю“.

І пішла суперечка про те, хто останній бачив хлопців живими і не один бажав здобути сю честь для себе і давав на се докази, в які одні більше, другі менше вірили. А коли нарешті порішили, хто останній їх бачив і з ними говорив, то щасливці стали такі горді, що інші аж подивлялися їх і завидували їм. Якомусь малому хлопцяти не було чим похвалитися, то він пишаючися, сказав:

— А мене Том Соєр раз добре побив!

Але це не принесло йому бажаної слави, бо майже всі хлопці могли тим самим похвалитися. Діти пішли далі, раз-у-раз згадуючи зі страхом про пропавших героїв.

Другого дня вранці по недільній науці сумно загув дзвін, не так святочно, як звичайно. Була се дуже тиха неділя і жалібний голос дзвона достроювався вповні до тишини в природі. Люди почали сходитися до церкви, ставали в притворі і пошепки говорили про сумну подію. А в церкві тихо, тільки жіночі жалібні спідниці зашелестять і порушать тишину. Ніхто не тямив, щоби церква була коли так битком набита. Здавалося, що всі на когось чекали. Аж тут увійшла тітка Поллі з Сідом і Мері та родина Гарперів — усі в жалобі. Тоді всі, навіть старий пастор, повставали і стояли доти, аж жалобою вкриті сімі засіли в першій лавці. І знову всьо тихо, лиш інколи було чути важке зітхання і схлипування. Пастор зняв руки вгору і став молитися. Співали зворушливу пісню, а потім почав пастор проповідь до слів: „Я воскресення й життя“.

В своїй проповіді пастор змалював такий ясний образ чеснот, працьовитости і надзвичайних здібностей пропавших хлопців, що у всіх аж тріскало серце з жа-

лю, коли згадали, як се вони могли бути такі сліпі і не бачили тих високих прикмет у бідних хлопців, а все тільки самі блуди й крутійства. Пастор нагадав деякі хвили з життя небіщиків, що доказували, які вони були ніжні, добрі й великодушні. Слухачам аж тепер стало ясно, які величні й благородні, навіть прегарні були вчинки бідних хлопців. І всіх гризло сумління, що вважали ті вчинки найгіршими збитками, що за них хлопці варті були буків. Громадяни зворушувалися що раз більше, аж нарешті не витримали й заплакали разом з родичами пропавших хлопців. Церква виповнилася одним, спільним, розпучливим риданням. Навіть пастора взяв такий жаль, що й він заплакав на проповідниці.

Тимчасом на хорах щось зашелестіло, але того не завважив ніхто. По хвилі закрипіли двері. Пастор підвів свої заплакані очі понад хустину, що держав при носі і — остовпів. За ним глянув туди один-другий і нараз усі як один встали і мов скамянілі з дива гляділи, як три „мерці“ поважно йшли серединою церкви: попереду Том, за ним Джо, а позаду Гек у своєму лахмітті. Вони були сховалися на порожніх хорах і слухали проповіді на своїх похоронах.

Тітка Поллі, Мері і Гарпери кинулися як божевільні до своїх воскреслих хлопчат, обіймали їх і цілували та дякували Богові. А бідолаха Гек стояв сам собі на боці, засоромлений, заляканий і не знав, що робити, ані куди дітися від цікавих і не дуже приятних поглядів. Він уже обернувся і хотів іти собі геть, але Том схопив його за рукав і сказав:

— Тітко Поллі, се не по правді. Адже мусить хтось тішитися й тим, що Гек також вернувся.

— Так, так, мій любчику! Ах, як ми тішимися, що й тебе бачимо. бідний сирото! Але ті ніжности, якими

обсинала його тітка Поллі, ще більше засоромили й збентежили сирітку, що до того не звик.

Нараз пастор голосно крикнув:

— Хваліте Господа з небес! Співайте тепер усі! Всі, що сили!

І всі заспівали. Стара величня пісня хвали й подяки розросталася в такі могутні тони, що аж церковця тряслася. Том Соєр, пірат гордо дивився на заздрих товаришів і відчував, що це найкраща хвилина в його житті.

Люди виходячи з церкви говорили, що радо дали би із себе ще раз так пожартувати, щоб тільки ще раз почувти так величаво відспіваний гімн, як сьогодні.

В той незабутній день дісталось Томові більше пестощів і поцілуїв від тітки Поллі, ніж за цілий рік. тільки не міг зрозуміти, коли виявляла вона більше подяку Богові, а коли любов до нього самого.

XVIII.

Дивний сон. — У школі.

Оце і була та велика Томова тайна: вернути до дому з товаришами-піратами і бути на панахиді за свої душі. Вечером переплили вони річку на якомусь дереві і вийшли на беріг пять або шість миль нижче місточка, переспалися в лісі майже до світанку, потім перебралися заулками аж до церкви на хори і там серед полома-них, пилом присипаних лавок уже добре виспалися.

В понеділок за сніданням тітка Поллі і Мері були незвичайно ласкаві для Тома і майже з очей вичитували його бажання. Розмовляли весело; нарешті тітка Поллі сказала:

— Знаєш, Томе, це був справді для вас веселий жарт наполохати ціле місточко і пожартувати з нас, а самим безжурно пустувати. Але сього я ніколи не

сподівалася, щоби ти був такий недобрий і дав мені мучитися мало не тиждень. Якщо ти міг приплисти на деревині, щоб бути на своєму власному похороні, то ти міг зробити те й ранше і дати якийсь знак о собі, що ти не вмер, а просто жартуєш.

— Се правда, Томе, ти повинен був так зробити, — докинула Мері, — але ти був би се певно зробив, як би був хоч трошки подумав, — правда?

— Щож, Томе, був би ти се зробив? — швидко озвалася тітка Поллі, і її лице повеселіло, — скажи, чи був би ти се зробив, якби був трошки подумав?

— Я — не знаю, — але це булоб усе поцсувало.

— Ех, Томе, а я все думала, що ти мене більше любиш — сказала невесело тітка Поллі, поглядаючи з доктором на Тома, аж йому прикро стало від сих слів — якби я тішилася, що ти про нас хоч подумав.

— Тіточко, — заспокоювала Мері — не гнівайся на нього, вже така його вдача. Він як вітер і ніколи не має часу про щось подумати.

— Тим гірше. Сід був би про се подумав, не тільки подумав, але й прийшов. Ох, Томе, колись згадаєш та пожалкуєш, що ти був такий недобрий для своєї старої тітки, а так легко було для тебе се зробити.

— Тіточко, ти ж знаєш, як я тебе люблю — промовив збентежений Том.

— Зналаб я се краще, якби ти й після того поступав.

— Я хотів, я був би про се подумав, мені жалко — сказав Том каючися, — але я бодай бачив вас у сні, тіточко. А се чейже щось значить, правда?

— Ну, не багато! Але всеж ліпше як ніщо. Щож тобі снилося?

— В ночі, з середи на четвер мені снилося, будім то ви сидите отут біля ліжка, а Сід і Мері на скрині.

— Та так і було, — звичайно так сидимо. Дуже рада, що ти хоч у сні про нас подумав.

— І ще мені снилося, що в вас була мама Джо Гарпера.

— Та вона справді була у нас, — а що ще тобі снилося?

— Багато ще, але в мене все переплуталося в голові.

— Ану, пригадай собі! Попробуй!

— Повіяв вітер і вітер щось...

— Що вітер? Ану, Томе, пригадай собі!

Том потирав рукою чоло, ніби дуже силкувався щось собі пригадати.

— Вже знаю, пригадав. Вітер згасив свічку.

— Господи милосерний! Щож далі. Томе, кажи, кажи, кажи!

— Мені здається, що ви казали: ..Що там таке, подивіться, двері...

— Кажі скорше, Томе, кажи!

— Стривайте, дайте подумати! Ага, вже знаю, — ти звеліла подивитися, чи не відчинені двері.

— А бодай я з сього місця не встала, як я так не говорила, правда Мері? Ну й щож далі?

— А тоді... тоді — колиж бо вже не тямлю — здається ти звеліла Сідові...

— Що я звеліла Сідові?

— Зачинити двері.

— Боженьку мій! Ніколи ще такого не чула. А ще кажуть, що сон мара. Треба зараз піти розказати пані Гарпер! Цікава я дуже, що вона тепер скаже, певно не скаже, що се дурні забобони. Ну, щож далі, Томе?

— Тепер я вже добре собі все пригадую. Ти сказала тоді, що я не такий злий хлопець, тільки пустун та вітрогон... щось наче як лопатко... або щось таке... не пригадую собі...

— Правда, правда! Боже милосерний! Щож далі, Томе?

— Потім ти плакала...

— Так, так і не перший раз! А потім?

— Потім розплакалася і мати Джо і сказала, що й її Джо точнісінько такий як я і жалкувала, що вибила його за ту сметану, яку прецінь сама вилила...

— Томе! Дух святий був при тобі. Та сеж пророчий сон! Боже змилює серця наді мною грішною! Щож далі?

— Тоді Сід сказав...

— Здається я нічого не сказав — перебив скванливо Сід.

— Так, Сіде! — ти говорив — сказала Мері.

— Та мовчіть і дайте йому говорити! Щож сказав Сід, Томе?

— Він сказав, — що мабуть мені краще там, де я є, тільки колиб був тут поводився краще...

— Ну, і щож ви на це скажете? — раділа тітка Поллі. — Сеж його власні слова!

— А ти, тіточко, насварила за те на нього, ти...

— Бог свідком, що насварила! Якийсь ангел хіба мусів підслухувати нас! Диво не сон!

— А потім оповідала пані Гарпер, що хотілаб, щоб Джо пустив їй ще раз ракету під ніс, а ти оповідала про Мурця і про „вбийника смерти“.

— Усе так, до слова!

— Багато ще ви говорили про те, як за нами шукали в ріці, що в неділю має відправитися по нас панахида, потім ви обнялися, пані Гарпер і ти, і плакали, а потім вона пішла до дому.

— Так, точнісінько так було! Така щира правда, як те, що я ось тут сиджу. Знавш, Томе, що ти не міг би був краще розказати, як би був навіть на все сам дивився. А щож далі, Томе?

— Ти молилася потім за мене, я бачив тебе і чув кожне слово. Потім ти лягла спати, а мені так було тебе жаль, що взяв кусничок кори і написав: „Ми не померли, а тільки зробилися морськими розбишаками“. Я поклав кору на стіл біля свічки, а ти видалася мені такою доброю і такою сумною в сні, що я здається, нахилився над тобою і поцілував тебе в уста.

— І ти це зробив, Томе, ти це справді зробив? За це прощаю тобі все а все! — І вона вхопила його і міцно обняла, а Том почував себе тоді найбільшим ледащом.

— О, се гарно Том зробив — промовив тихенько Сід, — добре, що хоч у сні.

— Мовчи, Сіде! У сні робить людина те саме, що робила би на яві. На тобі, Томе, гарне яблучко! Я заховала його навмисне для себе, колиб ти вернувся. Тепер діточки йдуть до школи. Якаж я вдячна Господу милосерному, що повернув мені тебе! Він милосерний і ласкавий для тих, що вірують у Нього і виповняють Його заповіді. Він знає, що я негідна Його ласки, але якби Він був ласкавий тільки для тих, що на те заслугоують, то не багато булоб тут на землі веселих, а по смерти щасливих. Ну, а тепер ідуть собі вже Сіде, Мері і ти Томе!

Діти побігли до школи, а стара добродійка пішла відвідати паню Гарпер, щоби розбити її невірство чудесним сном Тома. Сід був за обережний, щоб сказати голосно свій здогад: — Тут щось не те; сон довгий на мило і без найменшої похибки! Дивний сон!

Том став героєм. Не скакав і не пустував, як звичайно, але ступав поважно, як і слід бувшому розбишці, який добре знає, що всі дивляться на нього. І так було справді.

Він удавав, що не бачить цікавих поглядів і не чує, що говорять, як проходить, але добре слухав та дивився і тим гордився. Малі хлопці йшли громадками слі-

дом за ним, пишні, що їх при нім побачуть, що він не гонить їх від себе, він, що йшов поперед них немов який тарабанщик перед своїм відділом, або слон перед цілим звіринцем. Його ровесники удавали, ніби то зовсім нічого не знають про те, але заздрощі їх зїдали. Вони бублиб усе віддали за те, щоби мати спалену, засмалену сонцем скіру і таку блискучу славу. Але Том не проміняв би ні одне ні друге на ніщо на світі — ані на цирк.

У школі так радісно зустріли Тома і Джо, з таким подивом на них дивилися, що обидва герої позадирали носи і дуже перехвалювалися. Вони почали оповідати про свої пригоди, але тільки почали, бо тому розмальовуванню і прибільшуванню і кінця не було видно, — так сильно працювала їх уява. А як повиймали люльки і зачали пускати дим — то вже був вінець їх слави.

Том порішив, що без Бекі може обійтисся. Йому досить слави. Тільки для слави хоче жити. Може тепер, коли став славним героєм, вона захоче помиритися. Але вона тепер побачить, що й він вміє бути так само байдужним, як дехто. Аж ось і вона. Том удав, що не бачить її. Відійшов до иншого гуртка хлопців і дівчат і почав розмовляти з ними. Але нишком підглядав, як Бекі бігає сюди й туди, щічки її почервонілися і оченята сміються. Вона ловила своїх товаришок, а піймавши, голосно сміялась. Він бачив і те, що все ловить тих, що близько коло нього, і тоді зиркає на нього. Се було йому страх як любо, та замість поєднатися, він удавав, що й не примічає її. А вона незабаром церестала бігати і ходила від одного гуртка до другого, зітхала й потайки поглядала на Тома. Тепер завважила, що він надто любо розмовляє з Еммі Льоренс. Її вкололо се в саме серце і посумніла. Хотіла була відійти, але ноги зрадили її і понесли просто до того гуртка. Удаючи веселу, вона відізвалася до одної дівчинки, що стояла зараз побіч Тома:

— Ей, Мері Аустін! Чому не була вчора в недільній школі? Ти недобра!

— Та я була — ти не бачила мене?

— Ні! Справді була? Деж ти сиділа?

— Там, де звичайно, в клясі панни Петерс. А я тебе бачила.

— Справді? А то смішно, що я тебе не доглянула. Я хотіла була поговорити з тобою про пікнік.

— О, се гарно! А хтож його уладжує?

— Моя мама обіцяла.

— Ах, се чудово! А можна й мені бути?

— Розуміється. Сеж мій пікнік. І можу запросити, кого схочу, а я хочу, щоб ти була.

— Ах, якже я тішуся! Колиж се буде?

— Незадовго, може ще й перед вакаціями.

— Тож то будемо гуляти! А ти запросиш усіх?

— Певно, що тих всіх, що є моїми приятелями, або хочуть ними бути, — відповіла і нишком глянула на Тома, але він оповідав Еммі Льоренс про страшенну бурю на острові і про те, як грім вдарив у велике дерево і розірвав його на тисяч трісок, а він стояв усього на три кроки від дерева.

— А мене запросиш? — спитала Гресі Міллер.

— Запрошу.

— А мене? — питає Саллі Роджерс.

— Авжеж!

— А мене і Джо також — допитується Сюзі Гарпер.

— Розуміється.

Всі обступили Бекі, радісно плещучи в долоні і всі просилися на пікнік. Бекі запросила всіх крім Тома і Еммі. Живо розмовляючи з Еммі, Том відвернувся від Бекі, і відійшов собі геть. Губоньки Бекі затремтіли, а в оченятах стали сльози. Але вона не зраджувала свого горя, вдавала веселу, бездушно розмовляла і сміялася. Але пікнік уже її не тішив, як взагалі ніщо.

Скоро викралася, заховалася в куточок і добре виплакалася. В клясі сиділа хмарна і насуплена. Задзвонив дзвінок. Вона зірвалася і з местю в очах відкинула на плечі свої довгі коси та прошепотіла:

— Ну, добре, тепер я знаю, що робити!..

І підчас перерви Том не покидав Еммі та був з того рад. Старався тільки бути ближче Бекі, щоб їй тим докучити. Зразу не міг її знайти, але як її побачив, зараз посоловів. Вона сиділа собі гарненько на ослінчику і оглядала з Альфредом Темплом книжку з образками. Вони обоє були такі заняті малюнками, похиливши над книжкою свої голови, що — здавалося, — не помічають нічого, що довкруги них діється. Заздрість розлилася вогнем по жилах Тома. Каявся, що не помирився з Бекі тоді, як вона того хотіла. Назвав себе блазнем, дураком і всякими іншими не дуже гарними словами. Мало в заплакав із гніву. Еммі весело щебетала як сорока, бо її серце раділо, а Томові якби заціпило. Він майже не чув, що говорила Еммі, а коли замовкала, ледве проговорив „так“ або „ні“, і то звичайно не до речі. Його тягло за школу, якби хотів налюбуватися тою ненависною картиною. Він страшенно був лютий, що Бекі Течер зовсім забула, що він ще на світі. А вона бачила його добре і знала, що вже побідила та раділа, що він терпить тепер так, як вона передтим. Вже не міг слухати щебетання недогадливої Еммі. Том хотів від неї викрутитися, казав, що має якесь важне діло і мусить іти, бо час минає, — та дарма, дівчина ані думала перестати. „Якесь лихо надало її, чи я її вже не спускаюся?“ — подумав Том. Нарешті якось її позбувся, але добродушне дівча обіцяло, що ждатиме на нього по науці. Лютий побіг Том геть.

— Всякий інший, — думав Том, аж зубами скрегочучи зі злости — всякий інший, лиш не сей. Лиш не тота вицяцькана малпа, що вважає себе за ліпшого, ніж

котрий з нас. Ну, гаразд! Вимолотив я тебе цяцю зараз першого дня, як лиш ти показався в нашому місточку, виблю її тепер. Попадись мені тільки в руки. Я тобі покажу!..

Він молотив свого уявного ворога на всі ладн і вимахував у воздусі руками, якби боксувався, завдавав удари й копав.

— А що, буде з тебе, страхополоху? — говори, буде? А тепер гони її бережися!

Ця видумана боротьба його трохи заспокоїла, але на полудне побіг до дому.

Він не годен був дивитися довше на щасливу Еммі і спокійно терпіти муки заздрощів. Бекі взялася знов оглядати з Альфредом малюнки, але коли хвилинка за хвилиною минала, а Том не приходив сердитися, її тріумф притьмився і книжка вже її не займала. Стала поважна, а далі й посумніла. Два чи три рази надслухувала, чи не озветься його хід, але дарма. Нарешті стала зовсім нещасна і каялася, що так далеко загналася з своєю местю. Бідний Альфред міркував, що щось сталося, але не знав що, і раз-у-раз заохочував: „А дивися, яке се гарне! Ах, яке гарне!“ — Аж нарешті дівчинці не стало терпцю і вона скрикнула:

— Мене се не займає. Дай мені спокій!

Потім розплакалася і побігла від нього.

Альфред побіг за нею, щоби її потішити. Але вона скрикнула:

— Відчепися від мене! Я тебе не люблю!..

Хлопець став збентежений і не знав, чим провинився. Вонаж сама казала, що ціле пообіддя буде з ним оглядати образки. А тепер побігла і плакала що раз дужче. Альфред пішов задуманий у порожню клясу. Був ображений і сердитий. Не важко було догадатися, що дівчина використала його лиш на те, щоби подратувати Тома Соєра. Через те ще більше його зненави-

дів. Страх, як йому хотілося зробити якусь пакість Томові але так, щоби самому не потерпіти. Аж тут побачив Томову читанку. Се якраз добра нагода. Відчинив читанку саме на тій сторінці, де мали пополудни читати і вилив на неї все чорнило з каламаря. Бекі якраз тоді зазирнула крізь вікно, виділа се, але не зрадилася. Пішла до дому з думкою, вишукати Тома і все йому розказати. Том буде їй вдячний і вони помиряться. Але поки зайшла до дому, надумалася знов інакше. Згадала, як Том обійшовся з нею, коли говорила про пікнік і мов огнем запекло її від сорому. Ні — нехай його вибють різками за помазану книжку, до того я його від нині ненавиджу раз на все — на віки.

XIX.

Том виправдується.

Том прийшов до дому зовсім невеселий. Але вже з першого слова, яким тітка привитала його, побачив, що не шукати йому тут потіхи в смутку.

— Томе, я маю велику охоту тебе покарати, але так, щоби попамятав.

— Алеж тіточко, що я такого зробив?

— Господи, і він іще питає! Я стара, дурна біжу до пані Гарпер, щоби їй розказати про твій сон, а вона сміється мені в очі й каже, що Джо вже їй оповів, як ти того вечера сюди прокрався і сам усьо чув і бачив. Томе, я справді не знаю, що може бути з такого хлопця, який так поступає. Мені аж страшно подумати, як ти міг допустити, щоби я стара йшла до Гарперів на по-сміховисько і не сказав мені ані слова.

Справа представлялась тепер не так, як спершу думав. Вранці його вигадка здавалась йому дотепною й цікавою, а тепер нікчемною, гидкою комедією. Похню-

пив голову і не вигадав нічого на своє оправдання. Нарешті сказав:

— Тіточко, я був би рад того не робити, але я не подумав над тим.

— Ой, дитино, ти ніколи ні над чим не подумаш! Думаєш тільки все про себе і свої приємности. Але ти подумав, як прийти до нас з Джексонового острова лиш на те, щоб посміятися з нашого горя. Ти й про се подумав, як обдурити мене казкою про свій видуманий сон, лише *про те* не подумав, як би то заощадити нам горя і пожаліти нас.

— Тіточко любя, я вже тепер знаю, як це погано, але я не думав так зле. Слово даю, що ні! Та й приходив я зовсім не того, щоб із вас сміятися!

— А чогож?

— На те, щоб сказати, щоби ви не журилися, бо ми не потопилися.

— Ой Томе, Томе, я булаб найщасливішою людиною під сонцем, якби лиш могла повірити, що в тебе справді була така добра думка. Але ти добре знаєш, що так не було, Томе, та й я того певна, Томе!

— Алеж справді так, Тіточко! Щоб я з цього місця не встав, що так!

— Ах, не бреш, Томе! — тільки не бреш. Бо се ще гірше!

— Я не брешу, тіточко, се свята правда. Я хотів лише, щоб ти не журилася і лише тому приходив сюди.

— Не знаю, що далаб я за те, щоби повірити, що се правда. За це я простилаб тобі не одно, Томе. Я навіть булаб рада, що ти втік. Але се не може бути. Чомуж ти, моя дитинко, мені того не сказав і знову втік?

— Чому? Бачиш, тіточко, як ви зачали говорити про панахиду, я собі зараз подумав, як то буде гарно прийти і сховатися в церкві і я не хотів такої гарної

думки попсувати. Тому я сховав свою кору назад в кишеню і мовчав.

— Яку кору?

— А оцю кору, на якій я написав, що ми стали піратами. Тепер мені жалко, що ти не пробудилася тоді, як я тебе поцілував.

Суворі морщини на тітчиному лиці вигладилися в її очах засяла ласкавість.

— І ти мене справді поцілував, Томе?

— Поцілував, тіточко!

— Чи се правда, Томе?

— Щира правда, тіточко!

— Чомуж ти мене цілував, голубчику?

— Бо я тебе так люблю і ти стогнала крізь сон, а мене се боліло.

В тих словах тітка вичула правду. І старенька тітка сказала дрожачим голосом:

— Поцілуй мене ще раз, Томе і йди собі до школи! Та не гніви мене більше.

Тільки що хлопець вийшов, як старенька побігла до комори і витягнула з неї підраний жакетик Тома-пірата. Але в сю хвилину завагалася і прошептала:

— Ні, не можу! Бідний хлопчина певно знову збрехав. Але мила така брехня, що дає стільки мому серцю радості. Сподіюся, — ні, я певна, — що Господь простить йому, бо Бог свідком, бо він це зробив із доброго серця. Ні, не буду шукати.

Відложила жакетик на бік і задумалася. Двічі простягала руку по жакетик і двічі брала її назад. Ще раз простягала руку, потішаючи себе, що сеж невинна брехня від щирого серця і не буде чим журитися. Встромила руку в кишеню. За хвилину читала Томів лист на кусочку кори, а з очей потоком плили сльози. Плакала й говорила:

— А хочби ти й мільйони гріхів мав на своїй совісти, то все простилаб тобі тепер!

XX.

Томова великодушність.

Тітка Поллі так щиро й ласкаво поцілувала Тома, що хлопець зразу повеселішав і став дуже щасливий. Ішов у школу, а на серці було легко. На луці пощастило йому наздогнати Бекі. Його вчинки звичайно виходили з душевного настрою. Так і тепер не надумуючися, підбіг до неї і щиро промовив:

— Бекі, я нині рано був дуже нечемний супроти тебе. Мені дуже жаль, але я вже ніколи а ніколи в життю того не зроблю. Будь знову добра для мене. Будеш?

Дівчина спинилася і сердито глянула йому в вічі:

— Панс Томо Соєре, прошу звільнити мене від вашого товариства. Я не хочу з вами більше говорити — ніколи!

Покрутила головою і пішла собі. Том так і остовпів з дива, що навіть не сказав їй: „І обійдеться, горда гуско!“ Подумав про се аж тоді, коли було вже пізно. Не сказав ані слова, але його лють була велика. Входячи в школу, дуже жалував, що вона не хлопець, а то вже знає, якої дав би прочуханки. Коли переходив попри неї, кольнув її якимсь дошкульним словом. Бекі відповіла собі — і це їх надобре посварило. Бекі вже не могла діждатися початку науки, бо аж пекло її чим скорше побачити, як каратимуть Тома за помазану книжку. Коли попереду ще вагалася, чи не зрадити Альфреда Темпля, то тепер вже зовсім про те не думала.

Бідній дівчинці і не снилося, яке грізне лихо над нею нависло. Учитель містер Добінс дожив уже поважних літ, але не досяг того, що було його мрією. Він хотів стати лікарем, але його бідність учинила його лише зви-

чайним сільським учителем. Що дня, коли всі діти були заняті, виймав зі столика якусь таємничу книгу і починав пильно читати. Цю книгу тримав у столі під ключем. Не було ні одного школяря в клясі, щоб не горів цікавістю бодай раз зазирнути в таємничу книгу, але не було нагоди. Кожна дитина що иншого думала про цю книгу, але ні одна нічого певного не знала. Бекі проходячи попри столик, побачила в ньому ключ. Прегарна нагода! Вона оглянулася: в клясі ні живої душі, вона сама. В сюж мить була вже книжка в її руках. Наголовок „Анатомія“ не вияснив їй нічого, отже взялася скоренько перевертати картки. Зараз на початку попала на гарно красками розмальований малюнок людського тіла. В цю хвилину якась тінь впала на книжку. Том тихенько увійшов у клясу і глянув їй через плече на малюнок. Бекі метнулася зачинити книжку, але так нещасливо, що майже до половини розірвала малюнок. Кинула книжку в столик, обернула ключик і розплакалася з сорому і гніву.

— Томе Соєре — скрикнула вона — ти простак! Підкрадатися і підглядати когось та слідити, як се ти робиш!

— Я не міг знати, що ти тут щось оглядаєш!

— Ти повинен стидатися, Томо Соєре! Тепер певно на мене скажеш! Ох! Що мені тепер діяти? Мене ніколи ще не били в школі, а тепер певно будуть бити!

Том не відзивався. Вона тупнула своєю маленькою ніжкою і крикнула:

— Ну, то що, кажи, коли хочеш. Але стривай і ти діждешся свого! Се гидко, гидко! — І заходячися від плачу, вибігла з кляси.

Том аж отетерів від того всього. Потім сказав до себе: — Ну, чи не глуда дівчина! Ще її в школі не били! Овва! Щож такого великого різочка. Що за ніжні со-

творіння ті панночки, і як різок бояться. Я ані думаю говорити старому Добінсові на цю гусочку, та що з того. Він і без мене довідається. Почне допитуватися, хто це зробив, а коли ніхто не признається, то буде питати по черзі кожного зокрема і зміркує по лиці. Дівчина зараз сама зрадиться. Немає в них ані за мак сміливости. Попадеться, не викрутиться бідна Бекі. А подумавши додав: Про мене, добре їй так. Вона раділаб від серця, якби мене таке спіткало. Нехайже тепер сама попробує!

Том вийшов до гурту школярів, що галасували на дворі. Незабаром прийшов учитель і почалася наука. Але наука Тома не дуже займала. Як тільки глянув у сторону дівчат, сумне личко Бекі дуже турбувало його. В нього не було ніякої причини жаліти її, а все таки не міг тішитися з її нещастя. Саме побачив учитель помазану Томову книжку і всю Томову увагу захопила тепер його власна справа. Бекі на хвилю отямилася зі своїх чорних думок і уважно слідила, що то буде. Не вірила, щоби Том міг викрутитися від карі. І не помилилася. Чим більше Том перечив, тим ставало гірше. Бекі хотіла Томовою карою натішитися і їй здавалося, що вона вже тішиться. Але як настала рішуча хвиля, вона мало не схопилася з місця, щоби сказати на Альфреда, та зараз перемогла себе. „Таж Том певно скаже, що я роздерла малюнок. Ні, не скажу ні слова, хочби ходило о його життя“.

Том дістав пару різок і вертав на своє місце, ні трохи не гніваючися. Може се він справді сам розлив на книжку чорнило, ганяючися за товаришами. А спершу випирався лиш для форми, бо такий вже в школі звичай, а потім стояв при своєму, бо так наказувала „честь“.

Минула ціла година. Учитель сидів і дрімав на своїм троні від монотонного гудіння дітей, що півголо-

сом училися. Аж ось містер Добінс протягнувся, позіхнув, відчинив столик і витягнув книжку. Довго держав її надумуючися, чи читати, чи ні. Сонні діти мало цікавилися тим, але лиш двоє бистро стежило за тим, що учитель робить. Містер Добінс подержав книжку в руках, нарешті положив її на столику і лагодився читати.

Том глянув на Бекі. Він бачив раз залякану, безпомічну серну, яка дивиться на смертоносне дуло. Така нещасна й безпомічна була Бекі. В туж мить забув про свою сварку з нею. Треба щось вигадати, але зараз, скоро як блискавка, — бо буде за пізно. Але думка про близьку небезпеку спинила його вигадливість. Хотів скочити, вирвати книжку з рук учителя і втекти. Хвилинку розважав — і пропало. Учитель вже відчинив книжку! Колиб завернути втрачену хвилинку! За пізно! Тепер не було для Бекі ратунку. Грізно глянув учитель по клясі. Всі затремтіли і під його сердитим поглядом поспускали очі. Був такий страшний, що й найневинніші перелякалися. Стало тихо. Учитель збирав сили, а гнів більшав. Потім остро спитав:

— Хто роздер цю книжку?

Тихо, хоч мак сій. Можна було чути, як голка впаде на землю. Тривожна тишина. Учитель пильно приглядався школярям і шукав винного.

— Бенджаміне Роджерс, ти роздер книжку?

— Ні! — І знову тихо.

— Джо Гарпере, ти?

Знову — ні! Тома почало вже мучити оце допитування. Учитель переглянув уважно ряди хлопців, хвилинку подумав і звернувся до дівчат:

— Еммі Льоренс?

Вона заперечила головою.

— Грес Міллер?

Ця також.

— Сузанно Гарпер, ви?

— Ні.

Тепер черга на Бекі. Том тремтів увесь зі зворушення; бачив, що нема для неї виходу.

— Ребеко Течер — (Том поглянув на неї, була біла як смерть), — чи се ти — ні, дивися на мене! (Бідна дівчинка з благанням склала рученята), — чи се ти роздерла книжку?

Щаслива гадка мов блискавка майнула в Томовій голові. Схопився і голосно скрикнув:

— Се я зробив!

Школярі зацікавилися з дива, почувши таке неймовірне, божевільне признання. Том постояв хвилину непорушно, щоби отямитися, а тоді вийшов з лавки, щоб відібрати кару. Здивування, подяка, подив, які вичитав у ясних очах бідної Бекі моглиб бути заплаатою за сто раз тяжчу кару. Одушевлений сяєвом свого гарного вчинку, витерпів не писнувши навіть, найлютішу кару, таку, якою містер Добінс не карав ще у своїй люти нікого. Учитель заострив іще кару двома годинами карцеру по науці. Том прийняв і те спокійно. Він знав добре, хто на дворі ждатиме на нього і не жалітиме втрачених двох годин.

У вечері Том поклався спати і міркував собі, якби то добре віддячитися Альфредові Темпель, бо засоромлена Бекі каючися, розказала йому всьо, і не промовчала навіть своєї зради. Але жадоба пімсти уступила перед радісними почуваннями, і Том солодко заснув, а в ухах йому дзвеніли ще ласкаві слова Бекі:

— Ах, Томе, як ти міг бути таким великодушним!

XXI.

Кінець шкільного року.

Наближалися ферії. Учитель, який і так був суворий, ставав ще остріший і більше вибагливий, бо хо-

тів, щоб у день іспиту його школа як найкраще попнсалася. Його різка та лінійка не знали вже відпочинку. Вони гуляли, особливо, по найменших школярях. Тільки старші хлопці і молоді панночки з недільної науки не кушали „березової кашки“. А рука в містера Добінса була важка, бо хоч під його перукою ховалася як коліно лисина, то проте був се мужчина дужий і мав велику силу в руках. Чим ближче до іспиту, тим різкіше виявлялася уся та лють, що дримала в нім. Здавалося, що він відчував якусь звірячу розкіп, караючи за найменшу провину. Через те діти переводили дні у тривозі. а ночами продумували над пімстою. Вони не пропускали ні одної нагоди, щоби вчителеві не зробити якоїсь пакости, але він все виходив побідником. За всяку пакість карав так поважно й немилосердно, що хлопці вертали зовсім „розбиті“. Нарешті хлопці зробили заговор і придумали плян, що їм мав принести певну побіду. Вони приєднали собі сина маляря, що малював вивіски, розказали йому свій замір і просили помочі. Той дуже зрадив, бо мав свої причини прилучитися до местників. Учитель мешкав у домі його батьків і приводив їх нераз до такого, що було за що його ненавидіти. Вчительева жінка задумала поїхати за кілька днів на село в гостину, і виконати плян не було вже ніякої перешкоди.

Завсіди приготовляючися до чогось великого — важного, вчитель випивав „для відваги“. Хлопець обіцяв, що як учитель перед іспитом випе, то він вже „своє зробить“. В останній хвилині розбудить його і він швиденько поспішить у школу.

Прийшов очікуваний день. О осьмій годині вечером школа прибрана вінками, зеленими галузками і цвітами аж сяла вогнями. Як цар сидів учитель велично на своїй катедрі, а за спиною чорна таблиця. Було видно, що він під чаркою. По обидвох боках в лавках сиділи батьки дітей і достойники міста. Ліворуч за ними на

високому підвисшенні сиділи школярі та школярки, що мали пописуватися на шкільному святі. А перед катедрою розсілися рядом школярі. Тут були малі хлопці. вимиті і причепурені, за ними більші хлопчиська. а далі дівчата в сніжно-білих муслінах.

Вони пишалися своїми білими, голими ручками, стародавніми бабусиними наруччями, стяжечками та квітками у волоссю. Решту салі виповнили ті школярі, що тільки прислухувалися.

Почався іспит. Виступило маленьке хлопя і соромлячися, переповіло віршик:

„Ледве ймете віру, що один із нас,

Ще й такий маленький, говорить до вас“, і т. д.

Воно робило рученятами вивчені рухи неначе машина, яка одначе трохи зіпсована. Хоча дуже перелякане, переповіло віршик аж до кінця, поклонилося і серед бурі оплесків вернуло на своє місце.

Маленька засоромлена дівчинка продзібоніла віршик „Маленьке ягнятко“, вклонилася, згинаючи невміло коліно, одержала свою пайку оплесків і червона та щаслива вернула на своє місце.

Тепер вийшов Том Соєр і гордий та певний себе став виголошувати грімко і з захопленням добре відомі й вічні вірші: „Волю дайте мені або смерть“. Вимахував руками, але в половині спинився. Ноги почали дрожати і мало не впав. Правда, усі жаліли його, але й мовчали. Ніхто не підповів. Учителю насунив брови, зморщив грізно чоло і це Тома ще більше змішало. Том якусь хвилинку ще хотів себе ратувати, але вкінці вернув у лавку засоромлений, побитий. Відозвалися несміливі оплески та зараз і заніміли.

Далі виголошено: „Хлопець на горючому кораблі“, опісля „Пропала сила Вавилону“, і ще інші перлини поезії. Потому пішли вправи в читанню і мала кляса латинників добре пописалася знанням латини. Та най-

більшою принадою цілого вечера було читання „самостійних творів“ „молодих дам“. По черзі виходила кожна на край підвиснення, розгортала свій рукопис, завязаний гарною стяжечкою і починала читати дуже виразно і з чуттям. Теми тих творів були ті самісінькі, які задавано при таких нагодах їх матерям, бабуням і прабабуням, словом: усьому жіночому поколінню аж до хрестоносних походів. Тут мусіла бути: „Приязнь“, „Згадки про минулі дні“, „Релігія в історії“, „Країна мрій“, „Користи з культури“, „Порівняти різні форми правління“, „Мелянхолія“, „Дитяча любов“, „Туга серця“.

Усі твори визначалися ніжною приманчивістю, пересадою і надміром загально відомих цитатів. А всі кінчилися якоюсь моральною наукою.

Найперше прочитано „вір“: „Чи се життя?“

Підчас читання дехто скрикнув: „як гарно!“ „щира правда“ — і коли читання скінчилося якоюсь величньою наукою, то від оплесків аж саяла гуділа.

Потому встала струнка дівчина з сумовитим личком, бліда немов від пілюль або лихого травлення та відчитала свою „поезію“:

„Прощання дівчини знад Міссурі з Алябамою“.

„Прощай Алябамо, ти люба мені,
Та мушу покинуть тебе на весні.
Гризе мене смуток у серденьку з краю
І туга зідає, як тільки згадаю,
Як тут я блукала в квітчастих лісах,
Гуляла по твоїх річок берегах,
Півсонне журчання хвиль твоїх ловила,
І зірка промінням всю душу поїла.
Не буду я в серці ховать свою тугу,
І вилити біль свій пекучий не стидно:

Бо се не чужому, а близькому другу;
 Всім, хто мені любий, най буде се видно.
 Дочки Алябами, подруги мої,
 Ви були потіхою, щастям мені.
 Як з вами розстатись, то тужу за вами, —
 Ой там моє серце, в лугах Алябами!

Аж ось виступає смуглява чорноока і чорноволоса молода дама. Стоїть якийсь час мовчки, приймає трагічну поставу і починає поволи її поважно читати:

Примари.

„Ніч була темна її бурхлива. Високо на небі не мигтіла ніодна зірка, лиш глухий гуркіт без унину стрясав тремтяче ухо, а страшні блискавки роздирали чорні хмари і немов кпили собі з Франкліна, що зважився зломити їхню силу. Буйні вітри вилітали зі своїх тайних печер, гуділи і вили, як колиб хотіли зробити природу ще більше дикою. В таку темну, трагічну хвилю моя душа ридала в глибокому горю за людським співчуттям. І тоді:

„Явилась вона мов потіха, провідниці її порада,
 Моя зоря в журбі, єдина у життю принада“.

Вона явилась як ясна постать, що її тільки на образах малюють: цариця краси. Її хід був легкий і тихий, і якби не діткнула мене своїм чаром, я булаб її не помітила як не одну красу, що пройшла поуз мене неспостережно. Була сумна як ледяні сльози грудня“.

Ті грізні нісенітниці були на десятиох сторінках і кінчилися таким безпощадним громом на всіх недовірків, що за се дістала першу нагороду. Однодушно признано, що це найкращий твір з усіх, які прочитано на тому вечері. Мер місточка вручив щасливій авторці нагороду і промовив, що відколи живе, не чув нічого гарнішого її красномовнішого, і що сам Данило Вебстер міг би гордитися таким твором.

Треба запримітити, що майже в усіх тих творах приходило слово „чудово“, а людський досвід називано „книгою життя“.

Тепер піднявся учитель, відсунув своє крісло, повернувся спиною до слухачів і взявся рисувати на таблиці карту Америки, щоби відтак питати з географії. Але його непевна рука якось дивно ходила, з рисунку не виходило нічого і в кімнаті почали тихенько сміятися. Він догадався, що се за знак, зібрав усі свої сили, стер губкою невдалий рисунок і рисував на ново, але виходило ще гірше і сміх більшав. Він звернув усю свою увагу на роботу, щоби нічим не дати збити себе з пантелику.

Він почував, що всі очі звернені на нього і думав, що аж тепер добре рисує, але сміх не змовкав. Та воно й не диво. Саме над учителевою головою були в стелі малі дверцята на стришок. Тими дверцятами спускав хтось kota на мотузку. Кіт був обв'язаний за попереки широким ременем, а голова обмотана шматами певно тому, щоби не м'явчав. Кіт кидався в воздуху, то чіплявся кіхтями мотузку, то спускався вниз і тріпав лапами в повітрі. Регіт ставав усе голосніший. Кіт спустився нижче і вже остало йому тільки десять сантиметрів до вчительової голови, а він завзято рисував дальше. Кіт спускається нижче й нижче і нараз запустив свої острі кігті в перуку на вчителевій голові. Нагло мотузку шарпнув і підтягнув kota з перукою на стришок. Аж тут нараз засяла вчительова голова на всю салю—син маляря вчителеву лисину позолотив. Іспит неждано скоро скінчився. Хлопці пімстилися. Настали ферії.

XXII.

На суді.

Нарешті сонна одноманітність в місточку скінчилася. Почалася судова розправа за вбивство і люди за-

раз про те заговорили. Бідний Том не знав, куди від тих розмов заховатися. Скільки разів хто заговорив про те душогубство, він починав тремтіти, бо нечисте сумління й страх казали, що це навмисне роблять при ньому всякі натяки, аби тільки він дав себе піймати. Він і сам не міг уявити собі, як міг би хто догадуватися, що він щось знає про душогубство, а всеж таки не мав спокою і, як слухав такі розмови, то робилося йому то холодно, то горяче. Раз покликав Гека на бік, щоби з ним розмовитися по щирости. Він сподівався, що йому полегчає, як хоч на хвилину дасть волю язикові і хоч половину своєї журби перекине на плечі товариша недолі. А ще до того хотів упевнитися, чи Гек не зрадив кому тайни.

— Геку, ти з ніким не говорив про те?

— Про що?

— Таж ти знаєш про що.

— Алеж Томе, певно що не казав нікому.

— Ані слова?

— Ані словечка. А чому ж ти питаєш?

— Так, — я боявся...

— Чоловіче, таж ти знаєш, що ми і двох днів не прожилиб, якби ми це виявили.

Том трохи заспокоївся. По хвилі сказав:

— Правда, Геку, що тебе не може ніхто присилувати це виявити?

— Мене присилувати? Якби я хотів, щоб мене той червоний чорт втопив, то тоді може й присилувалиб мене — а інакше, то певно ні!

— Ну, то добре! Я думаю, що ми безпечні, поки держимо язик за зубами. Не завадить одначе ще раз заприсягнутися. Певніше буде!

— Добре, присягаймо.

І знову повторили страшну присягу з усією церемонією.

— Що властиво балакають у місті, Геку? Мені аж шумить від того в голові.

— Що балакають? Нічого, тільки Поттер і Поттер і так без кінця. На мені аж зимний піт виступає, як се чую. Найрадше заховавсяб під землю.

— Так і зі мною буває! Я певний, що він пропав. Чи жалко тобі його бідолаху?

— Певно, що жалко, я іноді аж плачу, так жалко! Не багато він варт, але не скривдив нікого. Ловив собі рибу, щоб мати який гріш на горівку, а підхмелиться, то потім волочиться весь день, але це нічого злого. Всі ми не кращі. А всеж таки він не зла людина. Це вже гріх булоб казати. Раз дав мені пів риби, хоч сам не мав більше і був голодний. Нераз допоміг мені, як я був у клопоті.

— А мені, знаєш Геку, все латав паперового орла і начіплював гачок на вудку. Знаєш, я дуже хотів би, якби ми могли його визволити.

— Який же ти, Томе! Та се не легке діло. А хоч би й визволили, то вони знову зловилиб його.

— Та правда, але я не годен слухати, як всіяке говорять на нього так, якби він був якимсь чортякою. а він чейже нічого не винен.

— І мене це сердить, Томе. Всі говорять, що він усе виглядав як кровожадний душолюб, що вже давно пора повісити його.

Так вони й говорять. А я ще чув, що його зараз злінчують, якби лиш суд увільнив його.

— І вони те зроблять.

Хлопці балакали ще довго, але се їх не розважило. Коли прийшов вечір, наші хлопці стояли вже перед малю, самотною тюрмою. Вони сподівалися, що ось-ось станеться якесь чудо і їх мука скінчиться. Але не сталося нічого надзвичайного. Ні ангели, ні русалки не з'являлися на поміч нещасному.

Хлопці підійшли до малого, заґратованого віконця, як вони це вже нераз робили і подали Поттерові трох тютюну і сірників. Його арешт був низький і сторожі не було. Хлопців все якби ножем різали його слова вдяки за ті малі даруночки, а тепер ще більше ніж звичайно. Вони почували себе найбільшими страхополохами і зрадниками, коли Поттер заговорив:

— Спасибі вам, хлопці! Ви були дуже добрі для мене, так добрі, як ніхто в місточку. І я вам того не забуду. Нераз собі думаю: я ціле своє життя був добрий для малих хлопців, латав їхніх орлів, показував, де найкраще ловиться риба і всі забули старого Поттера в нещасті, всі. Лиш Том і Гек ні, вони не забули, — і старий Поттер про них також не забуде. Дивіть хлопці, я вчинив страшне діло, бо був п'яний і не при умі, а тепер повисну на шибениці. Се буде по правді, а може й ліпше для мене. Бо яке моє життя?... Ну, та годі про те... Не хочу вас лякати. Ви обидва були такі добрі для мене. А от, що я вам скажу, хлопці: не впивайтеся ніколи, як не хочете опинитися тут, де я сиджу. Ану, підійдіть трохи, ближче, сюди до світла... так. Яке се щастя видіти при лихій годині ваші приязні личка, а я не виджу ніяких більше крім ваших. Добрі, дружні личка! Ану, вилізьте один одному на плечі, щоб я міг доторкнутися вас рукою — оттак! Ось так, то добре! А тепер подайте мені ваші ручки, я стисну їх. Ваші малі рученята пролізуть крізь ґрати, моя рука занадто велика. Маленькі, слабенькі ваші рученята, а скільки добра вчинили Поттерові, і вчинилиб ще більше, якби лиш могли...

Том вернувся до дому дуже пригнічений, а в ночі мучили його страшні сні. Другого дня він усе блукав біля судового будинку; якась дивна сила тягла його сюди. Він нераз хотів увійти в середину, але все переміг себе. З Геком було так само. Вони з тривогою оминали один одного. Обидва силкувалися втікти відси, але якась

непереможна сила притягала їх знову сюди. Том щурив уха, як лиш хто виходив із салі, але всі звістки були невеселі. Петля круг нещасливого Поттера затягалася що раз тісніше. Другого дня в вечері ходили чутки, що свідoctва індійця Джо ніхто не заперечив і що заздалегідь можна догадатися, який буде присуд присяжних суддів.

Том довго блукав того вечера і пізно вернувши до дому, вліз до своєї кімнати крізь вікно. Тремтів цілим тілом і довго не міг заснути.

Другого дня збіглося до суду майже ціле місто. Се був великий день, бо мав запасти присуд. Народу сила — і мужчин і жінок. Довго чекали, доки ввійшли присяжні судді і посідали на своїх місцях. Через кілька хвилин увели Поттера; він був блідий, змарнілий, дивився трівожно й безнадійно, а на руках бряжчали кайдани. Всі приглядалися йому цікаво, але й без жалю. Так само цікаво дивилися на індійця Джо, котрий, як звичайно, сидів незбагнений, холодний і спокійний. Ще хвилинка і увійшов суддя, а шеріф оповістив, що починається розправа. Адвокати перешіптувалися і порядкували свої папери. Усі ті подробиці робили велике вражіння.

Викликали свідка, який свідчив, що бачив Поттера того дня досвіта, як він у потоці вмивався, і як від нього зараз сховався. По кількох питаннях прокуратор сказав:

— Пан оборонець має голос.

Обжалований підніс очі, але зараз таки спустив їх, коли його оборонець заявив:

— Зрікаюся голосу.

Другий свідок заявив, що ніж знайдений біля трупа є Поттерів. Прокуратор знову запитав, чи оборонець не має про що свідка запитати, але той заявив, що ні.

І третій свідок сказав, що бачив сей ніж часто в руках Поттера. Прокуратор знову сказав:

— Пан оборонець має голос.

І втретє відповів оборонець спокійно і холодно:

— Я свідка не маю про що питати. Зрікаюся голосу.

Люди стали неспокійні і дивувалися. Невже цей оборонець ні трохи не подбає о те, щоб вратувати життя свого клієнта?

Багато свідків посвідчило, як Поттер підозріло заховувався, коли його привели на місце душогубства. Але і тих оборонець не питав і вони відійшли.

Кожну подробицю з того, що діялося того памятного дня на кладовищі, потверджували гідні віри свідки, але Поттерів оборонець їх про ніщо не питав. Тепер люди ще більше здивовані і невдоволені почали голосно відказувати, аж предсідник мусів їх напімнути.

Прокуратор промовив коротко:

— Поважні свідки ще й під присягою впевнили нас в тому, що сей нещасний чоловік справді допустився того злочину. Думаю, що все зовсім ясне, судить по вашій совісті.

З грудей нещасного Потера добувся тяжкий стогін: він закрив лице руками і німо хитався то взад то вперед. Глибока, важка тишина настала в салі. Мужчини були схвильовані, а жінки із співчуття плакали. Нарешті промовив оборонець:

— Панове судді і присяжні! На початку розправи я задумав оборонити свого клієнта тим, що він вдіяв сей страшний злочин у хвиливім затемненні ума, бо був до безтями п'яний. Так боронити підсудного я тепер не думаю — і звертаючися до возного, сказав: — Приведіть сюди Тому Соєра.

На всіх обличчях здивування й зацікавлення. Навіть Поттер здригнувся і ожив. Очі всіх цікаво звернулися на Тома, як він підійшов до стола і заняв місце свідка. Хлопець був змішаний і дуже переляканий, його заприсягли й почали питати:

— Томо Соєре, де ви були сімнадцятого червня опівночі?

Том глянув на бронзове чоло індійця Джо і слова завмерли йому в горлі. Вся саля здержала віддих, але Том не відповідав. Аж через кілька хвилин спам'ятовся і тремтячим голосом промовив стиха:

— На кладовищі.

— Говоріть трохи голосніше. Не бійтеся! Отже ви були на —

— На кладовищі.

Згірдлива усмішка майнула по лиці індійця Джо.

— Чи ви були близько могили старого Віліємса?

— Так пане!

— Говоріть голосніше і спокійно! Як менше більше близько?

— Оттак як від мене до вас.

— Чи ви були сховалися, чи ні?

— Я був сховався.

— А де?

— За в'язами, що ростуть край могили.

Індієць Джо ледве помітно затремтів.

— Чи був іще хто з вами?

— Так, я пішов туди разом із...

— Стривайте! Нам не треба ще знати імени вашого товариша. Як буде треба, довідаємося. Щож ви мали з собою?

Том зупинився і змішався.

— Говоріть сміло, мій хлопчику, не бійтеся. Говорити правду, все чесно. Отже, що ви мали з собою?

— Тільки — тільки здохлого kota.

Всі засміялися, але предсідник скоро в спокоїв салю.

— Ми пізніше покажемо панам кістяк того kota.

А тепер хлопчику, розкажіть нам усе, що ви там бачили, розкажіть гарно по своїому так, як знаєте. Тільки нічого не минайте, а що найважливіше, нічого не бійтеся.

Том почав оповідати, спершу боязко і заликуючися, а відтак сміливо, виразно й голосно. У великій салі стихло, дзвенів тільки чистий дзвінкий голос Тома. Не зводили з нього очей і затаївши духа, ловили жадібно кожне його слово — судді, і присяжні, і слухачі. Так зацікавило всіх страшне Томове оповідання. Зворушення дійшло до вершка, коли хлопець сказав: „Як тільки лікар ударив Поттера дошкою і той аж повалився, тоді прискочив індієць Джо з ножем і....“

Трас! Як блискавка зірвався індієць Джо зі свого місця і розтручуючи тих, що стояли йому в дорозі, протиснувся до вікна. вискочив крізь нього — і зник.

XXIII.

Томова журба.

І знову став Том преславним героєм у місті. Старі його пестили, а хлопці йому завидували. Його імя сталося навіть безсмертне, бо місцева газетка під небеса вихваляла його геройський вчинок. Дехто пророкував, що він може стати колись навіть президентом, — якщо його передтим не повісять.

Своїм звичаєм люди стали солодкі й ніжні до Поттера і так його жаліли, як передше лаяли. Та се вже такий світ і за це нема чого його судити.

Дні минали Томові серед щастя й тріумфу, за те ночі тяглися серед безсонниці й тривоги. Йому завждо ввижався індієць Джо, як женеться за ним з ножем. Не було такої спокуси, якб виманила Тома в вечір з хати. Бідолашний Гек так само боявся, бо Том розповів Поттеровому оборонцеві всю правду саме в вечір перед днем присуду і Гек аж тремтів, що і його притягнуть до тої справи. Правда, індієць Джо втік і вже не треба було йому свідчити перед судом, а до того бідний хлопчисько

взяв від оборонця слово, що не виявить його імені, але те все не вернуло йому спокою. Відколи грижа сумління казала Томові виявити оборонцеві цю страшну тайну, що була закрита на віки великою клятвою, Гек зовсім утратив віру в людей.

Що дня чуючи щиру подяку від Поттера, Том був гордий і радів, що виявив тайну, але в ночі він каювся, що так зробив. То боявся, що індійця Джо ніколи не піймають, то знову бажав, щоби його ніколи не піймали. Він був певний, що доти не буде міг спокійно дихати, доки індієць Джо не згине і він не побачить його трупа.

Визначили нагороду тому, хто піймає, перешукали цілу околицю, але індійця нігде не знайшли. Спровадили собі із Сен-Люї якогось всевідучого й страшного детектива. Він нишпорив то ту, то там, крутив свою „розумною головою“, показував таємничий вид, ніби щось знає і вкінці осягнув те, що звичайно осягають такі люди, як він. Попав, бачите, „на слід“. Алеж того „сліду“ не можна було ані засудити, ані повісити. Розумний детектив відіхав, а Том, як і попереду, не находив спокою, бо чув, що над ним нависло лихо.

Помаленьку минали дні за днями, а з ними минав і страх, що так дуже мучив бідного хлопця.

XXIV.

Будинок, де страшить.

В житті кожного хлопця буває такий час, коли його жене непереможна сила йти шукати за захованими скарбами. Таке бажання загорілось і в серці Тома. Він зараз пішов шукати за Джо Гарпером, але не міг його знайти. Не застав дома і Бен Роджерса, бо той пішов ловити рибу. Припадком стрінувся з Геком Фіном, „Кривавою рукою“. Ну, то й се добре! Том повів його в затишний куток і виявив йому довірочно свою гадку. Гек зараз

згодився. Він був усе готов бути там, де сподівався
найти розривку, і де не треба було грошей. В нього було
досить вільного часу, який не коштував нічого.

— Деж будемо копати? — спитав Гек.

— Де захочеш.

— Якто, хібаж скарби є всюди?

— Ну, та не всюди. Лиш в деяких місцях. Десь на
якомусь острові, або в старій спорохнявілій скрині, за-
копаній під старим перегнилим пнем дерева, саме там,
де опівночі паде тінь; але найчастіше під помостом по-
кинутих хат, в яких страшить.

— Хтож там закопує скарби?

— Хто? Розуміється, що розбійники. А ти думав,
що хто инший? Може такий пастор з недільної школи?

— А хіба я знаю? Якби я мав скарб, то яб його не
закопував, а видавав і жив весело.

— І я так само. Але розбійники роблять інакше;
вони все закопують і там він собі лежить.

— І ніколи не приходять подивитися на нього?

— О, вони певно хотілиб його забрати, але або за-
бувають знаки, де його заховали, або вмирають. І тоді
такий скарб лежить цілими віками і ржавіє. По якімсь
часі знайде хтось старий, пожовклий папір, на якому
написано, по яких знаках можна відшукати скарб. Та-
кий папір треба часом відчитувати й цілий тиждень або
й довше, бо він писаний тайним письмом або гієро-
гліфами.

— Гієро — щож воно таке?

— Гієрогліфи — се малюнки то що, от щось таке,
що думаєш, що воно нічого й не значить.

— А ти маєш такий папір, Томе?

— Ні.

— Ну, і якже ти знайдеш сі знаки?

— Знаки? Мені їх не треба. Я знаю добре, що такий скарб закопаний або під опущеною хатою, де страшить нечистий, або на острові, або під старим спорохнявілим деревом. Ми вже трохи шукали за скарбами на Джексоновому острові і можемо там іще раз пробувати копати. А он там у горі над потоком є порожній будинок, де страшить і я знаю багато старих спорохнявілих дерев.

— І під кожним деревом є закопаний скарб?

— Та дурненький же ти! Розуміється, що ні.

— А як знатимеш, де копати?

— Скрізь треба шукати.

— Томе, таж на те, чоловіче, треба цілого літа.

— Ну, то що? А як знайдеш горщик з якою сотнею долярів, або повну скринку діамантів, то що тоді, га? Очі в Гека аж заясніли.

— То був би рай! Я взяв би собі гроші, а діаманти лишив би тобі!

— Добре, я не викинув би їх, будь певний! Ти знаєш, що не один із них варт більше як двацять долярів, а нема ні одного, щоб не був варт половини або й цілого доляра.

— Чи справді?

— Алеж так! Спитай кого хочеш. Хібаж ти ще ніколи не бачив діамантів, Геку?

— Ні, таки не бачив.

— О, королі мають цілі купи діамантів!

— Я не знаю ніяких королів, Томе.

— Певно, що ні. Але поїдь, Геку, в Європу, то побачиш, там вони цілими громадами бігають.

— Бігають?

— Бігають! Чи ти вдурів? Деж вони бігають?

— А от, ти кажеш.

— Говори до нього! Я хотів тільки сказати, що там можна їх побачити — але вони не бігають, чогож би їм

бігати? Се я до того казав, що там їх без ліку! Наприклад старий, горбатий Річард.

— Річард — А ще як?

— Ну, Річард, тай більше ніяк. Королі мають усе лиш одно імя.

— Справді?

— Аякже, все лиш одно.

— Ну, коли їм із тим добре, Томе, то про мене! Але я не хотів би бути королем і мати лише одно дрантивне імя, як який мурин. Ну, але скажи мені тепер, деж будемо насамперед копати?

— Я й сам іще не знаю. А що якби ми так спробували насамперед під онтим старим деревом, на горбочку над потоком?

— Добре, нехай буде і там.

Вони роздобули десь стару лопату й мотику та й пішли. Йшли годину. Зігрілися й потопилися, тому радо кинулися відпочити в холодку під вязом, повитягали люльки і стали курити.

— Ото гарно — сказав Том.

— Справді.

— Слухай, Геку, як знайдемо тут скарб, то що ти зробиш із своєю частиною?

— Е! Що дня їстиму пампушки і заливатиму вином і содовою водою, буду все ходити до цирку, як до нас заїде. — О, я вже буду собі вживати!

— А заощадити не думавш нічого?

— Заощадити? Та нащо?

— Так, аби мати й на потім.

— А се нащо, Томе? Готов знову вернутися мій батько, забере їх в мене і пропе. Краще посліпитися і самому їх протратити. А ти Томе, що зробиш із своєю часткою?

— Куплю собі новий барабан, правдиву шаблю, червону краватку, молодого бульдога і..... ожениюся.

— Оженишся?

— А щож.

— Ой, Томе, — ти мабуть із глузду зсунувся?

— Ну, ну..... побачиш.

— Знаєш, Томе, се найдурніше, що ти міг вигадати. Згадай мого батька й мою маму. Вони цілий день тільки билися. О, я це добре пам'ятаю.

— Ну, то що. Я ожениюся з такою, що не буде битися.

— Ой, не вір, Томе, голубе мій, вони всі однакові. Вони всі тільки б'ються. Подумай добре, Томе, над тим; кажу тобі, подумай! А як називається твоє дівчатисько?

— Не дівчатисько, а панночка .

— Один біс, одні кажуть дівчатисько, а другі панночка. Але як її зовуть?

— Колись пізніше скажу. Тепер ні.

— Нехай буде й так. Шкода, що ти оженишся, тоді я буду ще більше самотній, сам як палець.

— Е ні, не будеш. Ти будеш жити в мене. Ну, годі берімся до роботи.

Цілої пів години копали, аж пріли і нічоґісінько не викопали. Ще пів години праці й поту. І знову нічого.

— Чи скарби закопують усе так глибоко? — спитав Гек.

— Часом, але не все. Звичайно не глибоко. Ми мабуть копаємо не там, де треба.

Вибрали инше місце і взялися знову копати. Робота не йшла вже так легко, бо хлопці потомилися. Але все таки копали мовчки далі. Нарешті Гек станув, сперся на лопату, обтер рукавом з чола піт і спитав:

— А потім де ще будемо копати?

— Думаю, що під тим старим деревом, що стоїть на горбку Кардіфа за вдовиною хатою.

— О, там певно викопаємо. А вдова не відбере нам скарбу, Томе? Се її поле.

— Вона, — щоб нам відібрала? Нехай спробує! Скарб належить до того, хто його викопав, а чия земля, байдуже, і я се вже добре знаю.

Це заспокоїло Гека. Знову взялися до роботи. Раптом Гек скрикнув:

— Що за лихо! Знову не там копаємо! А тобі, як здається, Томе?

— Дивне диво, Геку! Не розумію, що се таке. Може шкодить нам яка чарівниця і тому нічого не знаходимо.

— Ото вигадав! Та хібаж чарівниці мають у день силу?

— А, правда, а я про се й не подумав. Ну, тепер вже я знаю, що такого. Ой, дурні з нас, дурні! Та требаж наперед знати, куди паде тінь від дерева опівночі. Там треба копати.

— А чорт бери! То ми дурнісінько копали. Ну, добре, прийдемо сюди в ночі. Погана дорога. А ти зможеш утекти з дому?

— Певно, що зможу. Мусимо прийти ще сьогодні, бо якби хто прийшов і побачив ями, то зараз догадається і сам зачне копати та забере нам скарб зперед самого носа.

— Ну, то добре. Я прийду в ночі і буду м'явкати під твоїм вікном.

— Добре. А тепер заховаймо лопату і мотику в корчі.

Перед самою північчю були вже хлопці на тому самому місці. Посідали на пеньок і дожидали півночі. Місце було безлюдне, далеке від людської оселі і час, як звичайно, страшний. Духи шепотіли поміж листками дерев, мари ховалися по кутиках, підглядали; десь далеко, глухо й сумно виє собака, а йому відповідає сова

похоронним голосом. Хлопцям стало моторошно й вони говорили мало. Аж ось їм здавалося, що вже повинна бути північ. Назначили місце, де лягала тінь і почали копати. Надія ожила. Копали пильно й завзято. Яма все глибшала й глибшала. Як тільки почули, що лопата наткнула на щось твердого, серця стукали радістю, але зараз зі смутком бачили, що помилилися — виходило, що се камінь, або коріння. Нарешті Том промовив:

— Шкода роботи, Геку, ми знову помилилися.

— Не може бути, Томе! Миж зазначили, де була тінь!

— Та знаю. Тоді щось инше нам перешкадажав.

— Що саме?

— А от що. Ми вгадували пору на пам'ять. А могло бути або за скоро, або за пізно.

Гекові аж лопата випала з рук.

— Це певнісінько тому! От і бачиш! Знавш що, даймо тому спокій. Ми не годні вгадати правдивої години. Та ще знаєш, страшно в ночі, всюди духи, мари, чарівниці. Мені все здається, ніби за мною стоїть якийсь дух, але я боюсь оглянутися, бо хто знав, чи инші духи тільки на те й не ждуть. Відколи ми сюди прийшли, то мороз ходить мені поза шкірою.

— Тай мені, Геку, чогось недобре. Знавш, в ту яму, де лежить скарб, звичайно закопують мерця, щоб стеріг його!

— Ой, Боже!

— Справді, я чув це нераз!

— Томе, я не хочу мати з мерцями ніякого діла.

Вони страшні для мене.

— Та й я не маю охоти! А що, Геку, як нараз який кістяк виставить голову і щось заговорить?

— Ой цить, Томе! Страшно!

— Справді, страшно, Геку. Я чогось боюся...

— Знаєш що, Томе, покиньмо сей скарб і спробуймо копати в іншому місці.

— Добре, так буде найліпше. Але де?

Том подумав хвилинку і сказав:

— У тім домі, де страшить. Там певне місце.

— Цур з ним! Я не люблю домів, де страшить. Страхи ще гірші ніж мерці. Правда, буває, що мерці несподівано заговорять і перелякають, але вони не блукають круг тебе, не зазирають через плече, коли про них і не думаєш, і не кланцають зубами. Я цього не видержу, Томе — тай ніхто не видержить.

— То правда, Геку, але мари ходять лише в ночі, а в день можемо спокійно копати.

— Се правда! Але ти сам добре знаєш, що ніхто не відважується піти біля того дому ні в день, ні в ночі.

— Ну, та се лиш тому, що неприємно йти туди, де когось замордували. Але ніхто не бачив нічого надзвичайного в цім домі, навіть в ночі, хіба часом блисне у вікнах синє світло, — але це не правдиві мари.

— Алеж, Томе, де побачиш такий синій вогник, то можеш присягати, що там духи. Таж се ясне, бо комуж треба такого світла, як не духам?

— Може й так! Але духи ніколи не показуються в день. То чогож їх боятися?

— Ну, та я нічого. Можемо спробувати і там, як хочеш. Але, але мені здається, що не буде з того добра.

Так розмовляючи, хлопці зійшли з горбка в долину, а внизу, в місячному сяєві самотою стояв дім, у котрім страшило. Ніхто в нім не мешкав. Пліт давно вже завалився, буряни росли аж до порогу, комин розсипався, замість вікон чорніли порожні діри і дах з одного боку завалився. Хвилину дивилися хлопці на цей страшний дім, сподіваючися, що ось-ось блисне в вікні синій вогник. Розмовляли шепотом, як і годилося в такому часі

й місці. Доходячи до страшного дому, вони навмисне звернули на право, щоб обійти його здалека, а потім швиденько побігли до дому лісом, яким вела стежка на другий бік горбка, до міста.

XXV.

Скарб.

Другого дня в полудне прийшли хлопці знову на те саме місце, щоби забрати своє приладдя. Томові страх хотілося як найскорше дістатися до „страшного дому“. Гекові не було так спішно. Він несподівано запитав:

— Томе, чи ти знаєш, який сьогодні день?

Том швидко перечислив у голові всі дні тижня, і переляканий глянув на Гека.

— Ой, лихо, а я про це й не думав.

— Тай я ні. Аж тепер собі нагадав, що нині п'ятниця.

— От лихо. Добре, що ми хоч тепер спостереглися, Геку. Ото булиб попались, якби були починали таку роботу в п'ятницю.

— Певно, що так! Є багато щасливих днів у році, але на п'ятницю не припадає ані один!

— Це знає й найменша дитина. А ти, Геку, може думавш, що перший це відкрив?

— Яж того не казав. Але не тільки о п'ятницю ходить. Я мав страх поганий сон; снилися мені — щурі!

— Щурі? О, то лихий знак! А гризлися вони?

— Ні.

— Ну, то ще пів біди, Геку. Якщо вони не гризлися, то се значить, що нам грозить якийсь лихо. Треба нам добре вважати й берегтися. Ліпше сьогодні не починати. Краще побавмося в Робіна Гуда. Знаєш Робіна Гуда?

— Та ні... А щож то за чоловік?

— Е, то був один із найбільших мужів, яких коли-небудь мала Англія, а ще й до того найліпший. Він був ватажком розбійників.

— Славно! Хотів би й я ним бути! А когоч він обдирав?

— Е, тільки самих шеріфів, єпископів, багачів і королів і інших таких. А бідаків зовсім не зачіпав, ще й помагав їм. Він ділився з ними всім, як із рідними братами.

— О, то мусів бути розумний муж!

— Авжеж, Геку! Се був просто найкращий чоловік, який жив коли небудь на світі. Кажу тобі, що таких людей тепер уже нема. Він міг кожного в Англії задавити одною рукою, хочби друга й звязана була. А потім брав у руку свій тисовий лук, і поціляв на півтора милі в кожний цент!

— А що се таке тисовий лук?

— Або я знаю. Звісно якийсь лук. А коли влучав сей цент не в середину, а з краю, то так сердився, що сідав і плакав. Ходи, будемо гратися в Робіна Гуда. Се гарна гра, кажу тобі, я тобі покажу, як!

— Добре.

Вони гралися в Робіна Гуда ціле пообіддя, поглядаючи тужливо на страшний дім у долині і обговорюючи, що їх може чекати завтрашнього дня. Як сонце почало вже заходити, а дерева кидали довгі тіни, хлопці пустилися до дому. Незабаром скрилися в густому лісі, що росте на Кардіфському горбі.

В суботу зараз по обіді хлопці знову зішлися на відомім місці під спорохнявілим деревом. Найперше закурили собі люльки й балакали в холодочку, а потім порпали ще трохи в давніше викопаній ямі. Не мали вправді надії щось викопати і копали тільки тому, бо, як казав Том, нераз уже так бувало, що люди переста-

вали копати тоді, коли скарб був уже під верхом, а відтак приходили інші і викопували скарби одним ударом лопати. Але й сим разом хлопцям не пощастило. І ось вони закинувши на плечі своє приладдя, пішли певні того, що не злегковажили собі щастя і зробили все те, що треба зробити, коли хто шукає за скарбами.

Як дійшли до страшного дому, то стало їм моторшно. Там панувала якась страшна, мертва тишина, розпалена жаром сонця; а надто самотна, безлюдна закутина так пригнічувала хлопців, що вони довго не зважувалися туди увійти. Нарешті підійшли до дверей і тремтячи зі страху, зазирали в хату. Побачили світлицю без підлоги, порослу хабаззям, розвалену піч, вікна без шиб і майже поломані сходи. Зі стелі звисало запорошене павутиння. Обережно й тихо — та боязко озираючися, входили хлопці в хату. Серця їм билися. Хлопці говорили пошепки, пильно надслухували всякий шелест і були готові кожної хвилини втікати.

Було тихо і наші хлопці освоювалися з цим місцем, вже так дуже не боялися і цікаво роздивлялися навкруги, дивуючися, що вони такі відважні. Навіть подивлялися себе. Їм хотілося полізти сходами на стрих і подивитися, що там є. Се значило відрізати собі відворот. Але цікавість перемогла. Вони себе один одного підбадьорили, покинули своє приладдя в куті і полізли на під. Там було таке саме знищення як і на долині. В однім куті знайшли темну комірку, де сподівалися найти якусь укриту тайну, але комірка була порожня. Вони вже зовсім нічого не боялися і саме думали вже злізти на долину та взятися до праці, коли нараз Том смикнув товариша за рукав:

— Псс!

— Що таке? — запитав Гек, побілівши зі страху.

— Псс! Тихо! Чуєш?

— Чую. Ой, Боже, тікаймо!

— Тихо сиди і не рухайся. Вони вже біля дверей!

Хлопці припали до поду і лежали, заглядаючи крізь дірки в дошках, та дрожачи зі страху й зворушення.

— Стають — ні, ідуть, — вже тут! Ані слова, Геку! О, Боже, коби то як нам вирватися!

В хату ввійшли два чоловіки. Обидва хлопці подумали собі відразу:

— Еге, таж то старий, глухонімиий еспанець, що за останні дні показується в місті — а хто другий — не знаю. Я його ще ніколи не бачив.

Той другий, то обідраний, нечесаний хлопчище, з дуже непевними очима. Еспанець був загорнений у керею, мав густі сиві вуси, а зпід широкого капелюха спадало на плечі довге, біле, розпатлане волосся. Мав зелені окуляри. Як входили в хату, то той другий щось тихо говорив. Вони посідали на землю, звернені спиною до стіни, лицем до дверей. Сей другий говорив далі. Згодом забувся і став говорити голосніше так, що вже можна було дещо розуміти.

— Ні, — казав, — я добре роздумав. Ні, не хочу. Надто небезпечно.

— Небезпечно! — пробурмотів „глухонімиий“ еспанець і тим дуже здивував хлопців, — боягуз.

Хлопці задрожали, почувши сей голос і зі страху зааніміли. Се був голос індійця Джо.

Хвилина мовчанки і... знову голос Джо:

— А є що небезпечніше понад те, що я востаннє зробив он там? — І показав пальцем у сторону міста. І чи виявилось що?

— То инша річ. То далеко від міста, ні одної хати близько. Хто там довідається, коли й ми не мали жадної користі?

— Ну, а щож небезпечніше, як приходити сюди в день? Кожний, хто нас побачить, буде зараз підозрівати.

— Я се знаю. Але після останньої глупої справи не було догіднішого місця, де можна бубоб сховатися. Тепер треба із сеї буди забиратися. Вже вчора я був би се зробив, але годі було, бо якісь прокляті хлопчиська бавились на горбочку і булиб нас побачили.

„Прокляті хлопчиська“ затремтіли, почувши ці слова і подумали, яке то щастя, що в пору згадали про п'ятницю, та рішили подождати ще один день. Тепер бажали би ждати не день, а цілий рік! Волоцюги повиймали з кишень їжу й почали їсти. Довгенько щось поміркувавши, індієць Джо сказав:

— От що, приятелю! Ти йди над ріку, на своє місце і там жди, аж дістанеш від мене вістку. Я загляну ще раз у місто і роздивлюся, що там чувати. Небезпечно дільце зробимо, як я про все розвідаюся, і обміркую. Тоді раз-два, і в дорогу в Тексас! Тільки за нами покуриться.

Тому другому видно це подобалося. Потім почали обидва позіхати, а індієць Джо промовив:

— В мене злипаються повіки. Я засну, а на тебе черга вартувати.

Кинувся на хабаззя і незабаром захропів.

Товариш стусунув його кілька разів у бік, а Джо спав. Аж ось став дрімати і вартувий. Його голова хилилася все нижче, і нарешті захропіли обидва.

Хлопці аж відітхнули.

— Тепер пора, — прошепотів Том, — ¹ходи!

Гек відповів:

— Я не годен. Я вмер би, якби котрий прокинувся.

Том намовляв, але Гек опирався. Нарешті Том обережно й тихенько підвівся та хотів йти сам. Але зараз,

тільки ступив на гнилу дошку, вона затріщала так голосно і грізно, що Том аж присів зі страху. І не важився вже ставати вдруге. Непорушно лежали хлопці й числили довгі-предовгі хвилини. Час тягся в безконечність. Їм здавалося, що настала вічність. Нарешті побачили, що сонце заходить — і зраділи.

Один із волоцюг перестав хропіти. Індієць Джо підвівся, глянув довкруги і злісно сміявся зі свого товариша, що сидів, спустивши голову аж на коліна. Штовхнув його ногою і сказав:

— Гарний з тебе вартовий, нема що казати! Добре, що нічого не трапилось.

— Та хіба я заснув?

— Га-га! Так трошки.

— Але тепер, приятелю, пора нам іти. Але що робити з тими грішми, що маємо?

— Або я знаю? Лишитиб тут, як звичайно, то може буде ще найкраще. Не будемо чейже тягати їх цілий час із собою, доки підемо на полудне. Шістьсот п'ятьдесят долярів — сеж не легке.

— Нехай буде й так! Можна спокійно прийти сюди ще раз.

— Ну, але краще прийти, як звичайно, в ночі. Се безпечніше буде.

— Гаразд, але слухай. Ще довго може потривати, поки буде нагода зробити наше дільце. Всячина може трапитися. А се місце не дуже певне. Чи не краще закопати наші гроші й заховати як треба?

— Думка добра — сказав товариш. І пішов до груби, приклякнув, виняв один камінь і витягнув торбинку, в якій весело забряжчали гроші. Витягнув із неї двадцять або трицять долярів для себе і стільки для індійця Джо, а потім передав йому торбинку, а Джо

приклякнув ув одному кутку і копав яму довгим, широким ножем.

Хлопці забули відразу про всю свою тривогу й небезпеку. Блискучими очима сліdkували за кожним їхнім рухом. Яке щастя! І не снилося їм таке багатство. Шістьсот долярів, тож не жарт! Пів тузіна хлопців може стати багачами. Те називається шукати скарбів. О, тепер нема ніякої непевности, де копати. Хлопці раз-у-раз штовхали один одного ліктем; вони себе розуміли, бо в обидвох була одна думка: „А що, друже, ти не рад, що ми сюди прийшли?“

Ніж Джо вдарив о щось тверде.

— Ого! — скрикнув він.

— Що там такого? — спитав товариш.

— Спорохнявіла дошка, — ей ні, се мабуть скринка. Ходи сюди й допоможи! Побачимо, що воно. Чекай я вже пробив у ній діру.

Засунув руку в діру і заразже витягнув її назад.

— Чоловіче! Гроші!

Обидва оглядали жменю грошей. Чисте, блискуче золото. Хлопці на поді були так само очаровані й раділи, як і ці два.

Товариш Джо сказав:

— Треба живо викопати. Там у куточку за грубою лежить стара лопата. Я що йно її там бачив.

Він побіг і приніс мотику і лопату, що кинули наші хлопці. Індівець взяв лопату, оглянув уважно, похитав головою, щось забурмотів під носом і взявся копати.

Незабаром викопано скринку і витягнуто з ями. Вона була не дуже велика, оббита залізними обручами. Видно, що мусіла бути колись дуже міцна, доки довгі роки не зіли її. Обидва щасливі мовчки дивилися на свій великий скарб.

Нарешті крикнув Джо:

— Хлопче, таж тут тисячі долярів!

— Не даром кажуть, що тут одного літа жив Мерель з товаришами.

— Знаю, знаю, — відповів Джо, — і оцей скарб на це вказує.

— Тепер можемо твоє дільце залишити, що?

Індієць зморщив грізно брови.

— Ти мене не знаєш. А вже зовсім не знаєш, о що мені ходить. Мені не ходить на сей раз о крадіж, а мести, мести мені треба. — І в його очах блиснув дикий, злий огонь. — І ти мені допоможеш. Я мушу се зробити, а тоді гайда в Тексас. Тепер іди до дому, до своєї Ганни та до бахурів і чекай, аж тебе покличу.

— Нехай буде й так! Але що почнемо із цим — о, чи не закопатиб знов?

— Авжеж. (На поді велика радість). Чекай! Ні-ні! (На горі розчарування). Мало що не забув! Адже на лопаті свіжа земля. (Хлопці завмерли зі страху). Звідки тут узялися мотика й лопата? А ще до того й свіжа земля на них? Хто їх сюди приніс? Деж поділися ті люди? Може ти чув що, або бачив кого? Що? Закопати гроші знову на те, щоб ті люди потім прийшли й забрали, бо вони побачуть, що земля тільки що розкопана. Ні, цього не буде. Треба занести в мою печеру!

— То буде найпевніше. Про те я повинен був раніше подумати. Ти мавш на думці перше число?

— Ні, друге під хрестом. Перше місце непевне, надто на виду.

— Ну, добре! Зрештою вже досить темно, пора в дорогу.

Індієць Джо встав, ходив від вікна до вікна й обережно визирав, приглядаючися, що діється довкруги. Нараз промовив:

— Але хто то міг притягти сі прилади сюди? Як думаєш, може вони сидять на горі?

Хлопцям заперло дух. Індієць взяв у руку свій широкий ніж, трохи постояв, ніби щось міркуючи, а потім пустився до сходів. Хлопці пригадали собі нараз комірку, чи не заховатися туди, але не мали сили й ворухнутися. Вже закрипіли сходи. Безвихідне положення розбудило в хлопців рішучість. І вони саме хотіли вже скочити в комірку, коли нараз затріщало й завалилося... і Джо лежав уже на долині серед полома-них сходів: Кленучи, піднісся на ноги, а його товариш сказав:

— Ну, й до чого те все? Коли там хто є, то нехай собі сидить здоровий. Що нам се перешкаджає. А як мають охоту скочити в долину і скрутити собі голову, то про мене, нехай скачуть. За якої чверть години буде вже зовсім темно, нехай тоді спробують йти за нами, я не маю нічого проти того. По моему, якщо хто приніс сюди приладдя і нас побачив, то певно взяв нас за духів або чортів. Заложуся, що вони ще досі втікають, не озираючися.

Джо бурмотів ще якийсь час, але вкінці рішився тікати, поки ще трохи видно. Незабаром потім висунулися оба тихесенько з хати і пішли до річки, несучи з собою скринку з грішми.

Том і Гек підвелися ще безсилі з переляку, але не наче наново народжені і дивилися за ними крізь щілини в стіні. Бігти за ними? Ні за що в світі! Вони були щасливі, що ще цілі злізли на долину і не надумуючися довго, пустилися найближчою стежкою, що вела до міста. Мало говорили, бо були надто сердиті на себе, що лишили тут мотику й лопату. Якби не те, то індієць Джо був би ніколи не став підозрівати. Він був би певно закопав золото й срібло, а доки був би пімстився і потім вернувся, то зі скарбів не булоб ні сліду. Погано, дуже погано, що вони приладдя тягли аж сюди

з собою! Вони порішили бистро стежити за тим еспанцем, коли він покажеться в місті, щоби виконати свою месть. Вони рішили, щоб там не було, вислідити, де те таємниче друге число. Нараз промайнула Томові в голові страшна думка:

— Месьть? А як він має нас на думці, Геку?

— Ой, мовчи! — сказав Гек ледве живий з переляку.

По дорозі міркували сюди й туди, а коли найшлися вже в місті, то вже обидва рішили, що Джо може мати на оці кого іншого або принайменше самого Тома, бо тільки Том свідчив проти нього.

Мала се була потіха для Тома, що тільки йому грозить небезпека. „В гурті і вмирати лекше“, думав Том сумно.

XXV.

Нові заміри.

Том мав сеї ночі дуже неспокійні сни. Йому снилося, що чотири рази він мав скарб у своїх руках і чотири рази виховзнувся йому з рук. Прокидався, лежав і пригадував собі свою невдачу. Коли рано згадав усі подробиці своєї пригоди і над ними роздумував, то йому здавалося, що те все неправдиве, неймовірне, що воно трапилось в якомусь іншому світі, колись давно-давно. То знову здавалося йому, що це йому тільки приснилося. Видіти так багато золота в життю не доводиться — це хіба приснилося.

Том не видів ще ніколи більше, як пятьдесят доларів у купі, то й думав так, як і всі хлопці в його віці, що сотні й тисячі це чиста вигадка і був певний, що таких грошей немає нігде на світі. Він не міг собі навіть уявити, щоби хто міг мати такі величезні гроші, як сто доларів. Але чим більше роздумував, тим ясніше й ви-

разніше ставали перед ним усі подробиці великої пригоди і нарешті повірив, що то йому не приснилося. Треба тепер впевнитися, чи то правда. Скоренько одягнувся, проковтнув снідання і побіг шукати Гека. Він знайшов його при березі ріки в човні, як баламкав ногами, перевісивши їх через край човна, і сумно глядів перед себе. Він не хотів починати розмови. Нехай почне її Гек. Але Гек не починав, значить, Томові те все тільки приснилося.

— Добрийдень, Геку!

— Добрийдень, Томе!

Привиталися і замовкли.

— Ох, Томе, чому ми дурні не лишили тої проклятої лопати під спорохнявілим деревом? Певно гроші булиб тепер наші. Чи то не страшне?

— Так це не був сон? А я так хотів би, щоби то був тільки сон.

— Який сон?

— А та вся вчорашня пригода!

— Добрий мені сон! Ти побачив би, який то сон, якби сходи не були завалилися. Мені снівся цілу ніч тільки той еспанський чорт із перевязаним оком, як за мною ходить. Бодай пропав!

— Не говори так, Геку! Хай не пропадає! Ми мусимо його вислідити і найти гроші.

— Даремне, Томе! Скарбу вже не знайдемо. Таке щастя тільки раз трапляється в життю, і ми його випустили з рук. Я вмер би, якби ще раз побачив індійця.

— І я також. Але всеж таки треба його бачити і довідатися, де те друге число.

— Так, так, друге число — і я вже про те думав, Та тільки не знаю, що це значить. Як ти думаєш?

— І я не знаю. Це якась загадка. Слухай, Геку, а може то число хати?

— Хлопче! Ніколи. Таж у нас хати не мають чисел.

— Правду кажеш. Треба ще подумати; а може се число кімнати в гостинниці? Як ти думаєш?

— Оце певніше! Але в нас тільки дві гостинниці; можна швидко довідатися.

— Посидь тут, Геку! Підожди трохи, я зараз вернуся.

Том швиденько побіг. Йому не хотілося показуватися з Геком поміж людей.

Не минуло й пів години і Том вернув назад. Він довідався, що в ліпшій гостинниці під числом другим живе вже віддавна загально знаний молодий адвокат. У гіршій гостинниці число друге оповите якоюсь тайною. Хазяїнів син розказував, що ся комната все зачинена і він не бачив ніколи, щоби хто сюди входив, або відси виходив інакше, як тільки ніччю. Чому воно так, не знає, бо не цікавився. Він усе думав, що там страшить. Минулої ночі бачив там світло.

— Ось що я відкрив, Геку! — Се певно те друге число, якого шукаємо, певно.

— І я так думаю. Щож ти тепер задумаєш робити?

— Чекай, подумаю.

І Том думав довго, а далі сказав:

— Уважай лише. Задні двері сього другого числа виходять на малу, тісну стежку поміж гостинницею і старою цегольнею. Забери всі ключі від дверей, які лиш можеш зібрати, а я візьму від своєї тітки, в ночі підліземо, та спробуємо, чи котрий не надасться. Але добре вважай, чи не побачиш еспанця. Він жеж сам казав, що ще раз прийде в місто, щоби пімститися. Як тільки його побачиш, іди за ним слідком, і якщо він не зайде під „друге число“, то ми помилилися.

— Господи! Я не піду сам за ним.

— Длячого ні? Таж се буде в ночі. Він тебе не по-

бачить, а навіть коли побачить, то не подумає собі нічого надзвичайного.

— Добре, якщо буде темно, то я може піду за ним. Але ні, ні, боюся. Страшно... ну, та вже спробую.

— За всяку ціну муσιш його пильнувати, Геку. Хлопче, ануж побачить, що з його мести не вийде ніщо і зараз вернеться забрати гроші.

— Правда, Томе, правда! О, я його добре буду пильнувати; даю тобі слово.

— Памятай, Геку! Не заведи і не турбуйся. Я теж не турбуюся.

XXVI.

Друге число.

Вечером Том і Гек були готові. До девятої години вони крутилися біля гостинниці. Один пильнував стежки, а другий не спускав з очей дверей гостинниці. На стежці не було ні живого духа, а дверми не проходив ніхто, що був би подібний до еспанця. Здавалося, що ніч буде темна і Том пішов до дому, умовившись передтим, що коли стемніє, Гек мявкне на нього і тоді підуть разом пробувати ключі. Але ніч була ясна. І Гек покинув сторожити та около півночі ліг спати, то є заліз у порожню бочку з цукру.

У вівторок теж хлопцям не щастило, не пощастило і в середу. Аж у четвер ніч була темна. Том викрався з дому узброєний в стару бляшану ліхтарню своєї тітки та велику шмату, щоби прислонити світло. Сховав ліхтарню в Гекову бочку і почали сторожити. На годину перед північчю зачинили шинок і погасили всюди світла. Ніякий еспанець не показувався. Ніхто не переходив і вузькою стежкою. Усе складалося добре. Ніч була темна, навкруги тихо, тільки часом десь далеко загреміло.

Том побіг по свою ліхтарню, засвітив її в бочці, прислонив шматою і обидва смільчаки прокрадалися крізь пільму тихенько до гостинниці. Гек станув на сторожі, а Том зник на темній стежці. Настала хвиля тривожного вичікування, що давила Гека немов яка тяжка гора. Він горяче бажав побачити світло ліхтарні. Правда, це на смерть перелякалоб його, але це був би знак, що Том іще живий.

Здавалося, що цілі години минули з того часу, як зник Том. Може там десь зомлів, може вже й не жив, може йому серце трісло зі страху та зворушення. Тривога гнала Гека що раз ближче до тої стежки, а голову обсіли різні страхи, що хвилі сподівався якогось лиха, що дух йому запре. Не було там вже багато того духу, а серце билося так, якби хотіло вискочити з грудей. Нараз мигнуло світло і поуз нього перебіг Том ледве дишучи.

— Тікай, — крикнув засапаний — тікай, бо пропадеш!

Цього не треба було двічі казати. Гек уже тікав що сили. Так утікали, не озираючися, аж добігли до старої шопи невживаної різниці, що стояла на другому кінці міста. Тільки знайшлися під дахом, загуготіли громи і полився дощ як із відра. Коли Том висапався, почав оповідати:

— Ах, Геку, то страшно! Я пробував найперше два ключі, але так тихо, як лиш було можна, та вони нароби такого скреготу, що я мало не вмер зі страху. Але замок не отворив. Тоді сам не знаю як, взяв за клямку, потягнув — і двері відчинилися нароствір. Вони зовсім не були зачинені! Я увійшов, відкрив ліхтарню і... що ти думавш?

— Що, — що таке, Томе?

— Геку! ще крок і я був би наступив індіюцеві Джо на руку.

— Ой, — застогнав Гек.

— Так, він лежав на землі і спав як забитий, розкинувши руки. А око мав перевязане, як тоді.

— Ой, Боже! Щож ти, Томчику тоді зробив? — Говори! Чи він збудився?

— Ні, ані ворухнувся. Мусів бути дуже п'яний. Я тільки вхопив свою шмату, тай в ноги.

— Мені й не в голові булаб тоді шмата!

— Тобі, а не мені! Тітка Поллі далаб мені, якби я її згубив!

— Слухай, Томе, а скринку бачив?

— Ой, Геку, я не мав стільки часу. Не бачив ані скринки, ані хреста. Я взагалі нічого не бачив, лиш фляшку і цинкову чарку на землі біля індійця Джо. Ага, ще два барильця і ще багато фляшок. Тепер уже знаєш, що в тій кімнаті страшить?

— Як то?

— Горівка страшить, горівка, мій хлопче! А власник належить до Товариства темперенсів. Може то всі темперенси мають таку страшну кімнату!

— Мабуть, що так! І хтоб того сподівався? Слухай, Томе, коли індієць лежить п'яний, то тепер найзручніше булоб забрати скарби.

— Ну, то спробуй.

Гек затремтів.

— Ні, ні, не хочу!

— Я також не хочу, Геку. Лиш одна порожня фляшка біля нього, то за мало, Геку. Якби так їх було зо три, то можнаб було спробувати. Настала довга мовчанка. Хлопці задумалися. Потім Том сказав:

— Уважай, Геку! Нема що й зачинати, аж доки певно будемо знати, що Джо нема в хаті! Бо знаєш, дуже страшно! Мусимо що ночі пильнувати, а як побачимо, що він вийшов, тоді скринка вже наша.

— Добре, я буду сторожити що ночі, а все інше, то вже зробиш ти сам.

— Добре, зроблю. А ти, як що станеться, прибіжи під нашу хату і замявкой, а як не почую, то кинь піском у шибку, то я певно зараз вибіжу.

— Згода!

— Тепер, Геку, коли буря втихла, я піду до дому. Через кілька годин світатиме. А ти йди туди і стій на сторожі.

— Я тобі вже казав, що піду, не журися! Хочби се трівало й цілий рік, то буду що ночі сторожити. В день спатиму, а в ночі сторожити.

— Гаразд, але де ти будеш спати?

— В шопі Бен Роджерса. Він мені не боронить. І дядько Джек, той негр старого Роджерса теж мені нічого не каже. Я вже не раз приносив йому воду, він дає мені навіть часом попоїсти, як що йому лишиться. То великий добряга, Томе. Він любить мене, бо я не погорджую ним. Іноді ми навіть разом обідаємо. Але не кажи того нікому, Томе. Як людина страшно голодна, то зробить не раз щось таке, чого звичайно не робить при людях.

— Добре, Геку, ти в день собі спи, я вже тебе не буду турбувати. А як в ночі що небудь зауважиш, то прибіжи до мене і замявкой.

XXVII.

Діточа забава.

Перша новина, яку почув Том у п'ятницю рано, була дуже приємна. Суддя Течер вернувся вечером з своєю ріднею до міста. Тепер Том забув і про індійця Джо і про скарб, тільки Бекі зайняла всю увагу хлопця. Він побачив її знов, і вони обоє провели кілька чудових годин у товаристві школярів, граючися в піжмурки

й в „хованку“. Вершком втіхи було те, що Бекіна мама дозволила їй вкінці уладити завтра давно вже обіцяний і все відкладаний пікнік. Бекі була дуже щаслива, не менше і Том. Ще перед заходом сонця порозсилено запросини і вся міська дітвора зрадівши, заметушилася й почала горячково приготувлятися до свята. Том із зворушення довго не міг спати і сподівався, що ось-ось замявкає Гек. Він уявляв собі, що в ночі забере скарб, а рано задивує Бекі і ціле товариство. Але ця надія завела. Сеї ночі не було ніякого гасла.

Нарешті настав ранок. О десятій чи одинадцятій годині зібралось в Течерів галасливе, веселе товариство. Все було готове в дорогу. Старші не мали звичаю йти з молоддю, щоб не псувати їй забави. Вони були певні, що під доглядом двох-трьох дівчат років вісімнадцяти і кількох хлопців років двадцяти чотирьох дітям нічого злого не станеться. Найнято старенький пароходик і ціла весела юрба пішла головною вулицею, несучи з собою кошики з харчем. Сід був нездоровий і не міг піти, а Мері осталася його доглядати. Прощаючись, пані Течер сказала своїй дочці:

— Ви будете певно пізно вертати, моя дитинко, то може вже заночуєш у котроїсь з твоїх подруг, що живуть близько пристані.

— Тоді я заночую в Зусі Гарпер, мамочко!

— Про мене, але памятай, будь чемненька і гарно поведися в чужій хаті.

Коли потім бігли обоє в низ вулицею, сказав Том до Бекі:

— Знаєш, що зробимо? Ми не підемо до Гарперів, краще підемо на гору до вдовиці Дугляс. Вона має морожене, — воно все є в неї — цілі купи. — Вона страх, як нами втішиться.

— О, се буде чудово!

Але зараз Бекі подумала і сказала:

— А що скаже мені моя мама?

— Та хіба вона знатиме?

Дівчинка вагалася.

— Се не гарно... але...

— Але дурниця! Твоя мама навіть не дізнається, а зрештою, що в тім злого? Вона бажає тільки, щоб ти була в безпечному місці, щоби тобі нічого злого не сталося. Я навіть певний, що вона сама післала би тебе до неї, якби це було прийшло їй на думку. О, певно булаб так сказала!

Ласоці в гостинної пані Дугляс, що мала найбільший і найгарніший дім у місті — се за велика спокуса. До того Том так довго й гарно намовляв, аж Бекі згодилася. І вони рішили свого пляну нікому не зраджувати.

Нараз Том згадав, що може саме сеї ночі набіжить Гек і замявкає. Це його трохи засмутило, але він не годен був зректись приємности, щоб не бути в домі вдови Дугляс. І чому ж не піти, міркував він собі, адже тої ночі не було ніякого гасла, то чому ж мало би бути якраз сеї ночі. Ласоці й забава, яких сподівався нинішнього вечера, — певні, а скарб, ще хто зна, чи буде. І поступив зовсім по хлопячому. Думав тільки про забаву, а про скринку з золотом постановив сьогодні забути.

Три милі нижче міста пароход причалив в затоку, покриту лісом якраз над устям малої річки. Веселе товариство висипалося на беріг і зараз залунали в лісах та на скалистім березі гамір і сміх. Червоні, заспані й утомлені прибігали до табору дуже голодні й бралися нищити ласоці й їжу. Попоївши, полягали собі в холодочку кріслатих дубів та балакали собі весело. Нараз хтось крикнув:

— Хто полізе зі мною в печеру?

Очевидно, готові були всі. Витягли кілька вязок свічок і всі юрбою вибігли на горбок. Вхід до печери був високо на горбку. Здоровенні дубові двері були відчинені. За ними була вузька мала комора, а в ній було холодно наче в ледівні. Стіни вимурувала сама природа з великих вапнякових каменів, що були вогкі і по них спадала зимна роса. Як таємничо й чарівно було стояти в тім замороженім темнім місці і дивитися в низ на зелену долину, залиту соняшним сявмом. Але сей чар, що зразу захопив був серця всіх, не трівав довго і незабаром почалася метушня й біганина. Як лиш хто засвітив свічку, кидалися всі на нього, відбирали свічку, кидали на землю, гасили і сердечно сміялися. Така забава повторилася кілька разів. Але всякій забаві буває кінець і юрба почала уважно сходити стрімким хідником у низ, у печеру. Свічки блимали й кидали слабе світло на височенні кам'яні стіни, що високо, десять сажнів над головою сходилися з собою і творили склепіння. Головний хідник не був ширший як на півтора сажнів. Що кілька кроків йшли від нього в обидва боки ще вужчі хідники, але так само високі. Печера Мек Дугляса була лябіринтом усяких кривих хідників, що розбігалися й збігалися, а де кінчилися — невідомо. Люди казали, що можна було цілі дні й ночі блукати тими поплутаними хідниками і не знайти ніколи виходу, що можна було запускатися все нижче й нижче під землю і не дійти до кінця лябіринту. Ніхто не знав тої печери, бо се було неможливе. Кількох хлопців знало тільки частину її з самого краю, і ніхто не важився піти далі. Том Соєр не знав також печери ліпше як інші.

Веселє товариство посувалося головнім хідником більш як пів милі, але раз-у-раз відділювалися громадки або пари і пропадали в бічних хідниках. Діти бігали тими темними хідниками, здоганяли одно одного, засідалися в таких місцях, де хідники сходилися. Пів

години можна було так бігати й шукати себе, не відходячи ані дрібки далі поза ту частину печери, яку знали.

Раз-у-раз виходила якась громадка з печери, засапана, весела, щаслива, обкапана від голови до стіп лоем, обмазана глиною, але щаслива, що так любо провела день. Дивувалися, що за той час на дворі вже майже ніч. Дзвінок пароходу вже від пів години скликував дітей. Коли пароход вплив з веселим товариством на ріку, то тільки один чоловік на помості жалкував, що трохи загаялися, але — се був капітан.

Гек стояв уже на своїй нічній сторожі, коли 'поуз пристані промайнули світла пароходу. Він не чув ніякого гамору на його помості, бо молодіж сиділа тихо й спокійно, як звичайно тоді, коли вона перетомлена й сонна. Гек здивувався, що то за парохід і чому не задержується в пристані. Та довго над тим не думав і взявся уважно до свого діла. Ніч була хмарна й темна. Минула десята година, туркіт возів затих, світла погасли, ніхто не показався на вулиці. Місточко спало, не спав тільки один маленький вартівник серед мертвої тишини і нічних духів. Вибила одинацята година. Світла в гостинниці погасли також. Довкруги чорна темрява. Гек чекав і надслушував; страх як то довго і нудно. Не зайшло нічого. Його надія слабла. Чогож чекати, чи варто? Чи не краще покинути все та піти спати?

Нараз щось зашелестіло. Гек стрепенувся і слухав. Задні двері легенько відчинилися. Гек мерщій сховався за риг цегольні. В туж хвилину пересунулося попри нього двох людей. Один ніс щось під пахою. Певно скринка! Забрали скарб. Чи йти кликати Тома? Не можна ніяк, бо за той час вони встигнуть десь подітися і скарб пропаде на віки! Ні, він уже не попустить їх і піде за ними слідком. Ніч темна й вони його не помітять. Так собі міркуючи, босий, тихенько як кіт

крався за ними, держучися так далеко, що міг ще їх бачити.

Якийсь час ішли вони понад річкою, а відтак завернули в бічну вуличку, й ішли нею аж до стежки, що веде на Кардіфську гору. Тоді пішли стежкою і скоренько минули хату старого валлійця. Ага, думав собі Гек, вони йдуть до камінолому і там закопають скарб. Але ні, йшли далі аж на верх гори. Там завернули на вузьку стежку, ввійшли в густі корчі та зникли. Гек побіг скоренько за ними, бо тут було так темно, що не могли його побачити. Спершу біг, а потім пішов обережно, лякаючися, щоб на них не наскочити. Нарешті пристанув і надслухував. Не чув нічого, хіба стукіт свого серця. Десь по другій стороні сумно озвалася сова. Не чути ні кроку, ні найлекшого згуку. Невже все пропало? Хотів вже тікати, коли нараз таки зовсім близьенько хтось закашляв. Гек мало не вмер зі страху, але отямився. Стояв і дрожав як трепета. Ослаб так, що мало не впав. Але тепер уже знав, де він — біля хати вдови Дуґляс, яких п'ять кроків від паркану. „Ще краще“ — подумав Гек — „нехай вони тут закопають скарб, не важко буде його відкопати“.

Він почув тепер тихий, дуже тихий голос індійця Джо.

— Чортиб її взяли, в неї гості! Так пізно, а ще світиться.

— А я не виджу світла.

Гек пізнав, що се був голос незнайомого зі страшного дому. Гека аж морозом обняло, жах стиснув серце. Ось яке то „дільце“, ось на кім хотів мститися. Його перша думка була: втікати! Потім нагадав собі, що вдова Дуґляс була для нього все добра й ласкава, а тепер ці люди може задумують її вбити! Ах! коби побігти остерегти її! Боявся, що розбійники його піймають.

Стільки думок промайнуло в його голові за ту коротку хвилину.

— Не бачиш, бо куц заслонює. Ходи сюди! А тепер бачиш?

— Так, так! В неї справді гості. Краще даймо хіба тому спокій!

— Дати спокій? Тепер, коли я на віки покидаю цей проклятий край? Дати спокій, щоби вже може ніколи не знайти ліпшої нагоди? Я тобі вже казав, що її мастку мені не треба. Бери собі його. Але її чоловік був на мене лютий, не раз і не два; він собака-суддя засадив мене в тюрму за волокитство. Але се ще не все. Він звелів мене вибити різками! Вибити перед тюрмою, перед людьми, як якого негра! Вибив різками! Чи ти це розумієш? Доки я сидів у тюрмі, він помер, але тепер вона мусить відпокутувати!

— Не вбивай її, не вбивай! Вона така добра для бідаків!

— Не вбивай, а хібаж я хочу її вбити? О, його — то певно зарізав би, але її ні! Жінки ніхто не вбиває, коли хто хоче пімститися. Жінці — псується її красу, її личко, розрізується ніздрі і надтинає вуха, як свині.

— Господи! та сеж —

— Залиши свої уваги! Се буде ще найкраще для тебе. Я прив'язу її до ліжка, а коли з неї зійде вся кров, то я сему не буду винен. Плакати по ній не буду. А ти, мій друже, мені при тій роботі допоможеш, для моєї приємності — тому я й взяв тебе з собою, бо сам не впраюся. А схочеш виховзнутися, то голова не твоя, затям собі те! А як тебе вбю, то й її вбю. Тоді бодай ніхто не довідається, чия се робота.

— Га, годі, коли так мусить бути, то починаймо! Раз, два! Чим скорше, тим ліпше, — бо я аж в горячці.

— Тепер? — Коли там гості? Ех, хлопе, я тобі не

вірю! Тепер ні, зачекаймо, аж погаснуть світла! Нема чого спшитися.

Гек почував, що вони тепер замовкнуть, а це ще гірше, ніж... всякі страшні розмови. Він здержав у собі віддих і обережно поступив трохи взад. Потім підніс одну ногу, стоячи на другій так, що мало не впав і опустив її поволеньки на землю. Ще один такий крок, третій, четвертий і... нараз хруснула під ногами галузка. Здержав віддих і слухав. Тишина. Хлопцеві полекшало. Обережно обернувся і пішов стежкою поміж корчами, потім побіг скорше. Як тільки минув камінолом, почув себе вже безпечним і пігнав мов на крилах, біг безупинно, аж добіг до хати старого валлійця. Загримав у двері. Зараз визирнули з вікна батько і його два здоровенні сини.

— Що там такого? Хто там грюкає в двері? Чого тобі треба?

— Живо відчиняйте! Маю вам щось сказати!

— Хтож ти такий?

— Та се я, Гекльбері Фін. Відчиніть!

— Гекльбері Фін? Ото важна особа! та зовсім не така, щоб їй відчиняти двері! Ну, та вже пустіть його хлопці в хату, послухаємо, що він нам скаже.

— Пробі, але не кажіть нікому, що вам розповім! — були перші слова Гека, як увійшов у хату. Молю вас, не зрадьте мене, бо вони вбили би мене на смерть, — але вдова там на горі була така добра для мене, і тому я мушу сказати. Але обіцяйте, що не зрадите мене!

— Так, се мусіло справді щось статися — сказав старий батько. Ну, ну, говори, хлопче, не бійся, нікому і словечка про се не скажемо.

Через кілька хвилин старий з синами були вже на горі і тихенько з рушницями в руках прокрадалися

стежкою. Гек не пішов уже далі з ними. Він заховався за великою скелею і слухав. Спершу довга трівожна тишина, а потім грюкнули стріли і хтось несамовито скрикнув. Гек не чекав, що буде далі. Він схопився і побіг у долину як вітер.

XXVIII.

Гек дещо виявляє.

На другий день, у неділю рано, ледве починало світати, коли Гек тихенько вийшов на гору і легко застукав у двері старого валлійця. Там ще спали, але їх сон був легкий, бо ще не встигли заспокоїтися після нічних пригод.

— Хто там? — почувся голос з вікна.

Гек відповів тихо стрівоженим голосом:

— Будь ласка, впустіть у хату, — се я, Гек Фін!

— Се ім'я, перед яким в день і в ночі двері стоять отвором. Здоров, любий хлопче! Дуже раді, ходи в хату!

Безпритульному хлопцяті якось дивно було почути такі ласкаві слова, наймиліші, які він коли небудь почув. Він не міг собі пригадати, щоби хтось передтим його так привитав.

Зараз відчинили двері і він увійшов у хату. Його посадили на стілець, а батько й сини скоро одяглися.

— Так, хлопче, але ти мусиш бути дуже голодний. Сніданок буде ще до схід сонця готовий, не турбуйся, нагодуємо тебе горячим. А деж ти був вчора? Ми думали, що ти прийдеш до нас переночувати.

— Я дуже перелякався, — сказав Гек. Коли почув вистріли, став я бігти, мабуть пробіг три милі, не сплячючися. А тепер я прийшов довідатися, як там було. Ви знаєте. А приходжу так рано, бо не рад би влізти в руки тим чортам, хочби й неживим.

— Бідний! Ти такий стомлений, мабуть усю ніч не спав. У нас знайдеться для тебе ліжко, тільки спершу поснідаєш. На превеликий жаль, мій хлопче, сі драби живуть іще!! З твого оповідання ми знали досить добре, де їх шукати. Ми підходили на пальцях і стали може яких п'ятнадцять стіп від них, а в корчах темно як у гробі. Аж тут мені як закрутить в носі, от-от пчихну. От лихо! Уже хоч як силкувався здержати себе, але де там, таки пчихнув. Я був на самому переді з пістолем на поготові. Коли пчихнув, почувся якийсь шелест у корчах. Я тоді крикнув: „Стріляйте, хлопці!“ І всі три стріляємо туди, де затріщало. Але драбуги пігнали як вітер, а ми за ними навздогінці через кущі. Але ми їх не зловили. Вони теж стріляли до нас, але кулі просвистіли попри нас і нас не зачепили. Як не стало вже чути їх кроків, ми перестали за ними гнатися і пішли повідомити поліцію. Вони зараз вийшли і сторожили над берегом, а як лиш розвидніється, перешукають ліс. Мої хлопці підуть теж на облаву. Колиб нам хто тих драбів описав, то це допомогло б їх зловити. Та тільки ти певно не міг приглянутися їм по темному.

— Та я бачив їх вже в місті і йшов слідком за ними!

— Оце добре! Ну, то розкажи нам, хлопче, як вони виглядають?

— Один, се той старий глухонімий еспанець, що від кількох днів заходить у місто, а другий, то такий обідранець, страшний...

— Буде, буде, сину, я вже їх знаю! Бачив я їх недавно на горі за хатою вдови Дугляс та вони зараз же зникли. Тепер ви хлопці біжіть мерщій і розкажіть це шеріфові. Поснідаєте хочби завтра.

Обидва сини швиденько зібралися. Коли вже мали виходити, кинувся Гек до них:

— Прошу вас, не кажіть нікому, що це від мене довідалися. Дуже вас прошу!

— Добре, не скажемо цього, як не хочеш, Геку. Та тільки даремне ти з тим так криєшся. Краще тобі, як люди дізнаються, що ти так гарно зробив.

— О ні, ні! Прошу вас не зраджуйте мене!

Коли парубки вийшли, старий сказав:

— Вони не зрадять тебе і я також ні. Але скажи мені, чому ти з тим так криєшся?

Гек не говорив багато, повторяв тільки те, що він знає дуже багато про одного з них і той не може довідатися, що він так багато знає. Тоді він певно Гека вбив би. Старий ще раз обіцяв мовчати, а потім запитав:

— А щож тебе, синку, спонукало йти за ними назирці? Хіба ти їх о щось підозрівав?

Гек помовчав і думав над відповіддю:

— От бачите, я собі волоцюга, принайменше так кажуть люди і се мусить хіба бути правда. І я роздумую часом над своєю долею в ночі і не можу стулити очей. Думаю й думаю, якби то бути чим иншим. Так було й вчора в ночі. Я не міг спати і волочився вулицями тай роздумував. Проходжу попри стару цегольню, що біля гостинниці „Товариства тверезости“ і на хвилинку сперся об стіну тай задумався. Аж тут просуваються несподівано ці два драби попри мене і несуть щось під пахою. Ага! думаю, вони щось украли. Тоді одному забаглося курити, отже вони пристанули недалеко від мене і коли цигара освітили їх лиця, я пізнав глухонімого еспанця з білою бородою і перевязаним оком, а другий був обідранець, увесь у лахманах.

— І ти при світлі цигар запримітив лахмани?

Це Гека збентежило на хвилинку, але зараз сказав:

— Ну, не знаю, але мені здається, що відай я видів лахмани...

— Отже вони опісля пішли, а ти —

— А я слідком за ними. Хотів знати, що се таке. Вони підозрено прокрадалися і я йшов за ними аж до вдовиного саду. Тоді почув я, як обідранець просив пожалувати вдову, а еспанець присягався, що розріже її лице, словом сказав так, як я вам вчора розповідав...

— Як то, то се говорив глухонімий?

Гек знову зловився. Він силкувався так оповідати, щоби старий не догадався, хто се той глухонімий, але мимо всеї обережності, його язик ніби завзявся його зрадити. Він силкувався якось вибредатися, але старий пильно вдивлявся в нього і він ще дужче заплутувався.

— Мій хлопче, — сказав нарешті старий валлієць — не бійся мене, я не позволю нікому тебе й торкнутися. Я тебе захищу, будь певний. Той еспанець зовсім не глухонімий, це вже ти не хочаючи зрадив, тай шкода тепер викручуватися. Але ти знаєш про нього щось більше, тільки хочеш затаїти. Повір мені, хлопче, і скажи всьо, а я тебе не зраджу.

Гек дивився старцеві в його чесні очі, потім нахилився і шепнув йому до вуха:

— Се зовсім не еспанець, се індієць Джо.

Валлієць аж підскочив на стільці, а помовчавши сказав:

— Аж тепер усе розумію! Коли ти вчора говорив, як злочинець погрожував, що різатиме ніс і вуха, то я думав, що се твоя вигадка, бо білі так не мстяться. Але індієць, то инше діло.

За сніданням вони все розмовляли про те саме. Старець розповів, що ні він, ні його сини не пішли зараз спати, а ще раз пішли на гору і при світлі ліхтарні шукали за слідами крові. Та слідів не було, за те знайшли скринку...

— Скринку?

Це слово швидко мов блискавка вилетіло Гекові

з побілілих уст. Розкривши широко очі, з запертим від-
дихом чекав, що далі скаже старець. Здивований
Джонс пильно дивився на Гека три, пять, десять хви-
лин, а потім сказав:

— Аякже скринку з приладдям до вломів... Але,
хлопче, що з тобою?

Гек сів знову на стільчик і аж зітхнув від безмеж-
ного щастя. Валлієць уважно дивився на нього якийсь
час, а потім повторив іще раз:

— Ну, так, злодійське приладдя. Ти мабуть зра-
дів, що воно так. Але чого ти так занепокоївся? Ти
може думав, що ми що інше знайшли?

Гек збентежився дуже. Старець не спускав із нього
допитливих очей і чекав. Бідний хлопець був би дав
усе, що мав на світі, щоби тільки вигадати щось подібне
до правди. Але не міг вигадати нічого, а цікаві очі все
глибше та глибше зазирали йому в душу. Не міг поду-
мати і рішився сказати що небудь, якусь нісенітницю.
Отже й прошептав тихенько:

— Я думав, може — книжки до недільної науки...

Бідний Гек був так стрівожений, що було йому не
до сміху, але старець реготався щиро й голосно, аж
увесь трясся і приповідав, що так посміятися, то дуже
здорово, бо не треба платити дорогих лікарських рахун-
ків. А потім докинув:

— Бідне хлопя. Яке воно бліде й змучене! Не диво,
що тобі з переляку трохи закрутилося в голові, що
й сам не знаєш, що говориш. Та дарма — воно минеться,
все буде добре. От іди та переспися, то буде найкраще.

Гекові прикро стало, що вийшов таким дурником
і виявив таке занепокоєння, бо ще тоді, коли підглядав
тих драбів біля вдовиного саду, дуже сумнівався, чи
в тій скринці, яку вони несли, справді скарб. Тоді він
тільки здогадувався, але не був певний, тому й так за-
непокоївся, почувши про скринку. Але тепер він був

радий, що так сталося, бо тепер знав певно, що в скринці не було того, про що він спершу думав. Його серце заспокоїлося. Складається чудово. Скринка зі скарбом безперечно ще під ч. 2. Злочинців сьогодні зловлять і посаджать у тюрму, отже вони обидва з Томом можуть безпечно піти в ночі і забрати скарб для себе.

Ще не поснідали, як хтось застукав у двері. Гек скоренько схопився і заховався в куточок, бо зовсім не хотів, щоби його заплутували у вчорашню подію. Валлієць відчинив двері і в хату увійшло кількох панів і пань, а поміж ними і вдова Дугляс. Крізь відчинені двері побачив, що люди юрбами сходяться на горбок, щоб оглянути місце нічної пригоди. Значить, новина розійшлася вже по цілому місточку.

Старець мусів широко оповідати про цілу подію. Вдова не знала вже як дякувати за те, що вратували їй життя.

— Не мені дякуйте, добродійко, — просив господар, — є хтось інший, котрому належиться від вас далеко більша вдяка ніж мені і моїм синам, та тільки він не дозволяє назвати себе. Якби не він, то й ми не булиб у час зявилися під вашою хатою.

Всі зацікавилися тепер так дуже, що позабули майже про саму подію. Але старий валлієць не заспокоїв горячої цікавості своїх гостей, а через те й цілого міста, та глибоко зберігав свою тайну. Коли гості вже довідалися, як то було, вдова сказала:

— Я ще в ліжку читала і так твердо заснула, що нічого й не чула. Чомуж ви мене не збудили?

— Та чого? Ті драби вже не могли вернутися назад, та не було й за чим, бо вже не мали приладдя, щоби вломитися. На щож вас будити й лякати? До того мої три неґри сторожили решту ночі. Ось вони тільки що прийшли до дому.

Людей приходило що раз більше і треба було про цю подію оповідати знову і знову... і так кілька годин.

XXIX.

В місті тривога.

Підчас ферій, як звичайно, нема науки в недільній школі, але сьогодні вже від рана була церква повна людей. Тільки було й мови, що про нічну подію. Оповідали, що досі не попали на слід розбишак. Виходячи після проповіді з церкви, пані Течер наздогнала паню Гарпер, що теж вже виходила і сказала:

— Щож пані, невже моя Бекі схоче цілий сьогоднішній день переспати? Я так і думала, що вона дуже втомилася.

— Ваша Бекі?

— Так — сказала тривожно пані Течер. — Хіба вона у вас сю ніч не ночувала?

— Ні, я її й не бачила.

Пані Течер поблідла й знесилена присіла на найближчий стілець. Саме тоді проходила поуз них тітка Поллі, живо розмовляючи з якоюсь приятелькою.

— Добрий день, пані Течер! Добрий день, пані Гарпер! Сьогодні знов десь пропав мій вітрогон. Чи не заночував у котрої з вас, а тепер боїться прийти до церкви. О, за це він вже своє дістане.

Пані Течер ледве похитала головою і ще дужче зблідла.

— І в нас його не було — озвалася пані Гарпер стурбованим голосом. Тітка Поллі перелякалася.

— Слухай, Джо Гарпер, ти не бачив сьогодні ранком мого Тома?

— Ні, не бачив.

— А колиж ти бачив його востаннє?

Джо силкувався пригадати собі, але не міг напевно сказати, коли саме з ним бачився.

Люди, що виходили з церкви, пристанули. Вони не знали, чому жінки такі перелякані, але у всіх на лиці видно було занепокоєння. Почали розпитувати і дітей і старших дівчат. Усі відповідали однаково, що не бачили, чи Том і Бекі були на пароході, як уже вертали до дому. Було вже темно і нікому не приходило на думку подивитися, чи кого не бракує. Нарешті один хлопець озвався, що вони може зісталися в печері.

Пані Течер зімліла, а тітка Поллі почала плакати й ломити руки.

Страшна новина летіла з уст до уст, від одного гуртка до другого, з вулиці в вулицю; не минуло й пяти хвилин, як задзвонили на тривогу дзвони і ціле місто зворушилося. Всі забули відразу і про страшну подію на Кердіфській горі і про розбишак. Осідлано коні, пущено на ріку човни та пароходик і за якої пів години після того, як розійшлася страшна чутка, дві сотки людей гостинцем і річкою спішили до печери.

Ціле довге пополудне місточко якби вимерло. Багато жінок відвідувало паню Течер і тітку Поллі, щоби їх потішити. Вони поплакали з ними, а це краще від усяких слів.

Цілу довгу ніч з тривоною ждало місточко вістки, а як засвітало, можна було чути лише: більше свічок та їди!

Пані Течер не тямилла вже себе, а тета Поллі тяжко журилася. Суддя Течер прислав з печери післанців із словами надії та потіхи, але в те мало хто вірив.

Старий валлієць прийшов над ранком до дому увесь обкапаний лоєм свічок, замазаний глиною і страшно змучений. Гека застав ще в ліжку, як його лишив. Хлопець лежав у горячці і маячив. Лікарі були всі в печері, то він попросив вдову Дугляс прийти до-

глядати недужого. Вона радо це зробила і заявила, що піклуватиметься недужим як найкраще, не зважаючи на те, чи він добрий, чи лихий, бо він теж боже сотворіння і люди не повинні ним нехтувати. Валлієць сказав, що в Гековій вдачі є й багато доброго:

Вранці почали вертати в місто гуртками люди, змучені, виснажені, — але витреваліші лишилися шукати далі. Нового довідалися від них тільки те, що заходили в такі далекі закутки печери, куди не заходив досі ніхто, що перешукали кожну ямочку, кожну щілину в стіні, в лябіринті хідників блищали всюди світелця свічок шукачів і раз-у-раз глухим відгомоном відбивалися накликування і вистріли з пістолів серед темних стін печери. В однім місці далеко від сеї частини печери, куди звичайно заходять люди, знайшли на стіні накопчені саджею свічки імена „Том“ і „Бекі“, а недалеко лежав кусничок стяжки, замазаної лосм. Пані Течер пізнала стяжку своєї доньки і розплакалася ревними сльозами. Вона говорила, що це остання пам'ятка по її дитині, що ніщо не буде для неї цінніше й дорожче, як оцей кусничок стяжки, що доторкався живого тіла коротко перед тим, як прийшла страшна смерть. Оповідали, як не один із шукаючих побачив, що десь далеко в печері блимає світло, тоді біг туди голосно гукаючи цілий гурт людей, але зараз приходило гірке розчарування: не були се загублені діти, то йшов із світлом хтось із шукачів.

Минули три страшні ночі тяжкого сподівання і місто заніміло в тупій безнадійности. Не було в людей охоти до нічого. В тому часі якось випадково довідалися, що хазяїн гостинниці „Товариства тверезости“ нишком продає горівку, то що. Хоч як велика була це новина, та вона не вразила людей, зайятих чимось куди страшнішим. Якось раз Гек опритомнівши трохи, заговорив про гостинницю і тихим голосом спитав, чи не

знайдено чого в гостинниці „Товариства тверезости“. Він боявся, чи за час його недуги не знайшли там скарбу.

— Аякже, знайдено, — відповіла вдова.

Гек аж схопився з ліжка та з переляку розплющивши очі, скрикнув:

— Що — що таке знайдено?

— Горівку! І за це зачинили гостинницю. Але положися, дитино, якже ти мене налякав!

— Скажіть мені ще лиш се одно, прошу вас дуже: хто знайшов? Чи Том Соєр?

Удова розплакалася.

— Тихо, тихо, моя дитино. Я тобі вже казала, що тобі не можна багато говорити. Ти дуже хорий, дуже!

Отже знайшли тільки горівку. Якби були знайшли золото, то не такий счинилиб галас. Отже скарб пропав, пропав на віки. Але чого вдова плаче? Дуже дивно, чогоб то їй плакати?

Такі думки снувалися в недужій Гековій голові і так його втомили, що він заснув. Вдова приглядалася йому і шептала до себе:

— Добре, що заснув малий бідолаха. Але чому якраз Том Соєр мав знайти горівку? Коби то вдалося знайти самого Тома Соєра. Мало вже таких, що мають ще досить сили й надії, шукати за ними ще й далі.

XXX.

Том і Бекі в печері.

Вернім тепер до Тома і Бекі та їх мандрівки. Вони блукали темними хідниками разом з усім товариством, оглядаючи відомі вже чуда печери, що звалися пишними іменами „Вітальня“, „Собор“, „Палата Алядина“ і такі інші. Потім весело бавилися в хованку, аж потимилися. Відтак пішли покрученим хідником, високо

держучи свої свічки і відчитуючи імена, дати, адреси та написи, що були понакопчувані саджею свічок на стінах. Весело розмовляючи, пішли далі і навіть не помітили, що на стінах печер не було вже ніяких написів. На звисаючій скелі випалили свічками свої імена і пішли далі. Відтак дійшли до маленького джерела, що струєю спадало з стрімкої стіни. Цілі століття вода наносила осад вапна і утворила малу Ніягару, що всміхалася до дітей блискучими камінчиками. Том проліз на той бік і ззаду освітив свічкою водопад на превелику втіху Бекі. Тоді побачив, що за водопадом були круті, природні сходи, які вели в дуже вузький хідник. Том забажав слави винахідника. Покликав Бекі, вона пішла за ним, зробили саджею свічки значок на скелі, щоби не заблукатися і весело пустилися на розсліди.

Повертали то в сей, то в той бік і сходили що раз глибше в тайні закутини печери; робили на стінах значки і йшли далі шукати нових чудес, щоб опісля всьому світові було про що оповідати. Зайшли в велику печеру, в якій із стелі звисали скапи — сталяктити, величезні як ціла нога. Діти з великою радістю й цікавістю приглядалися тим дивним речам і вкінці вийшли одною з багатьох бічних доріг. Незабаром дійшли до чудового джерелця, якого береги і дно миготіли прегарними хрусталами. Це було посеред печерки, що в ній стелю підпирали безчисленні гарні стовпи: то були сталяктити і сталягміти, що зійшлися до купи. Як дуже були здивувалися діти, якби довідалися, що всі ті сталяктити і сталягміти понарастали століттями із крапель вапняної води!

У горі під склепінням звисали тисячі лиликів. Сполошені світлом вони купами розліталися і пишучи та тріпаючи крильцями, кидалися на полум'я свічок. Том знав їх звичку і розумів грозячу небезпеку. Він ухонив Бекі за руку і метнувся в найближчий хідник. І добре

зробив, бо саме лилик загасив своїм крилом свічку Бекі. Сполошені лилики ще довго гналися за дітьми, а вони на осліп повертали то сюди, то туди, аж поки нарешті позбулися своїх ворогів. Незабаром побачив Том якесь велике підземне озеро, таке велике, що й берегів не видно. Йому хотілося обійти його кругом і приглянутися берегам, але рішився найперше сісти і хвилинку відпочити. Аж тепер вразила дітей мертва тишина.

— Томе, — я не помітила, але здається, вже дуже довго, як ми не чули голосів нашого товариства.

— Подумай, Бекі, що ми глибоко під ними та не знаю, як далеко на північ чи полудне або на схід від них. Тому ми й не можемо чути їхніх голосів.

Бекі перелякалася.

— Як довго, Томе, ми тут під землею? От краще вертаймо назад.

— І я так думаю; краще вертаймо!

— А ти, Томе, найдеш дорогу? В мене в голові все поплуталося.

— Та я міг би знайти дорогу, але біда з тими лиликами. Якби вони погасили нам обі свічки, то булоб лихо. Краще підемо іншою дорогою, щоб їх оминути.

— Добре, коби хоч не заблукатися! То булоб страшно! — І дитина задрожала, тільки подумавши про те.

Вони пішли якимсь хідником. Ішли довго мовчки, зазираючи в кожний бічний хідник, може його пізнають, але всі, всі були нові, невідомі. За кожним разом, коли Том приглядався, Бекі тривожно зазірала йому в очі, бажаючи вичитати радісну вістку, а він навмисне все говори́в весело:

— Ну, так, добре. Ми вправді не знайшли ще нашого шляху, але ти не турбуйся, незабаром знайдемо. — Але по кожній помилці тратив що раз більше надію. Він почав іти тепер навмання, повертаючи в що раз

нові хідники і потішав себе надією, що може випадком натрапить на дорогу, якої їм треба. Він усе казав: „Усе гаразд!“, але на серці було так тяжко і від тих слів потіхи віяло таким сумом, як колиб казав: „Все, все пропало“. Налякана Бекі тулилася до нього і старалася здержувати сльози, але вони котилися по її личку як горох. Нарешті промовила:

— Ой, Томе, не бійся лиликів, ходім радше давньою дорогою. Мені все здається, що ми йдемо не так, як треба.

Том пристанув.

— Слухай! — сказав.

Довкруги тихо, так тихо, що діти почули свій власний віддих. Том крикнув з усієї сили. Голос луною покотився по порожніх хідниках і завмер десь далеко тихим відгомонам, якби хтось зареготався.

— Ох, Томе, не кричи більше. Це дуже страшно — просила Бекі.

— Воно страшно, але всеж таки, краще, Бекі, може хто нас почує. — І він крикнув ще раз.

Це „може“ було страшніше як той страшний глумливий регіт, воно зраджувало розпучливу безнадійність. Діти стояли, пильно надслухували, але даремно. Том скоро повернув назад. Минуло кілька хвилин і Бекі помітивши його заклопотання, зрозуміла страшну дійсність. Том не годен уже знайти дороги, щобі вернутися.

— Ой, Томе, Томе, таж ти ніде не робив ніяких значків!

— Я був такий дурний, Бекі, — такий дурний! Навіть не подумав про те, що треба буде вертати! Тепер я не годен знайти дороги, таж тут все йде в суміш!

— Томе, Томе, ми пропали! Ніколи не відістанемося із сього страшного місця. Ох, чогож ми відділилися від інших?

Вона впала на землю і зайшлася таким судорожним плачем, що Том боявся, що вона вмере або збожеволіє. Він сів біля неї і ласкаво пригорнув до себе, а вона схилила своє личко на його грудь, тулилася до нього і жалілася, а луна відзивалася здалека глумливим реготом. Том благав дівчинку заспокоїтися, але вона відповідала, що не може. Тепер і він став нарікати на себе і лаяти себе, що скоїв таке лихо. Це помогло. Дівчинка обіцяла не тратити надії і заявила, що готова йти за ним усюди, куди він її поведе, тільки нехай так не говорить і не обвинувачує тільки себе, бо й вона так само винна, як і він.

Знову пішли бідні діти без ціли — навмання. Треба було йти, бо сидіти на місці було страшно. І на якусь хвилину надія знов ожила. Не тому, щоби до того була якась причина, а просто тому, що надія все оживає, поки людина зовсім не постарілася або не звикла до своїх невдач.

Раптом Том узяв з рук Бекі свічку і загасив її. Така ощадність говорила сама за себе. Слів тут не треба було. Бекі зрозуміла і знову втратила надію. Вона добре знала, що Том має ще в кишені три або чотири кусники свічок, а проте шадить.

Потрохи почала дітей ломити втома, але діти не піддавалися; вони боялися сісти та спочити, коли час такий дорогий. Йти хочби навмання, але йти, то всеж таки кудись можна зайти, а може і пощастить вийти звідси; а сидіти на місці, се значить кликати до себе смерть.

Нарешті ніжні ноженята Бекі відмовили послуху і вона сіла. Том сів біля неї. Вони почали говорити про свої доми, про рідних, про приятелів, про свої мягкі постелі, а найбільше про ясне, любе сонце. Бекі плакала, а Том вигадував усячину, щоби її потішити. Та дарма, всякі слова потіхи були за слабі і дзвеніли як насміх.

Утома змогла Бекі і вона заснула. Том дуже з того зрадів. Він сидів і бачив, як її сумне личко що раз більше розяснювалося, ставало веселіше; се певно їй щось гарне снилося. І усмішка заграла на її устах та так і лишилася. Спокійне, веселе личко і його трошки потішило, а думки полинули в минуле. Сидів ще в глибокій задумі, коли прокинулася Бекі, весело всміхаючися, але усміх зник, як тільки розплющила оченята. Замість усміху почулося глибоке зітхання.

— Ох! якже я могла спати! Колиб я була вже ніколи не пробудилася! Годі, Томе, не плач, я вже не буду більше, лиш не дивися так на мене.

— Я радий, що ти спала, Бекі. Тепер ти знову повеселішала і ми тепер певно знайдемо дорогу.

— Спробуймо, Томе! Я бачила в сні таку чудову країну, я думаю, що ми тепер до неї прийдемо.

— Може Бекі, тепер може! Лиш сміло вперед! Ходім, Бекі, далі.

Вони встали і далі блукали без надії в серці, побравшись за руки. Хотіли якось виміркувати, як довго вже вони в печері. Спершу їм здавалося, що вже цілі дні і тижні, але зміркували, що се не може бути, бо ще не минулися в них усі свічки.

По якомусь часі Том сказав, що треба йти тихенько і надслухувати, чи не дзюрчить де вода — бо мусять знайти джерело. І справді, знайшли його скоро та Том рішив, що треба знову відпочити. Обов були дуже змучені, а проте Бекі говорила, що може ще трохи йти. Та на диво їй, Том не згодився і вона не могла зрозуміти, чому. Діти посідали, а Том приліпив свічку глиною до другої стіни. Обидвоє задумалися і не говорили ні слова. Нарешті Бекі озвалася:

— Томе, я така голодна!

Том видобув щось із своєї кишені.

— Чи знаєш, що це?

Бекі всміхнулася.

— Авжеж знаю, це наш весільний коровай, Томе.

— Так, це він і я хотів би, щоби він був такий великий як колесо — говорив Том, — бо більше в нас нічого немає.

— Ах, Томе, чи булаб я коли подумала, що се наш останній...

Вона не договорила. Том переломив булку на двоє і Бекі зі смаком зіла свою пайку, а Том от так лиш тільки обгризав свій кусник. Свіжої, чистої води було доволі, щоби закінчити обід. Потім Бекі казала йти далі. Том мовчав хвилину, а потім сказав:

— Бекі, ти не дуже злякавша, як я тобі щось скажу?

Бекі поблідла, але просила, щоби говорив усе сміло.

— Ось що, Бекі, ми мусимо тут зістатися, бо тут маємо хоч воду. Оце вже наш останній недогарок.

Бекі почала плакати й нарікати. Том потішав її, як міг, але не помагало ніщо. Нарешті Бекі сказала:

— Томе!

— Що, Бекі?

— Авжеж дома похопляться, що нас нема, і будуть нас шукати?

— Авжеж, будуть!

— Може вони нас уже й тепер шукають, Томе?

— Певно, що шукають і я думаю, що шукають.

— А коли вони оглядяться, Томе, що нас нема?

— Мабуть тоді, як вернуть на парохід.

— Але як буде вже темно, чи вони побачуть, що нас нема?

— Не знаю, але твоя мама певно побачить, що тебе нема, як всі інші вернуть до дому.

Личко Бекі стало перелякане, і Том зараз зміркував, що зробив помилку. Авжеж Бекі мала сю ніч по-

чувати в Гарперів. Діти знову втихли і задумалися. Нараз Бекі заридала і Том зміркував, що вона те саме думає, що й він, а саме, що може проминути половина неділі, поки пані Течер дізнається, що вона в Гарперів не ночувала.

Діти сумно поглядали на маленький, останій недогарок і бачили з трівогою, як він поволи, невмолимо тане, маленьке полум'я то пихне, то погасне, воно витягається тоненькою смужкою диму, спиняється на часок на вершку ґнота, і потім — запала страшна чорна-чорна темрява.

Ніодно з них не могло сказати, кільки то часу минуло, поки Бекі отямилася, що ридає в обіймах у Тома. Вони знали тільки одно, що після довгого, страшного сну обоє прокинулися і побачили своє безвихідне положення. Том сказав, що тепер ще неділя, а може вже й понеділок. Він намагався зацікавити Бекі розмовою, але її надто давило горе, вона втратила останню надію... Том казав, що певно давно завважили, що їх нема і з усіх сил шукають... Треба закричати, то чей почують і попадуть на їх слід. І спробував крикнути, але далека луна відозвалася так грізно, так страшно, що вже більше не кричав.

Час минав і голод знов почав мучити бідних дітей. Томова половина „короваю“ ще лишилася, вони поділилися нею і зїли. Але тоді були ще голодніші. Ця одробина булки тільки розбудила голод.

Нараз Том шепнув:

— Псс! Бекі, ти чуєш?

Обоє затаїли духа і надслухували. Почули тихий голос, якби хтось далеко гукав. Том зараз відгукнувся і схопивши Бекі за руку, пішов помацки туди, звідки йшов голос. Знову надслухував, ...той самий голос, тільки неначе вже ближче.

— Се вони! — скрикнув Том, — ідуть сюди! ходи швидше, швидше! Бекі, тепер ми вже вратовані!

Діти не тямалися з радощів. Але вони йшли всеж таки дуже поволи, бо по дорозі було багато щілин і їх треба було берегтися. Нараз станули над ямою і не могли йти далі. Вона могла бути глибока на три стопи, але може й на сто стіп — хто се може знати? Але щоб далі йти, не можна було й думати. Том поклався на край ями і почав мацяти руками. — але дна не було. Щож робити? Остатися тут і ждати, аж прийдуть сюди. І знову стали надслухувати. Голоси відзивалися тепер що раз дальше. За кілька хвилин затихли зовсім. Що за нещастя! Том кричав, гукав, аж захрип, але все даремне. Він додавав Бекі надії, але час минав, вони ждали й ждали — і не почули вже більше ніякого голосу.

Діти вернули помацки назад до джерела. Поволи воліклися гіркі години. Бідолашні знову заснули та збудилися голодні й прибиті горем. Том думав, що се вже мабуть вівторок.

Нараз приплила йому до голови нова думка. Близько було кілька бічних хідників. Краще розглянути їх, ніж у такий страшний час сидіти бездільно. Він витягнув із кишені мотузок від папіряного орла, прив'язав до скелі і пішли обоє з Бекі. Том ішов попереду й розмотував мотузок. По яких двадцяти кроках хідник кінчився стрімкою прогалиною. Том прикляк на коліна і почав обмацувати прогалину з усіх боків, як далеко міг сягнути рукою. В сю хвилину, менше як на двадцять метрів від нього, показалася зпоза скелі людська рука зі свічкою. Том з радощів крикнув голосно. В туж мить за рукою показалася й людина — то був індієць Джо.

Том аж завмер з переляку — не годен був ворухнутися. Відітхнув лекше аж тоді, коли побачив, що

індієць зараз завернув і зник. Том аж дивувався, як се Джо не пізнав його голосу і не вбив його на місці за те, що свідчив проти нього в суді. То певно луна до непізнання змінила його голос, поміркував собі хлопця. Від страху Том аж ослаб. Коби мати ще силу вернути до джерела, то там вже й лишиться на віки, ні за що в світі не схоче ще раз наскочити на проклятого індійця Джо. Він не сказав Бекі того, що бачив і пояснив, що крикнув „от так собі“.

Але голод і журба перемогли вкінці страх. Після довгого, прикрого сну діти прокинулися дуже голодні. Том думав, що се вже певно середа або четвер, а може навіть п'ятниця або й субота і — що вже певно перестали за ними шукати. Тоді він рішив розслідувати другий хідник. Він зважився на боротьбу навіть з індійцем Джо і іншими страхіттями. Але Бекі була зовсім безсила. Вона стала якась ніби сонна; і навіть не хотіла вставати. Вона говорила тільки шепотом, що краще тут лишиться, аж поки вмре, бо се вже певно наступить скоро. Том, як хоче, нехай іде з мотузком на розсліди і вона благала тільки о одно, щоби часом вернув до неї поговорити. Вона взяла від нього слово, що коли вже прийде її страшна, остання хвиля, він буде тут при ній і буде тримати її за руки, аж поки все скінчиться. Том поцілував дівчинку, ледве здержуючися, щоби не заплакати, бо аж здавило його в гортанці. Весело говорив, що або стріне тих, що шукають, або знайде якийсь вихід. Потім узяв свій мотузок і ледве живий порачкував у бічний хідник. Голод і почуття близької смерти зовсім підтяли його сили.

XXXI.

Вони найшлися.

Прийшов вівторок, минуло вже й полудне та стало смеркатися. У місточку Ст. Петербурзі далі глибокий

сум, бо дітей усе ще не знайдено. Щиро молилися за них і в церкві і дома, а з'печери не приходила ніяка відрадніша вістка. Багато людей, що ходили шукати, вернули з нічим і взялися до свого щоденного заняття. Вони казали, що дітей вже ніхто ніколи не знайде. Пані Течер тяжко занедужала й лежала в горячці. Люди оповідали, що аж серце розривається, коли слухати, як вона кличе свою дитину, як схоплюється в ліжку та надслухує і знову паде на подушку, важко стогнучи. Тітка Поллі попала в чорну задуму, а її сиве волосся зовсім побіліло. У смутку й безнадійности клялися люди спати у вівторок вечером.

Раптом опівночі весело задзвонили дзвони. Незабаром зарілось на вулиці від зворушених, напів одягнених людей, що кричали радісно: „Вставайте! Вставайте! Вони найшлися! Вони йдуть!“ Заграли й пожежні трубки. Люди плавама плили до ріки стрічати дітей. А вони їхали вже у відкритому возі, що його тягли веселі люди. З радісними криками прилучилися всі до тої процесії, окружили віз, вигукували з радости і йшли гостинцем.

В усіх домах ясно світилося й нікому не хотілося йти спати. Се була найгарніша ніч, якої не було досі ніколи у тихому, малому місточку. Першої пів години всі люди відвідували хату судді Течера. Кожний хотів бачити виратованих дітей, кожний стискав руку пані Течер, кожний хотів щось сказати, але не міг, бо не давали сльози, і біг до дому.

Тітка Поллі була дуже щаслива. Була теж щаслива і пані Течер, та не зовсім. Вона чекала ще на свого чоловіка, бо цісланець, якого вислано з радісною вісткою в печеру, не встиг іще сповістити нещасного батька, що все ще шукав за дітьми в печері.

Том лежав на каналі серед юрби цікавих і оповідав історію своїх дивних пригод та прикрашував своє

оповідання додатками своєї уяви. При кінці дуже докладно розказав, як лишив саму Бекі, а сам пішов шукати якого виходу, як рачкував двома хідниками, доки ставало мотузка, а вкінці зайшов у третій, але тут вже мотузка не стало і він вже хотів вертати, коли нараз побачив далеко-далеко якусь ясну цяточку ніби соняшне світло. Тоді покинув мотузок і поліз далі, просунув крізь тісну діру голову й груди та побачив блискучі широкі хвилі рідної ріки Міссісіпі. Якби се було в ночі, то він не побачив би сеї ясної цятки і був би певно вдруге сюди не прийшов. Тоді вернувся до Бекі і приніс їй радісну вістку, але вона просила його, щоби не мучив її такими вигадками, вона змучена і хоче тут вмирати. Він оповідав, як тяжко було переконати її і як вона справді мало що не вмерла, але зі щастя, коли побачила світло сонця. Найперше він проліз дірою і поміг Бекі пролізти. Відтак посідали собі і від щастя заплакали. Недалеко плили човном якісь люди, він гукнув на них і оповів їм про своє і Бекіне горе та, що вони вмирають з голоду. Люди спершу не хотіли вірити тій неймовірній казці, „бо“ — казали — „звідси пять миль до тої долини, де починається печера“. Але всеж таки взяли їх на свій човен, завезли до якоїсь хати, де дали їм повечеряти і кілька годин спочити, а потім привезли їх до дому.

Перед світанням відшукали при помочі мотузка, що суддя лишав за собою, його і ту жмінку людей, що щиро помагали йому все ще шукати, та передали їм радісну вістку. Зрадів дуже бідний батько, зраділи й люди.

Три дні і три ночі журби й голоду зробили своє. Том і Бекі пролежали середу і четвер і здавалося, що ще більше знесилені. Том встав уже в четвер, почав потрохи ходити, в п'ятницю вийшов уже й на вулицю, а в суботу вже майже зовсім одужав. Але Бекі не годна

була вийти з хати, аж у неділю, та й тоді виглядала так, як колиб перебула довгу, тяжку недугу.

В п'ятницю Том почув, що Гек хорий і пішов відвідати його. Але його не пустили до хорого, так само в суботу й неділю. Потім пускали вже його до нього що дня, але мусів обіцяти, що не буде говорити про свою пригоду в печері і взагалі нічого такого, що моглоб стурбувати Гека. Вдова Дугляс тут сиділа й пильнувала. Дома дізнався Том про нічну подію біля дому вдови Дугляс, а також і про те, що трупа одного з тих розбишак, того обідранця, знайшли в ріці недалеко пристані. Мабуть утонув, утікаючи від погоні.

Може два тижні після того, як видобувся з печери, пішов Том до Гека, який тимчасом подужав на стільки. що міг вислухати зворушливе оповідання про пригоди. Том мав йому ще щось цікавого сказати. Проходячи попри хату судді Течера, Том забіг туди на хвилинку, щоби відвідати Бекі. Її батько і ще кілька його знайомих стали з ним говорити і хтось спитав жартом, чи не кортить його ще зайти в печеру. Том сказав, що дуже радо.

Тоді сказав суддя:

— Таких цікавих, як ти, Томе, в нас доволі, але я вже подбав про те, щоби вже ніхто не заблукався в печері.

— Як то?

— Бо я велів перед двома тижнями сі великі, дубові двері окувати залізом і замкнути на три замки, а ключі в мене.

Том побілів, як полотно.

— Що тобі, хлопче? Швидко, подайте склянку води!

Принесли води і скропили нею Тома, бо він мало не зімлів.

— Тепер, сину, вже тобі ліпше? Скажиж нам, ради Бога, що тобі сталося, Томе?

— Ах, пане судде, таж там у печері був — був — індієць Джо!

XXXII.

Смерть індійця Джо. — Бенкет у вдови Дуглас.

За кілька хвилин пробігла по місці ся новина і незабаром поплило до печери кілька човнів, повних людей, а за ними поплив і пароходик теж повнісінький людей. Том Соєр був в одному човні з суддею Течером. Коли відчинили тяжкі двері, то зараз у півтемній печері побачили страшну картину. Індієць Джо лежав мертвий, з лицем притисненим до шпари в дверях так, якби його очі до останньої хвилини ловили світло сонця і рвалися на божий світ, он там за дверима. Том був дуже зворушений. Він же знав із власного досвіду, які муки мусів зазнати той злочинець. Жаль йому було його, але заразом з тим почув, що ніби тяжкий камінь зсунувся йому з серця. Тепер тільки побачив, як дуже й безупинно боявся з того дня, як свідчив у суді проти цього убійця.

Біля індійця лежав його ніж з поломаним вістряем. Грубий поріг дверей був порізаний і подовбаний, але вся та тяжка праця пішла на марне, бо скала творила з надвору природний поріг, на котрім ніж мусів полонитися. Але й без тої кам'яної перепони булаб уся праця ні нащо не здалася, бо діра була за мала, щоби крізь неї міг був індієць протиснути своє тіло. Індієць мусів це добре бачити, а проте різав і довбав, щоби скоротити час своєї передсмертної муки. Звичайно зараз за дверима було можна знайти кільканацять недогарків свічок, що їх встромлювали в щілини відвідувачі. Тепер не було ні одного. Індієць повитягав їх усіх і зів. Він зловив і кілька лиликів та зів, бо довкола лежали свіжі кістки. Нарешті нещасний помер таки з голоду.

Недалеко від нього сторчав сталягміт, що наростав

довгі віки з тих крапель, що спадали з гори із сталяктиту. Індієць надломив вершок сталягміту і поклав на нього камінь з видовбаною в нім ямкою, щоби ловити сі дорогоцінні краплі, що спадали з точністю годинника, що двадцять хвилин одна. За добу могло там набиратися води не більше як одна ложечка. Такі крапельки спадали вже тоді, коли будували піраміди, коли зруйновано Трою і засновано Рим, коли розп'ято Христа, коли Вільгельм Переможець дав початок британській державі, коли Колумб відкрив Америку, коли розгорілася війна за незалежність Злучених Держав. Така крапля паде ще й тепер, падатиме ще й тоді, коли наші часи потонуть у морі забуття. Невже все на оцім світі має свою ціль, своє призначення? Невже краплі цілих п'ять тисяч літ так терпеливо спадали на те, щоб заспокоїти спрагу тої нещасної людини в її передсмертних хвилинах? Чи за нових п'ять тисяч літ знову та крапля має виконати якийсь призначення? Хто се може знати!

Багато-багато літ мине з того часу, як нещасний індієць вижолобив цей камінь, щоби ним ловити цю дорогоцінну краплю і все показуватимуть відвідувачам печери „Чарку індійця Джо“, як найцікавіше диво печери; навіть на „Палату Алядина“ не звертатимуть такої уваги.

Індійця Джо поховали біля входу до печери. На його похорон збіглися люди пішки, човнами й возами з усіх хуторів, сел і місточок на сім миль довкруги. Позабирали з собою навіть дітей і жінок. Всі вертали так само вдоволені, як колиб були бачили, що Джо справді повішено.

На другий день Том завів Гека в затишне місце, щоби поговорити з ним поважно на самоті. Гек тимчасом дізнався від валлійця і вдови Дугляс про Томові пригоди. Але Том сказав, що в тих пригодах є ще щось

таке, про що ніхто не міг йому сказати. Тепер йому сам скаже. Гек посумнів:

— Я вже знаю, Томе, про що ти думаєш. Ти був у „другому числі“ і не знайшов нічого, окрім горівки, правда? Мені ніхто не говорив, що ти там був, але коли я лиш почув про сю пригоду з горівкою, зараз здогадався, що ти там був. Я знаю, що ти ніяких скарбів не знайшов, бо ти був би мені згадав про те хоч словечком. Ах так, Томе, я так і прочував, що ми нарешті вийдемо з порожніми руками.

— Що ти вигадуєш, Геку? Я не сказав про господаря гостинниці нікому ані слова. Ти сам знаєш, що в його шинок був ще відчинений, коли я в суботу пішов на забаву. Хібаж ти не пам'ятаєш, що ти сеї ночі мав сторожити?

— Справді, а мені здавалося, що се вже було давно, може перед роком. Се було справді тої самої ночі, коли я йшов назирці за індієм Джо аж до вдовиноного саду.

— То ти стежив за ним?

— Авжеж, але ти про се ані писни, чуєш? В Джо могли лишитися приятелі і я не хотів би стягнути їх на свою голову. Якби не я, то тепер Джо певно опинився би у Тексасі.

І Гек оповів Томові довірочно всю свою пригоду, про яку Том лиш дещо чув уже від старого валлійця.

— Так, так, Томе — сказав при кінці Гек, — хто найшов у другому числі горівку, той забрав і скарб, це вже певно! Ми вже його не побачимо.

— Знаєш, Геку, скарбу в гостинниці й не було ніколи.

— Що?... Гек пильно глянув Томові в очі. — Томе, ти попав хіба знову на його слід?

— Скарб у печері!

Гекові очі аж заблищали.

— Скажи се ще раз, Томе!

— Скарб у печері!

— Томе, справді? А не дуриш ти мене?

— Я говорю правду, Геку, я не жартую. А підеш зі мною і допоможеш забрати його?

— Ти ще питаєш? А дістанемося туди і не згубимо дороги?

— Не журися, нема ніякої небезпеки.

— Добре! А звідки ти знаєш, що скарб у...

— Тихо, побачиш, як там уже будемо. Якщо нічого не знайдемо, то дам тобі свій барабан, і все, що лишень маю дорогого. На це моє слово.

— Так, то розумію. Колиж підемо?

— Хочби й зараз, як хочеш. А є в тебе досить сили?

— Чи він дуже глибоко в печері? Що йно четвертий день, як я став ходити. Більше як милю мабуть не пройду, Томе.

— Дорога, якою звичайно всі ходять, буде п'ять миль, але є коротша і ніхто її не знає, тільки я. Я завезу тебе човном аж на місце; ти й веслувати не будеш, я сам веслуватиму.

— Ну, то ходім, Томе, зараз!

— Стривай, нам треба вперед узяти з собою хліба, мяса і наші люльки, кілька порожніх мішків і багато мотузків і отих нових штучок, що їх називають сірниками. Кажу тобі, як я жалкував, що тоді хоч кілька в мене їх не було.

Зараз по обіді „позичили“ собі хлопці малий човен в одного чоловіка, що десь на той час був пішов і пустилися в дорогу. Минули вхід у печеру та поплили ще кілька миль з водою. Тоді Том сказав:

— Глянь, який тут всюди беріг однаковий, — ані хатинки, ані дерева, лише самі корчі. А он там бачиш у горі біле місце, де мусіла обірватися скеля — се мій знак. Тепер висідаймо.

Човен пристав до берега і вони висіли.

— З цього місця, Геку, де оце стоїмо, можна вудитцем дістати до тої діри, якою я виліз. Ану, роздивись добре, чи знайдеш?

Гек роздивлявся, але не побачив нічого. Гордо підійшов Том до одного буйного куща і сказав:

— Ось тут! Глянь лиш, Геку! Але ти мовчи і нікому не зрадь. Я вже давно хотів бути опришком, але не міг найти відповідної розбишацької нори, де можнаб сховатися. Тепер вже маємо, чого нам треба і не скажемо нікому, хіба Джо Гарперові і Бен Роджерсові, бо ми мусимо мати цілу банду, без цього не йде. Банда Тома Соєра! Як це гарно, правда, Геку?

— Дуже гарно, Томе! Тільки когож ми будемо грабувати?

— Ну, хто нам попадеться у руки. Будемо засідатися на людей. Се так завсіди робиться.

— І вбивати будемо?

— Та... не все! Будемо замикати їх у печеру, аж дадуть нам за себе викуп.

— Викуп? А що се викуп?

— Ну, та гроші. Їх родичі та приятелі мусять зібрати всі гроші, скільки тільки зможуть і їм прислати, а як до року не пришлють викупу — тоді бранцям кінець. Так робиться звичайно. Тільки жінок і дівчат не вбивається. Їх тільки замикається, а не вбивається. Вони все бувають дуже гарні і багаті та страшно боязкі. В них забирається годинники і інші дорогоцінності, але здійсмається перед ними капелюх і треба бути дуже чемним. Ніхто не є такий чемний як опришки, це прочитавш в кожній книжці. Тоді ті жінки залюблюються відтак в опришків, а коли побудуть у печері два або три тижні, тоді перестають плакати і вже їх годі позбутися. Як опришки їх навіть проженуть, то вони вертають зараз назад. Так написано у всіх книжках.

— Томе, та це чудово! Це куди краще ніж бути піратом.

— Авжеж, що краще і до дому ближче, і до цирку, і до всього.

Тимчасом хлопці приладили все, що треба і Том поліз перший в діру, Гек за ним. Вони досунулися аж до другого кінця діри, привязали мотузок і полізли далі. Лиш кілька кроків, і вони станули над джерелом. Том аж задрожав. Він показав Гекові трохи лою, що натопився з останнього недогарка, приліпленого глиною до скелі і оповів, як він та Бекі в розпуці приглядалися, як догоряв і згасав недогарок, а з тим догоряла і згасала остання їх надія.

. Хлопці розмовляли пошепки, бо тишина й темрява дуже їх пригнітали. Вони пішли далі і завернули в хідник, аж дійшли до того місця, звідки Том побачив індійця Джо. Тепер при світлі свічок побачили, що се не бездонна пропасть, а стрімка глиняна стіна, глибока на яких двадцять або трицять стіп. Том прошепотів:

— А тепер я покажу тобі щось, Геку, — сказав Том підносячи свічку вгору.

— Глянь но поза сей ріг, як далеко зможеш. Бачиш? Он там на тій великій скелі в горі випалено щось свічкою.

— Томе — таж се хрест!

— Ну, а деж тепер число два? Під хрестом, що? Якраз там побачив я індійця Джо, як він підносив руку зі свічкою.

Гек перелякано дивився добру хвилю на таємничий знак, а потім сказав тремтячим голосом:

— Томе, краще ходім відси!

— Що, і покинути скарб?

— Краще й покинути. Душа індійця Джо певно тут десь блукає.

— Ні, Геку, тут ні. Вона блукає на тім місці, де

індієць помер, там далеко, аж біля виходу — добрих п'ять миль від нас.

— Ей, ні Томе, цьому я не вірю. Його душа не відступає від скарбів. Я знаю, як духи роблять, та й ти добре се знаєш.

Том почав думати, що може й справді так, як Гек каже і вже був перелякався. Нараз голосно розсміявся.

— Алеж дурненькі ми обидва, Геку, дурненькі! Та хібаж душа індійця може блукати там, де є хрест?

Це Гека переконало.

— Це правда, Томе, а мені й на гадку не прийшло. Сей хрест — то наше щастя! Тепер лизьмо в низ і шукаймо за скринкою.

Том ішов попереду і випорпував сходи в глиняній стіні. Гек ішов за ним. З малої печери, з якої виростала скеля з хрестом, ішли аж чотири хідники. Хлопці перешукали три, але скарбу не знайшли. В хідникові, що був найближчий до скелі, знайшли в малій закутині леговиско з коців, старі шлейки, кусок сала з шнурком і старанно обгризені кістки двох або трьох курей. Але скарбу не було. Хлопці перешукали все ще раз і ще раз, але на дармо, скарбу не було.

— Він жеж сказав: під хрестом. Ось тут стоїмо коло нього найближче. Не можеж він бути під скелею, бо вона за міцно розсілася на землі.

Знову перешукали все старанно і нарешті посідали зажурені. Гек не знав, що вже й казати і був сердитий.

— Глянь, Геку, сказав Том, трохи помовчавши, — тут у глині є сліди ніг, але тільки з одного боку скелі. Це щось значить. Заложуся, що скарб лежить під цею скелею. Ану, спробую копати!

— Се не зла думка, Томе, — озвався весело Гек. Том зараз витяг свій ніж і ледве викопав ямку на яких чотири цілі глибоку, коли наткнувся на щось деревляне.

— Геку, чуєш?

Гек узявся тепер і собі конати та розпорпувати глину. Докопалися до якихось дощок і зараз витягли їх. Під дошками був вузенький хідничок під скелю. Том зазирнув туди і освічував свічкою, але не міг доглянути кінця хідника. Тоді вліз у вузенький хідничок, що раз-у-раз закручувався в долину. Том ішов крутою дорогою раз в право, раз в ліво, а Гек слідком за ним. Нараз завернув за гострий угол і крикнув:

— О, Господи! Геку, глянь сюди!

Перед ним скринка із скарбом. Вона стояла в малій, чистій комірці, а біля неї порожня бочівочка пороху, пара рушниць у скіряних футералах, дві пари старих черевиків, скіряний пояс і ще дещо, все мокре від крапель води.

— Знайшли, нарешті знайшли! — викрикував радісно Гек, порпаючися руками в золотих, вогких монетах. Аж тепер ми багаті, Томе!

— Я все був певний, Геку, що ми скарб знайдемо. А тепер він уже наш. Навіть вірити сьому не хочеться. Але до діла! Не тратьмо тепер часу! Ану, спробую, чи піднесу сю скринку.

Скринка важила може яких пятьдесять фунтів. Том ледве-ледве підняв її, а щоб нести, не було що й думати.

— Я так і думав собі — сказав Том, — що вона дуже тяжка ще тоді в страшнім домі, як вони несли її вдвох. Добре, що мішки маємо з собою.

Незабаром скарб був уже в мішках і хлопці витягли їх на гору до скелі з хрестом.

— А тепер заберім ще й рушниці і інші річи — сказав Гек.

— Ні, Геку, се лишимо на своїм місці. Се нам придасться, як станемо опришками. В сій печері уладжуватимемо свої оргії. Місце знамените для оргій.

— А що то таке оргії?

— Я й сам не знаю. Але в розбійників все бувають оргії, тому й в нас мусять також бути. А тепер ходім уже Геку, ми й так надто довго тут загаялися. Мабуть вже пізно, бо вже й їсти хочеться. Але попоїмо й закуримо аж у човні.

Незабаром вилізли хлопці і зпоза кущів роззиралися уважно на всі боки, чи не бачить їх хто. Але нігде не було нікого. Вони швидко сіли в човен і почали їсти. Сонце саме вже клонилося до заходу, хлопці понабивали люльки і відчалили від берега. Том веслував і хлопці тихо плили здовж берега, весело балакаючи та плачучи люльки. Вже добре стемніло, як хлопці пристали до берега.

— Тепер, Геку, сказав Том, — заховаємо скарб у шопі з дровами вдови Дугляс, а завтра рано прийдемо, почислимо і рівно поділимося. Потім знайдемо собі в лісі якесь безпечне місце і там наш скарб закопаємо. Ти тут посидь спокійно і стережи мішків, а я побіжу за візочком майстра Тайльора. Я швидко буду назад.

Побіг і швиденько вернувся з возиком. Хлопці поклали оба мішки з грішми, накрили якимсь старим дрантям і повезли. Коло хати старого валлійця хлопці пристанули спочити. Тільки що хотіли рушити далі, аж із хати вийшов старий і крикнув:

— Гей, хто там!

— Се ми, Гек і Том Соєр!

— От і добре. Ходіть хлопці скоро за мною, усі ждуть вже на вас і не можуть діждатися. Ну раз-два, я візок вже затягну. О, та не легкий же він. Чого се ви туди напакували? Мабуть цегла або старе заліззя?

— Старе заліззя — відповів коротко Том.

— Я собі се зараз подумав. Ви хлопці марнуєте силу й час, щоби на кілька центів назбирати старого

заліззя, а над тим і не подумаете, що якби хотіли працювати, то заробилиб удвоє більше. Ну, але годі! Дурненькі ви та й годі. Ну, ходім швидше!

Хлопці хотіли знати, чого їм так квапитися.

— Тепер не питаєте, лиш ходіть, побачите самі, як прийдемо до вдови Дугляс.

Гек трохи налякався. Він звик до того, що на нього накидаються за всіляке, навіть за дурниці.

— Містер Джонс, таж ми не зробили нічого злого — несміливо сказав він.

Старий сердечно засміявся.

— Не знаю, Геку, мій дорогий хлопче, не знаю нічого. А може ти посварився з вдовою Дугляс?

— О, зовсім ні, вона все була для мене дуже лаaskaва!

— Ну, то чогож ти злякався?

— Гек не встиг іще відповісти, коли нараз його й Тома вже пхнули у вітальню вдови. Джонс лишив возик біля дверей і ввійшов у хату слідком за хлопцями.

У хаті було ясно, ярко горіли світла. Були там усі визначніші громадяни міста. Були тут Течери і Гарпери, Роджерси і тета Поллі з Сідом і Мері і пастор і редактор і ще багато інших осіб, а всі у святочних одягах. Вдова дуже щиро привитала хлопців, хоч що правда, вона ще ніколи не мала в себе таких гостей. Вони були від ніг до голови обмащені глиною і покапані лосем. Тітка Поллі засоромилася й почервоніла та грізно дивилася на Тома, похитуючи головою. Але ніхто не почував себе так зле, ніхто не був такий засоромлений, як самі хлопці.

— Ось я привів вам хлопців! — сказав містер Джонс. Тома не було дома, і я вже не знав, де його шукати. Аж нараз зловив їх перед самим моім порогом і оце привів їх таких, як найшов.

— І дуже добре зробили, — сказала вдова. — Ходіть, хлопці, зі мною!

Вона завела їх у другу кімнату і сказала :

— Тепер повмивайтеся і повдягайтеся. Тут два новенькі одяги, сорочки, панчохи і все, що треба. Се твоє Геку — ні, нема за що дякувати, Геку — один одяг купив добродій Джонс, а другий я. Позич один одяг на нинішний вечір Томові, вони будуть добрі для вас обох. Отже одягайтеся скоренько і приходіть до нас. Ми вже й так довго ждемо.

За сим словом вийшла.

XXXIII.

Несподіванка.

Ледве вона вийшла, а вже Гек побіг до вікна, відчинив його і промовив зі страхом:

— Томе, якби знайти який мотуз, то моглиб ми втекти. Адже тут не високо.

— Ото дурний! Чогож нам втікати вікном?

— Я — я не звик, як так багато людей. Я до них не піду ні за що в світі, Томе!

— Ет, дурниця! Ото видумав! А мені се байдужі-сінько. Чого боїшся? Адже я буду з тобою.

Увійшов Сід.

— Томе — сказав Сід, — тета дожидала тебе ціле пообіддя. Мері прилагодила тобі твій святочний одяг і всі тебе шукали. А звідки на тобі стільки глини та лою?

— Ну, ну, пане, журіться собою! Краще скажи, що се за бенкет у вдови?

— Е, та се гостина, як звичайно у вдови Дугляс, але сьогодні в честь старого Джонса і його синів, бо вони вратували її недавно в ночі від розбійників. Але я міг би тобі ще щось сказати, як хочеш знати.

— Ну, кажи, що таке?

— Е, старий Джонс хоче зробити цілому товариству якусь несподіванку; я підслухав, що це має бути, бо він сьогодні в полудне оповідав це тітці, розуміється в великій тайні, але це вже ніяка тайна. Всі це знають, і вдова також, хоча вона й удає, що не знає нічого. Старий Джонс хотів конечно, щоб і Гек був тут, нині вечером — бо без нього з усієї великої тайни не вийшлоб нічого.

— Щож се за тайна, Сіде?

— А от, що Гек тоді слідкував за розбійниками аж до вдовиного саду і нічого більше. Старий хотів сьогодні вечером зробити з того велику несподіванку, але, здається, тепер не здивує вже нікого.

І Сід злобно й вдоволено засміявся.

— Чи не ти, Сіде, роздзвонив про таємницю?

— Хіба то не все одно? Вже був хтось такий, що виявив, та й уже.

— Сіде, я знаю лиш одного такого нікчому на ціле місто, що міг це зробити, се ти — скрикнув обурений Том. Певно, якби ти був на місці Гека, то був би ганебно втік і заховався в тепленькій куток дома та й нікому не сказав би про розбійників. Ти здатний тільки на гиду і не можеш стерпіти, коли когось хвалять за те, що вчинив щось гарне й добре. Ось тобі за це, і „нема за що дякувати“, як каже пані Дугляс.

І Том дав Сідові позаушника та випхав колінами за двері. — А тепер біжи на долину і пожалійся перед тіткою, якщо в тебе охота. Завтра знову поговоримо.

Кілька хвилин пізніше гості вдови засіли за стіл вечеряти. Діти сиділи за малим столом окремо, але в тій самій комнаті, бо такий був уже звичай. Містер Джонс сказав коротку промову, в якій подякував ласкавій хазяйці, що пошанувала його з синами, але що тут є хтось инший, котрий заслужив на далеко більшу вдяку, але скромний...

І так далі, словом, він виявив велику тайну про заслугу Гека і то в спосіб дуже живий, на який міг тільки здобутися. Та це для нікого не було вже несподіванкою і не викликало того щирого здивування, як повинно було статися. Сама вдова дуже добре показувала по собі велике здивування і так обсипала Гека словами вдяки і похвали, що бідний хлопець майже забув, як страшно неприємно й ніяково було йому в новому одязі, бо тепер було йому ще гірше, коли всі на нього дивилися й хвалили.

Вдова Дугляс сказала, що готова Гека взяти під свій дах і виховувати його, а й пізніше забезпечити йому життя, о скільки тільки зможе. Том бачив, що прийшла пора і йому щось сказати:

— Гекові не треба нічого, Гек і так багатий!

Гості тільки з чемности не зареготалися, почувши такі смішні слова. Всі мовчали і всім було неприємно. Том заговорив знову:

— Гек багатий, він має досить грошей. Може ви й не вірите, але він має справді силу грошей... Нема чого сміятися, я вам зараз покажу. Я зараз...

І вибіг з хати. Гості здивовано дивилися то на себе, то на Гека, але тому бідоласі наче язик відняло.

— Сіде, що се з Томом? — спитала налякана тета Поллі. — Ну, й лихо, вже не знаю, що з тим урвитеlem робити. Я...

І не скінчила.

В хату ввійшов Том, ледве тягнучи два мішки.

— Ось маєте, чи я не казав? Половина тих грошей Гекова, а половина моя!

Гості аж роти пороззявляли і дивилися, витріщивши очі на купу блискучих золотих монет і ніхто слова не міг сказати з великого дива. Потім усі кинулися до Тома розпитуватися. Том сказав, що оповість всьо і оповів. Оповідав довго, але всі слухали цікаво.

Ніхто не перебивав йому, так цікаво було всім слухати. Як Том скінчив, старий Джонс сказав:

— Я думав, що зроблю сьогодні маленьку несподіванку, а тепер бачу, що моїй несподіванці далеко до Томової. Та я не гніваюся, що Том мене перескочив. Признаю йому це з охотою.

Почислили гроші. Було більше як дванацять тисяч доларів. Ніхто з присутних не бачив разом стільки грошей, хоч були й такі поміж ними, що в них добра було більше як дванацять тисяч доларів.

XXXIV.

Гекове горе.

Багатство, яке так несподівано впало на хлопців, зворушило убоге, маленьке містечко Ст. Петербург. Такі великі гроші, та ще й золотом. Тяжко було добрим людям у це повірити. Ні про що більше не говорили, як тільки про найдений скарб, хвалили хлопців за розум, охали, міркували так, що багатьом горожанам перевернулося в голові. Не остоялася ні одна хата, де „щось страшило“, ні в містечку, ані в окрузі — все розбирали, камінь за каменем, бальку за балькою, відкопували фундаменти й шукали за укритим скарбом, а робили це не тільки хлопці, але й люди дорослі, поважні, розумні, які не звикли були бавитися мріями. Де лиш з'явилися Том і Гек, зараз всі їх подивляли, хвалили, не могли на них надивитися. Хлопці не могли собі пригадати, щоби передше хто був зважав на їх слова, а тепер ловили й передавали собі кожне найменше їх слово, як доказ найвищої мудрости. Все, що вони робили або говорили, було розумне й гарне; здавалося, що навіть не вмюють так говорити й робити, як інші. Раптом виявилось, що вони й давніше були якісь надзвичайні. Місцева газета оголосила життєписи тих двох незвичайних хлопців.

Вдова Дугляс зложила Гекові гроші в банк на шість відсотків, те саме зробив суддя Течер на просьбу тети Поллі і з Томовими грішми. Обидва хлопці мали величезний прихід — по цілому долярові що дня. А це не жарти. Стільки саме діставав пастор, себто повинен був діставати, але по правді, то не все діставав їх від своїх парохіян. А в ті давні дешеві часи досить було одного доляра на тиждень, щоби заплатити за хлопця хату, харч і школу, а при тому приодіти, а навіть і викупати.

Суддя Течер почав високо цінити Тома. Він казав, що звичайному хлопцеві булоб ніколи не вдалося вивести його дочку з печери. А як Бекі раз дуже довірочно розказала батькові, як то Том раз у школі взяв на себе її провину і прийняв за неї належну їй кару, то суддя тим дуже схвилювався. А коли вона намагалася оправдати Томову брехню, через яку посипались різки на його плечі, батько з великим запалом сказав, що це брехня чесна, шляхотна, великодушна, що це брехня, яку не сором записати в історії побіч славнозвісної правдомовности Джорджа Уешінгтона. Бекі здавалося, що вона ніколи не бачила свого батька таким величним і гордим, як тоді, коли говорив ці слова, ходячи по хаті і тупаючи ногою. Вона зараз побігла до Тома і всьо йому розказала.

Суддя Течер був певний, що колись побачить Тома славним правником, або великим славним воїном. Він обіцяв уже подбати о се, щоби Тома прийняли в національну військову академію, а потім у високу правничу школу, щоб приготовився до одної або другої кар'єри, або хочби й до обидвох.

Ставши багатим і вихованцем вдови Дугляс, Гек Фін опинився нараз у добрім товаристві. Нове життя, в яке його затягли, так його мучило, що він ледве міг терпіти ті муки. Слуги вдови Дугляс дуже дбали, щоби

він був завжди чистий. Мили й чесали його. Він що вечера лягав у чисту постіль, на якій не було ні одної плямочки, яку міг би був притулити до свого серця, як свого давнього, доброго друга. Він мусів при їді вживати ножа і вилок, серветки, чарки і тарілки, мусів вчитися з книжки, ходити що неділі до церкви і говорити так чемно, що йому аж говорити не хотілося. Одним словом, кудиб не повернувся, вязали його з усіх сторін межі й кайдани цивілізації, вязали йому руки й ноги.

Цілі три тижні по геройськи терпів Гек усі ті муки, аж нараз десь щез. Два дні тяжко зажурена вдова шукала його всюди. Щиро шукало за ним усе місточко, шукало всюди, навіть у ріці. Третього дня раненько вибрався Том шукати. Тихцем пішов у стару різницю і зазиравав у старі, порожні паки, що там лежали. В одній знайшов втікача. Гек ночував тут і якраз був готовий із сніданням, що складалося з усяких позбираних недоїдків. Він простягнувся і раював, курячи люльку. Був невмиваний і нечесаний, та в тих самих старих мальовничих лахах, як у ті дні, коли був іще вільний та щасливий. Том витяг його, насварив і розказав, яку счинив серед людей велику тривогу і просив його вертати до дому. Гекове лице із щасливого й вдоволеного стало нараз сумне й нещасливе. Він просив із тривоною:

— Годі, Томе, не говори мені про се! Я вже пробував, але се не йде. Се Томе, не для мене. Я не звик до сього. Сама вдова й добра і ласкава, але я не можу знести такого життя! Подумай лиш, мусиш що дня в один час вранці вставати, митися, скубуть тебе гребінцем за волосся і навіть спати в шопі не дозволяють. Мусиш все носити ті проклятущі одяги, в яких мало не задусишся. Знаєш, Томе, крізь ті нові одяги, ніяке повітря не проходить, вони давлять, а до того ще такі делікатні й панські, що я не годен у них ані сісти, де захочу, ані

положитися, ані покачатися, як схочеться. Томе, мені здається, що вже роки минули, як я спускався по пивничних поруччах. Мусиш іти до церкви, сидіти там просто як пати́к, і слухати отих нудних проповідей. Навіть мухи не вільно тоді зловити, ані нічого жувати. Ну, а цілу неділю ходити в черевиках! Ге́й, Томе, чи ти цьому повіриш? Маєш іти обідати, дзвонить дзвінок, маєш іти спати, також дзвінок дзвонить, вставати — дзвінок дзвонить. Все йде так точно, на міну́ту. Та ж і чорт того не витримає!

Та у всіх людей так заведено, Геку!

— Може, Томе, але мені се байдуже! Я того не годен знести. Завсіди як на мотузку. Се щось страшне, коли кого так опу́тають. Тай їсти так легко дістається, що воно зовсім не смакує. Хочеш іти на рибу — треба питатися, хочеш іти купатися, питайся. Про кожну дурницю треба питатися, ух як обридло! І говорити мусиш як Бог зна який пан, мало не задави́шся. І щіткою їздять тобі по зубах, що мало не вмреш і курити люльки не вільно, ані ві́вкнути, ані по́зіхнути, ані протягтися, ані почіхатися при людях, ну, прямо, хоч пропадай!

А вона — крикнув сильно й подразнено — вона цілими днями тільки молиться! Такої жінки я не бачив іще, відколи живу на світі. От почнеться незабаром наука в школі, то й мене бу́либ туди запакували. Яб там не витрима́в. А знаєш, Томе, воно зовсім невесело бути багатим. Це не таке гарне, як люди думають. Се лиш праця й мука; смерть кра́ща. А в оцих лахах, в отій па́ці мені так добре, що я ніколи з ними не розлучуся. Знаєш, Томе, якби не ті прокляті гроші, то й ніхто не подумав би про мене. Слухай, Томе, йди і забери собі й мою половину, і мені десь колись даси кілька центів, але не часто. Бо мені, бачиш, тільки те любо мати, що важко здобути. А тепер іди до вдови і проси, щоби мене облишила; чувеш Томе, зроби се для мене!

— О ні, Геку, так не можна! Це не гарно. Ти вже трошки спробував нового життя, а тепер піде легше, звикнеш і вподобаєш собі.

— Звикнеш, вподобавш собі! Аякже, то хіба так, як вподобаю собі сидіти на розжареній печі. Ні, Томе, не хочу бути багатим, ані киснути у тих проклятих душних хатах. Мені треба ліса, ріки і порожньої бочки. Я люблю се і при тім остануся. Нащо мені грошей? Саме тепер, як ми найшли собі рушниці й печеру, і все було готове, щоб стати опришками, — саме тепер мусів знайтися на наше лихо той глупий скарб і все нам по-псувати.

Том того вчепився і сказав:

— А знаєш що, Геку, хоч я багатий, а проте стану опришком. Щож то перешкаджає?

— Та ну! Се ти жартуєш; чи справді, Томе?

— Справді так, як мене видиш! Та тільки, Геку, ми тебе не приймемо до нашої банди, якщо ти будеш такий обідраний.

Гекова втіха нараз погасла.

— Длячого не приймеш мене, Томе, абож я не був з вами піратом?

— Ну так, але це зовсім що иншого. Опришок щось ліпше ніж такий пірат. В інших краях то опришки висока шляхта, графи, князі тощо...

Томе! Тиж завсіди був мені щирим приятелем. Ти мене не виключиш, Томе? Правда, ти не вчиниш мені такої кривди?

— Я не виключив би тебе, Геку, бо я завсіди буду тобі щирим другом, але що скажуть люди? Фё! Се банда Тома Соєра! От якісь обідранці! А се вони так про тебе думатимуть, Геку. А таке слухати ані тобі, ані мені не буде привзно.

Гек замовк і задумався; в його душі кипіла тяжка боротьба. Нарешті сказав:

— Добре, на які чотири тижні я остаточно вернуся до вдови і спробую, чи там витримаю, але потому, ти Томе, мусиш прийняти мене до своєї банди.

— Ото добре, Геку! А тепер ходи, старий друже! Я вже поговорю з удовою, щоби тобі дала трохи більше волі.

— Справді, Томе, справді скажеш? Попроси, голубе! Хай вдова трошки дасть мені волю, а курити люльку і клясти я вже буду собі нишком. Або витримаю або згину! Але колиж ти думаєш зібрати банду, і коли станемо опришками?

Хочби й зараз! Треба сьогодні вечером зібрати хлопців, а в ночі відбудеться присяга.

— При... Що, що?

— Присяга.

— А що се таке, присяга?

— А так, всі присягнемо, що будемо разом триматися аж до смерти, і ніколи не зрадимо тайн банди, хочби мали кого з нас різати в куски. А коли хто поважиться скривдити кого з банди, то пімстимося на нім кріваво.

— Це гарно, Томе, страх як гарно, кажу тобі.

— Щоб ти знав, що так. А вся присяга мусить відбутися опівночі, на якомусь відлюдному, страшному місці, яке тільки є на світі, найкраще в такій хаті, де страшить, але правда, всі такі хати вже люди рознесли.

— Але в усякому разі опівночі, Томе...

— Авжеж. Але мусимо присягати над домовиною і підписатися кровю.

— Так, то розумію! Цеж, Томе, тисяч разів краще, ніж бути піратом.

Тепер не втечу від вдови, Томе, хочби прийшлося загинути. А як стану колись славним опришком, Томе, і всі про мене говоритимуть, і вона буде тішитися й пишатися, що прийняла мене до себе.

Останнє слово.

На тому й кінчиться наша історія. А що се тільки історія малого хлопця, то мусить тут кінчитися. Далі годі оповідати, бо далі починається вже історія дорослої людини. Хто пише роман про дорослих людей, знає дуже добре, де його закінчити, а саме — на одруженню. Але хто оповідає про дітей або про хлопців, то мусить кінчити там, де йому здається зручніше.

Більшість людей, про яких я тут писав і досі живі й здорові. Може колись надумаюся далі писати про тих хлопят та дівчаток і розкажу, що вийшло з них потім. Через те краще скінчити тепер там, де скінчено.

ПРИМІТКИ.

Ст. 10. дипломатія — знання способів і засобів мирного наладування міждержавних відносин; штука зручно поступати;

11. прожогом — стрімголов;

12. астроном — учений, що слідить за прикметами й рухами тіл небесних; планета — тіло небесне, що кружить довкола сонця, н. пр. земля, Марс і и.; цаль = $\frac{1}{10}$ стопи, се є около 3 цм.;

14. цент = $\frac{1}{100}$ доляра;

16. стопа = 305 цм.; мулят — мішанець (дитина) білих і негрів; негр (з лат. niger = чорний) — мурин, чорна раса;

20. монокль — скло на одно око більше для паради ніж потреби, носять його звичайно з панської порожнечі;

21. банкруцтво — цілковита втрата маєтку, коли не годен звернути догугу; керат — колесо, яке обертають коні, ходячи до в кола; тяжка монотонна праця; Монблян — найвищий верх в Альпах (4810 м);

23. адютант — прибічний офіцер; осавул; Еммі Льюренс — померла 1928 р. яко 91-літня Лявра Фрейзер у місті Ганнібал над Міссісіпі;

33. пастор — протестантський священник;

40. дентистичні прилади — прилади до лікування зубів;

57. татуувати — робити на тілі довготривалі знаки (рисунки) в той спосіб, що наколюється тіло острим приладдям і в рани втирається якусь краску;

69. гриншпан — зелена отрійлива хемічна сполука, що осаджується на міді;

74. шеріф — найвищий в окрузі адміністраційний урядник;

79. шарлятан — обманець, дурисвіт; рекляма — публичне (в часописах) захвалювання, поручення; бальзам — запахуючий олій, цілющий (чудотворний) лік;

83. пірат — морський розбишака;

88. романтичний — такий гарний, що приносить людині спокій і насолоду;

93. миля — в північ. Америці 1609 м. (понад $1\frac{1}{2}$ км);

102. трико — плетена матерія; кльовн — цирковий блазень; гремуча змія — т. с. що забавочка „папіряний орел“; талісман — річ, що має чарівну силу хоронити від нещастя;

104. геніяльність — великий творчий талант;

109. скальпувати — стягати шкіру з голови вбитого во- рога на доказ побіди;

125. містер — пан, добродій;

126. анатомія — наука про будову організмів, отже й людського тіла;

129. карцер — шкільний арешт;

130. „березова кашка“ — тілесна кара (березовими прутиками); перука — штучно вшиті в нижню матерію волосся, що ним люди прикривають лисину; катедра — стіл, за яким сидить у школі учитель;

131. муслін — легка прозора тканина;

132. хрестоносні походи — 7 походів християнських народів, щоби здобути Палестину 11—13 ст.; цитат — дослівно наведене місце з твору якогось письменника або вченого; Алябама — полудневий степ у Злучених Державах;

133. Франклін (1706—1790) винахідник громозводу, один із творців незалежності Злуч. Держав; мер — начальник громади; Вебстер Данило (1782—1852), держ. секретар Злуч. Держ. провідник демократів;

136. лінчувати — вбити когось громадою на місці без судового засуду;

142. Сен-Люї — більше місто З. Д. на південь від Чикаго;

143. гієрогліфи — образкове письмо давніх Єгиптян;

146. бульдог — порода собак;

153. керя — довгий вільний плащ;

154. Тексас — полуд. степ З. Д. над Мексиканським заливом;

164. Т-во темперенсів — Т-во тверезости;

166. пікнік — прогулька за місто; забава, на яку дівчата дають скромну їду;

168. сажень = 1.89 м.; лабіринт — величезна будівля, в якій легко заблукатися, по переказові збудована Дедалем на острові Креті;

183. Ніагара — славний на 50 м. високий водопад у північ. Америці; сталактит — звисаючі скапи вапняної води; сталагміт — наростаючі на землі скапи вапняної води;

188. коровай — весільний хліб;

196. піраміди — староегипетські величні будівлі, в яких хоронено тіла королів на близько 3—2000 літ перед Христом; Троя — старинна столиця королівства над Дарданелями, зруйнована Греками 1193—1184 пер. Хр.; Рим — заснований коло 753 р. пер. Хр.; Вільгельм Переможець — англійський король 11 ст.; Колумб — відкрив Америку 1492 р.; війна за незалежність Злучених Держав — у другій пол. 18 ст. закінчена проголошенням незалежності 1776 р.;

202. футерал — покровець; оргія — старинні грецькі й римські забави в честь богів; розпусні забави;

209. Джордж Уешінгтон (1732—1799), вожд у війні за незалежність; перший президент Злучених Держав.

